

С
+ П-91
451 (451)

А. С. ПУШКИН

КАПИТАНЛӨН НЫВ

КОМИГОСИЗДАТ

1937

**Александр Серге́евич Пушкин
(1799 — 1837)**

А. С. ПУШКИН

П 91

КАПИТАН ЛОН НЫВ

~~1927 г.~~

157

БИБЛИОТЕКА
Респ. Краев. Музея
Имени А.С.Пушкина
г. Сыктывкар.

~~КНИГОХРАНИЛИЩЕ
ОБЩЕСТВЕННАЯ
БИБЛИОТЕКА
г. Сыктывкар~~

КОМИ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
СЫКТЫВКАР—1937

А. С. ПУШКИН.
КАПИТАНСКАЯ ДОЧКА.
На коми языке

◆
Перевод И. Из'юрова.
Редактор М. Доронин.
Техредактор М. Шестаков.

◆
Уполн. Главлита № 28.
Издание № 19. Заказ тип. № 189.

◆
Сдано в набор 1-II-37 г.
Подписано к печати 4-III-37 г.

◆
Формат 62x94, 1/16. Печатн.
листов 6,5 Авт. листов 6,5
Тираж 4000 экз.

◆
Типография УМП.
Гор. Сыктывкар, Коми АССР
Дом Печати.

Віз честтö томсаңызд.
Пословица.

Медвоzza глава

ГВАРДИЈАСА СЕРЖАНТ

Вöли ескөн гвардијаын сижö аскі-жö капітан.
„Сижö оз ков: мед армијаын служітыштас.
Бура шуöма! Мед сижöс тужітыштас...
.....
да код-нö сылөн багыс?

Књажнін¹⁾.

Баг менам, Андреј Петровіч Грінев, том дырjыс служітлöма граф Мініх²⁾ діны да петöма отставкаö премjер-маjорöн³⁾ 17...öд воын. Сижö кадсаңыз оліс сижö аслас Гім-бірскöй сіктын, көні і гöтрасöма Авдоҗја Васіљевна Ј. вöлö, сетчöсса гöлінік двор'анін ныв вöлö. Мі вöлім öкмыс чельд. Менам став вокјас да чојјас кувлöмаöс ічöт дырjыс. Менö вöлі гіжöмаöс сержантöн⁴⁾ Семеновскöй полкö, міјан матыса рöднә—гвардијаса маjор књағ Б. мілöст куға. Мелыдғысі отпускын наукајас помавтöғ. Сижö каднас міјанöс

1) Ј. Б. Књажнін (1742—1791)—XVIII-öд немса роч драматург.

2) Граф Мініх (1683—1767)—тöдчана воєннöй да політическöй дејател, коді пырліс роч служба вöлö Петр I дырjі да торја јона кыпаліс Анна Јоанновна да Анна Леопольдовна дырjі, кор сижö öтi кадö лоіс медса тöдчана мортөн Россіјаын; 1741 вөса дворцовöй переворот дырjі, коді властö сетіс Јелізаветалы, сижöс ыстисны Сібірö, көні оліс кығ во да кытыс бергöдіс сижöс Петр III. 1762 вөса дворцовöй переворот дырjі, кор властö бостіс Јекатеріна II, первој кадö кольіс Петр III дор, кодöс Пушкін качтылö „Аслам родословнöјын“. Пöрыс Гріневлөн отставкаö петöмыс, кыч воғыс тыдалö, јітчöма 1741 воын Мініх усöмкöд.

3) Премjер-маjор—XVIII немын офицерскöй чін, подполковнік-көд öткод.

4) Петр I указ серті двор'анајаслы воєннöй службасö колö вöлі заводітны салдатскöй чінјасан. Тајöс кыщовтöм могыс озыр двор'анајас асыныс чельдсö нöшта кага дырjыс-на гіжлісны кушöмкö полкö сержант чінö, коді вöлі медвоzza чінөн офицерöғ воны. Тајö сетліс позанлун налы арлыд тырöм бöрын заводітны збыль воєннöй службасö вескыда офицерскöй чінсан. Семеновскöй полк—öтi медса важ да медса тöдчана гвардејскöй полк.

велодлісны ез оніа моз. Віт арössан сетісны мено кі вѣло стремжаннѣ Савелічлы, јутѣмыс вѣсна кодѣс шуісны меным фадка¹⁾ пыдѣ. Сіѣ вѣдѣдѣм улын, даскыкѣд ар вылын, велѣдчі ме рѣч грамотаѣ да вермі збылыс сорнітны борзѣ понјас бурлун јылыс. Сіѣ каднас батушка медаліс меным французѣс, мосје Бопрѣс, кодѣс сузѣдлісны Москваыс, вѣна да прованскѣј выј во гѣгѣрса запаскѣд ѣтщѣ. Сылѣн воѣмыс јона ез во сѣлѣм вылас Савелічлы. „Слава богу, — боргіс сіѣ ас кежас, — кажітѣ, фѣтаыс мыскѣма, сына лѣма, верѣдѣма. Мыјла колѣ вѣзны лішнѣј сѣм да медавлыны мусејасѣс, бытѣкѣ і ас јѣзыс ез лоны!“

Бопре аслас ѣтчествоын вѣлѣма парікмахерѣн, сесса Пруссіјаын салдатѣн, сесса воѣма Россіјаѣ pour être outchitel²⁾, тајѣ кывсѣ бура гѣгѣрвѣтѣг. Сіѣ вѣлі зев бур морт, но кокні да ассѣ нѣтѣ куттѣм. Сылѣн медга ыжыд сузѣытѣм торнас вѣлі нывбабас дінѣ кыссѣм: ез ещас аслас мелілуныс сурлы сылы, кодјасыс лѣвтис ѣнѣ суткіясѣн. Сетѣжѣ сіѣ ез вѣв (аслас шуѣм сертѣ) і суліалѣн врагѣн, мѣд ногѣн-кѣ—раѣѣтис јуыштны унжык. Но кызі вѣнасѣ сетлісны мѣјан сѣмын ѣбед дырјі, дај сіѣ ѣтік румкаѣн, но учѣтеллы ез і сетлывны, то менам Бопреыд регыд вѣлаліс рѣч настојка дінѣ, да сіѣс весіг кутіс лыдѣыны буржыкѣн аслас ѣтчествоса вѣнајас дорыс, кызі кынѣмлы јонжыка полезнѣјѣс. Мѣ пыр-жѣ лѣсалім, і кѣт лѣсѣдчѣм сертис сылы вѣлі колѣ велѣдны менѣ французскѣјѣ, немецкѣјѣ да став наукајасѣ, но сіѣ лыдѣіс буржыкѣн велѣдчыны менсым кыз-сурѣ болгыны рѣчѣн, — а сесса-нын кыкнаным мѣ вѣчім аслыным колан торјас. Мѣ олім бургыс бура. Мѣд менторѣс³⁾ ме ег і кѣсјы. Но судба регыд торјѣдіс мѣјанѣс, і со кущѣм тор вѣсна:

Прачка Палашка, сера чужѣма кыз нывка, да сін пѣла коровніца Акулка кыкѣ сорнітѣмаѣс ѣтік кадѣ шыбытчыны матушкалы кокулас, аснысѣ куттѣмыс мыж бѣстѣмѣн да најѣс ылѣдыс мусеје вѣлѣ норасѣмѣн. Матушка тајѣн шмонітны ез раѣѣтлы да норасѣма батушкалы. Сылѣн расправаыс вѣлі жефѣд. Сіѣ пыр-жѣ коріс каналла французѣс. Вісталісны, мыј мусеје сетѣ меным урок. Батушка мѣдіс менам оланіѣ. Сіѣ кадас Бопре уыс крѣват вылын нѣтѣ тѣждытѣг. Ме вѣлі мыјкѣ вѣча. Колѣ вѣставны, мыј меным Москваыс сузѣдлісны географічскѣј карта. Сіѣ ѣшаліс стѣнын ѣік весшѣрѣ да важѣн-нын менсым веж петкѣдіс аслас пастанас да бур бумаганас. Ме рѣшітчі вѣчны.

1) Ф а д к а—крепостнѣј слуга-велѣдыс.

2) Медым лоны учѣтелѣн.

3) Ментор—велѣдыс.

сыыҕымеҕа да Бопре уыҕ кості кутчыы сы дінө. Баҕушка пыр-
рис бурещ секи, кор ме лөбөддү бөж добрөй Надежда мыс ¹⁾
дінө. Географія куҕа менсым упражнениеҕасөс аззөм мыст
баҕушка ыещыштис менө пелөд, сесса котөртис Бопре
дінө, сакмөддис сижөс локыы да кутис видны. Бопре повзөм
жывгыс көсјис сувтны, но ез вермы: коңөр французыд вөлі
сактөм код. Сізім шог, өтк моҕ. Баҕушка воротникөдыс
лептис сижөс крөват вывгыс, тоҕлалис өзөсөд да сижө-жө лун-
нас вөтлис керкаыс, Савелјич ыжыд радлөм вылө. Сижөн
і помасис менө велөдөмыс.

Ме быдми недорослөн, вөтлыгы гулујас бөрсө да ворси
чеччалөмөн дворовөй зонпоснјаскөд. Сек кості меным
тырис дасквајт арөс. Секи суфбаөј менам вежсис.

Өтчыд арын матушка гостинөјын пуис ма варенье, а ме,
парјасөс нулг, вјдддд пунан быҕјас вылас. Баҕушка өшин
дорын лыддддс „Придворнөј календар“ ²⁾, кодд сылы волис
быд во. Тајө книгаыс век сы вылө вөчлис ыжыд влјаніе:
некор сижөс ез лыдддыв лөна, і сижөс лыдддөмыс сылыс век
кыпөддддс тешкод скөрлун. Матушка бура төддддс сылыс
став свычәјјасөс да обычәјјасөс да пыр зиллис сујыштны
сижө книгасө кыз почө ылөжык, і сизикөн „Придворнөј кален-
дарыс“ ез сурлы сылы сін улас мукөд дырји зон төлысјасөн.
Зато, кор сижө кызкө сурлис, то век-нын зон часјасөн ез
леҕлыв аслас кыыс. І сиз, баҕушка лыддддс Придворнөј кален-
дар, кор-сурө топөддывлис пелпомјасөс да шуыштавлис
жын гөлөсөн: „Генерал-поручик!.. Сижө менам ротаын вөлі
сержантөн!.. Россіјаса кыкнан орденыслөн кавалер!..“ ³⁾
А важөн-ө мі?..“ дырөн баҕушка шыбытис календарсө сиван
вылө да леччысис мөвпалөмө, кодд нинөм ез көсјы вәјны
бурсө.

Друг сижө шыддддс матушка дінө: „Авдотја Василевна,
а кымын арөс Петрушалы?“

— да вот мөдддс дассізімөд арөс, — вочавізіс матушка.
— Петруша чужис бурещ сижө воө, кор сінтөммис төтушка
Настасја Герасимовна, і кор нөшта...

„Бур, — орөддс баҕушка, — кад сижөс службад. Тырмас сы-
лы котравны нывјас оланінјасөд да кавјасны гулу позјасө“.

Регыд торјөдчөм јылыс мөвпыс сещөма шөјөвоштис ма-
тушкаөс, мыј сижө ускөдддс пансө тагтјас да сінва војтјас

1) добрөй Надежда мыс — Африка лувыв помын мыс.

2) „Придворнөј календар“ — быд во петан офіціалнөј издавіе,
көнн календарнөј јудрјасыс кынч печатајтсывлисны імперіјаса высшө
војеннөј да граждәнскөј чінјаслөн нмпасјас.

3) Россіјаса кыкнан орденыслөн кавалер — медвылысса
кык орденөн наградітөм: „Андрей Первозаннөјөн“ да „Александр Невскі-
өн“, кодјасөс лөбөдддсны Петр I да Јекатерина I дырји.

мөдiсны чужом кузасы. I мөдарө, сөкыд вiставны менгым радлөмс. Служба жылы мөвпыс өтлааслiс меын свобода жылыс, Петербургса олөм гажяс жылыс мөвпкөд. Ме воображајтi ачымөс гвардiјаса офицерөн, кодi, ме ногөн, вөли мортлөн медеа шуда торжыс.

Батушка ез радејтлы нi вежлавны асгыс көсјөмјассө, нi нужөдны сiјөс нуөдөмсө. Меным мунан лун вөли iндөма. Воzza луннас батушка вiсталiс, мыј көсјө гiжны менам лоан начальниклы да корiс перө i бумага.

„Ен вунөд, Андреј Петровiч,— шуiс матушка,— копыртчыны месаң кназ Б-лы; ме ышто надејтча, мыј сiјө оз еновт Петрушаөс аслас мiлөстјаснас“.

— Мыј сөран!— вочавiзiс батушка скөрмыштөмөн.— Мыјла ме кута гiжны кназ Б-лы?

„да-өд те шуи, мыј кутан гiжны Петруша начальныкы“.

— Но, а сени мыј?

„да-өд Петрушалөн начальныкыс — кназ Б.? Öд Петрушаөс гiжөма Семеновскөј полкө“.

— Гiжөма! А меным кушөм делө, мыј сiјөс гiжөма? Петруша Петербургө оз мун. Мыјө велөдчас сiјө Петербургын служитiгөн? Мотајтны да кыскасны? Ог, мед служитыштас сiјө армiяын, да кыскалыштас ламкасө, да iсыштас порохсө, да лоас салдат, а оз шаматон¹⁾. Гiжөма гвардiјаө! Көни сылөн пашпортыс? Вај сiјөс татчө.

Матушка корсiс менгым пашпортөс, кодi вiзiс сiјө шка-тулкаын өтлаын дөрөмкөд, кодын менө пыртiсны, да дрөжитан кiөн сетiс сiјөс батушкалы. Батушка лыддiс сiјөс, пунктiс ас возас пызан вылө да заводiтiс гiжны пiсмө.

Төдны көсјөмыс менө мучитiс. Кытчө-нө мөдөдөны менө, оз-кө Петербургө? Ме сiнмөс ег чөвтлы батушка перө вылыс, кодi вөрiс зев назөник. дырөн сiјө ештөдiс, печатајтiс пiсмөсө өтiк пакетын пашпорткөд, пөрччiс өчкiсө, корiс менө да шуи: „Со теныд пiсмө Андреј Карловiч Р-лы, менам важса јортлы да друглы. Те мунан Оренбургө, служитны сiјө начальство улын“.

I сiз, менам став гырыс надејаясөј кiссiсны! Петербургса гажа олөм пыдi менө вiччыгiс бокаса да ылыса мe-стаын гажтөмчөм. Служба, код жылыс здук сајын ме думажтi сещөм нiмкода, кажiтчiс меным сөкыд несчассөдн. Но вензыны вөли нiнөм! Мөд лун асывнас кiлчө дорө вајiс-ны тујывса кiбитка; пунктiсны сетчө чемодан, погребец²⁾ чајнөј приборөн да јокмылјас булкiјасөн да пiрөгiјасөн,

1) Шаматон — мот, гулајтыс.

2) Погребец — тујывса јашык.

і сїѳн, а Зурін коріс вајны пунш да ызјѳдіс менѳ вїблыны, пыр казтывлїс, мыј служба дїнѳ меным колѳ велавны; а пунштѳгыд-нѳ кущѳм служба! Ме кывзыгі сылыс. А мїжан ворсѳм век мунїс. Кымын щѳкыджыка ме вїдлыштлі аслам стѳканыс, сымын лої збојжык. Шарјас быд здукын менам лебісны борт сајѳ, ме термасї, вїді маркерѳс, кодї лыддїс јенмыс тѳдас кызї, часыс-часѳ гырсѳді ворсѳмѳс, ѳтїк кывјѳн-кѳ—кутї ачымѳс вѳла вылѳ медвоззаныс петыс ѳетїнка моз. А кадыд мунїс тѳдлытѳг. Зурін вїѳѳдліс часї вылѳ, пунктїс кїсѳ да вїсталис меным, мыј ме ворссї со шајт. Тајѳ менѳ ѳеуна шѳѳѳвоштїс. Сѳм менам вѳлі Савелјїч ордын. Ме кутї извїнајтчыны. Зурін менѳ торкїс: „Помїлујт! Ен понды і тѳждысны. Ме верма і вїччысыштны, а ѳнї мунам Арїнушка орѳѳ“.

Мыј щѳќтад? Лунсѳ ме помалї сещѳм-жѳ тѳлктѳг, кызї і заводїтї. Мї ужнајтїм Арїнушка ордын. Зурін быд здукын кїстышталїс, казтывлїс, мыј колѳ велавны служба дїнѳ. Пызан сајыс чеччї да ме муртса сулалї кок јылын; војшѳрнас Зурін менѳ нуїс трактїрѳ.

Савелјїч паныдалїс менѳ кїлчѳ вылын. Сїјѳ горѳдіс, кор азїс менсым служба дїнѳ зїлѳмлыс тыдалана петкѳдчѳм-јассѳ. „Мыј тајѳ, судар, текѳд лоѳма?— шуїс сїјѳ повѳѳм гѳлѳсѳн.— Кѳн те тазїсѳ сѳвтїн? Ок, госпѳді! Немѳн ташѳм грекыс ез вѳвлы!“— Лапт, пѳрыс выжыв!— мыкталѳмѳн вочавїзї ме;— те, буракѳ, код, мун узны... да водтѳд менѳ.

Мѳѳ лун асывнас ме саѳмї јур вїсѳмѳн, ру пыр моз тѳдї тѳрытја лоѳм торсѳ. Менсым думјасѳс орѳдіс Савелјїч, кодї пырїс ме орѳѳ чај чашкаѳн. „Воз, Петр Андрејевїч,— шуїс сїјѳ меным, јурнас катлѳѳлѳмѳн,— воз заводїтан гулајтны. І код код те лоѳмыд? Буракѳ, нї баѳушкаыд, нї ѳедушкаыд јуысјасѳн ез вѳвны; матушка јылыс і сорнїтны нїнѳм: ырѳш кынзї вомас немнас нїнѳм ез бостлывлы. А кодї ставсыс мыжа? Проклатѳј мусје. Сїзї і вѳлі Аѳтїпјевна дїнѳ котѳртас: „Мадам, же ву прї¹⁾, вїна“. Вот теныд і же ву прї! Нїнѳм шуны: бурѳ велѳѳѳма, пон пыд! І колѳ вѳлі медавны ѳаѳкаѳ басурманѳс, быѳѳѳѳкѳ барїнлѳн і аслас јѳзыс ез лоны!“

Меным вѳлі јанзїм. Ме бергѳдчї да шуї сылы: „Мун татыс, Савелјїч; чајсѳ ме ог кѳсјы“. Но Савелјїчѳс сѳкыд вѳлі ѳлѳдны, кор бостгас вѳлі проповедѳ. „Со азган, Петр Андрејевїч, кущѳм гулајтнытѳ. І јурыдлы сѳкыд, і сојнытѳ оз ков. Јуыс мортыд нїнѳм вылѳ оз туј... Јуышт вај ѳгурец ва маѳн, а медса бур ескѳн вѳлі пѳкмелїтчыштны настѳјка стѳкан жын. Он-ѳ щѳќты?“

1) Сударына, кора тїжанѳс.

Тажо каднас пыріс зонка да сетіс мем гіждотор.
І. І. Зурінсан. Ме паскөді сіјос да лыдді ташом стро-
кајас:

„Сона Петр Андрејевич, пөжалујста ысты меным менам
детінкакөд со шажтө, кодос те төрыт меным ворссін. Ме-
ным сөмыс јсна колө.

Кесјасны дас Иван Зурін“.

Вөчны вөлі нінөм. Ме вөчі аслым збыл чужөм да шыдөчі.
Савелјіч дінө, коді вөлі вескөдлө і денгадн, і белјебн, і
менам делөјасөн, щөкті сетны детінкаыслы со шажт. „Кызі?
Мыјла?“—јуаліс повзөм Савелјіч.—Ме најос сылы ужјөза,
—вочавізі ме, кыз пожө вескөджык чужөм кутөмөн. „Ужјө-
за!—паныд шуіс Савелјіч, век јонжыка да јонжыка шөјө-
вошөмөн;—да кор-нө, судар, удітін те сылыс уждысныс?
Фелдыс мыјкө абу ладнө. Вөла тенад, судар, а сөм ме
теныд ог сет“.

Ме мөвпышті, мыј өні-жө-кө ме ог вен асныра старікөс,
бөрвылас-нын меным сөкыд лөб мездысны сіјө опекаыс да,
сы вылө збылыс віждөдлөмөн, шуі: „Ме тенад господін,
а те меным слуга. Сөмыс менам. Ме најос ворссі, сізі ме-
ным окота лоіс вөчны. А теныд щөкта не умнчajtны, а
вөчны сіјос, мыј теныд щөктөны“.

Савелјіч сецөма шөјөвоші менам кывјасыс, мыј кучкіс
кіјаснас да кынміс.—Мыј-нө те сулалан?—горөді ме локыс.
Савелјіч бөрдзіс... „Батушка, Петр Андрејевич,—шуіс сіјө
дрөжитан гөлдөсөн,—ен ві менө шөгөјла. Сонаөј те менам!
кывзыс менсым, пөрыслыс: гіж сіјө рөзбојнікыслы, мыј те
шуітін, мыј міјан і сы мында сөмыс абу. Со шажт! Јенмөј
те менам! Вістав, мыј тенө бат-мамыд чорыда ез щөктыны
ворсны, өрежкі вылө кынзі“.—Тырмас сөрныд,—орөді ме
стрөгыс,—вај татчө сөмсө, лібө ме тенө шөјаөдыд
вөтла.

Савелјіч віждөдіс ме вылө ыжыд шөгөн да муніс сөмла.
Меным вөлі жал конөр пөрысөс; но ме көсјі мынтөдчыны
вөла вылө да петкөдлыны, мыј ме абу-нин кага. Сөмсө Зу-
рінлы лоі сетөма. Савелјіч термасіс менө петкөдны прок-
латөј трактірсыс. Сіјө воіс јүөрөн, мыј вөвјас дасөс. Гаж-
төм сөлөмөн да ачымөс гусөн јона дівітөмөн ме петі.
Сімбірскыс аслам учітелкөд прөшщajtчытөг да ег-нин на-
фөјтчыв коркө сөкөд ақөдчывны.

Сторона моя, сторушука,
Сторона незнакомя!
Что не сам ли я на тебя зашел,
Что не добрый ли да меня конь завез;
Завезла меня, доброго молодца,
Прыткость, бодрость молодецкая
И хмелинушка кабацкая.

Важ роч выланкыв.

Тужывса думясөј менам вöлины ез зев бурöс. Менам ворссöмыс секса донјас серті ез вöв еща. Ме ег вермы не шуны аслым, мыј Гімбірскса трактірын менам ачымöс кутöмыс вöлі містöм, і лыддї мыжаөн Савелјіч возын. Ставыс тајö менö мучітіс. Старік шога пукаліс пуклöс вылас, мыс бергöдчöмөн, да чöв оліс, сöмын кор-сурö ружтышт-лывліс. Ме быт кöсјі ськöд мірітчыны да ег тöд, мысга заводітны. дырөн ме шуі сылы: „Но, но, Савелјіч! Тырмас, мірітчам, мыжа: ачым азза, мыј мыжа. Ме тöрытнад містöма вöчі, а тенö весшöрö öбöфіті. Кöсјыса возö ачымöс кутны буржыка да кывзысны тенсыд. Но, ен скöрав; мірітчам“.

— Ек, бағушка Петр Андреіч!—вочавітіс сіјö пыдысағ ышловöмөн.—Скöраласö ме ас вылö: ачым ме гöгөр мыжа. Кыз меным позö вöлі колны тенö öтнадтö трактірас! Мыј вöчны? Грек гудраліс: окота лоі пыравны фак гöтыр дінö, азöдчывны кумакод. Сізі і лоі: пырі кума дінö, да пуксі турмаö. Лок дај сöмын! Кызі ме петкöдча аслам господажаслы сін вылас? Мыј шуасны најö, кор тöбласны, мыј дітаныс јуö да ворсö?

Медым бурöдны конöр Савелјічöс, ме сеті сылы кыв возö сіјö тöстöг не віңны весіг öтік ур. Сіјö назöнікөн лöныс, кöт пыр-на шочініка борöдчіс аслыс, катлöдліс јурнас: „Со шажт! Ічöт-ö тор!“

Ме куті матысмыны мунан інö. Ме гöгөр паскöдчісны сонјасөн да мылкјасөн серöдöм шог кушінјас. Ставыс вöлі вевтғысöма лымјөн. Шондіыс пуксіс. Кібітка муніс векнідік туј куға, вескыджын лоö шуны—крестанскöј дофјасөн колöм туј куға. Друг јамшщік кутіс чатрасны бокö да дырөн, шапкасö пöрччöмөн, шыöдчіс ме дінö да шуіс: „Барін, он-ö щöкты бергöдчыны?“

— Тајö мыла?

„Кадыс містöм: тöв назöнік кыпöдчö, — азған, кызі ставсö нуö“.

— Мы-нõ локыс!

„Азған сені мы?“ (Жамшщик плетнас индiс асыввылõ).

— Ме нинõм ог азғы, жежыд степ да сез jeneж кынçи.

„А со—со: есijõ кымõрыс“.

Ме збылыс азғи jeneж пелõс бокгыс кымõр тор, кодõс первоj чагтj ылыса мылкõн. Жамшщик вiсталис меным, мыj кымõр торjыс таjõ ваjõ пурга.

Ме кывлывлi татчõсса тõвнырjас jылыс да тõдi, мыj зон-обозjас сijõ тыртлывлiс. Савелjич, жамшщик вiсталоm бõрын, корiс-жõ бергõдчыны. Но тõлыс меным кажiтчиc омõликõн; ме надейтчи ас кадõ воны локтан станцияаґ да щõктi мун-ны õdjõжык.

Жамшщик кучкiс вõвjасыслы; но пыр вiзõдавлиц асыв-вылõ. Вõвjас котõртисны õтвылыс. А тõлыс здукыс-здукõ лоiс jонжык. Кымõр торjыд пõрi жежыд кымõрõ, кодi сõкыда кыпõдчиc, паскалиц да вочасõн вевтчиc став jeneж-сõ. Мõдiс усны поснiдик лым—i друг кутiс валитны пас-кыд лапjасõн. Тõлыс омлалiс; кыпõдчиc пурга. õтик зду-кõн пемыд jeneжыс гудыртчиc лым сарiзыскõд. Ставыс бырi. „Но, барiн,— горõдiс жамшщикыд,—лок: пурга!“...

Ме вiзõддi кибiткаыс: гõгõр вõли сõд да гартчõ. Тõ-лыс лõвтиc сещõм тõдчана локыс, мыj кажiтчиc ловjабн; лымjыс тыртиc менõ да Савелjичõс, вõвjас мунiсны вогласõн —i регыд сувтисны.

„Мы-нõ те он мун?“—jуали ме дõзмõмõн жамшщиклыс.—да мыj муннысõ?—вочавiзiс сijõ, пуклõс вывгыс леччõ-мõн;—сiґ-нын код тõдас кытчõ воим: туй абу, гõгõр пемыд.—Ме кутi сijõс вiдны. Савелjич сijõс дорjиc: „I окота вõ-ли не кывзысны,— шуалис сijõ скõралõмõн,—бергõдчин ескõ постоjалõj дворõ, jуйн чаj да узин асылõзыс, тõлыс ескõн лõниc да мõдим воґõ. I кытчõ термасам? Бур ескõн сваґба вылõ-кõ!“—Савелjич вõли прав. Вõчны вõли нинõм. Лымjыс сiґi i валитiс. Кибiтка дорын кутiс кыпавны лым тола. Вõвjас сулалiсны jурнысõ õшõдõмõн да кор-сурõ-дрõгмунлисны. Жамшщик ветлõдлиц гõгõр, нинõм кериг мо-зыс лõсõдлиц сijõсjасõ. Савелjичвiдчиc; ме зорjали гõгõр, кõсji азғыны кõт мыjkõ ловjаõс либõ туй, но нинõм ег вермы аз-ғыны, лымjыслыс гудыра гартчõмсõ кынçи... друг ме азғи мыjkõ сõдõс. „Еj, жамшщик!—горõдi ме,—мы-нõ сен сõдõдõ?“ Жамшщик кутiс вiзõдны. „А женмыс тõдас, барiн,—аслас местаõ пуксiг моз шуиc сijõ;—дод—абу дод, пу—абу пу, а кажiтчõ мыjkõ вõрõ. Буракõ, кõжин либõ морт“.

Ме щõктi мунны сijõ сõд тор вылас, кодi пыр-жõ мõдiс локны мiжанлы паныд. Кык минут мыгтi мi лоим õтвестын мортыдкõд. „Геj, бур морт!—горõдiс сылы жамшщик.—Ви-став, он-õ тõд те кõнi туjыс?“

— Тујыссө тані; ме чорыд вылын сулала,—вочавізіс туј вывсаыд,—да мыј төлкыс?

— Кывзы, мужічок,—шуі ме сылы,—төдан-ө те таладор бокјассө? Богтчан-ө нуодны менө уғаніндө?

— Местајассө ме төда,—вочавізіс сіјө,—слава богу, ветлөма отар і мөдар. да-өд со поводфаыс кушөм: бурещ воштан тујтө. Буржык татчө сувтны да вічыгыштны, ташкө, төлыс чінө да ывлаыс вогыштас: секі ақзам тујсө козувјас серті.

Сылөн сорнітөмыс меным сөлөм сетіс. Ме-нын шуі, ачы-мөс јен вылө лачаөн колөмөн, узын степ шөрас, кызі друг паныдасыс мортыд пелка пуксіс пуклөс вылө да шуіс јамшщікы: „Но, слава богу, оланін матын; кеж вескыдыв да мун“—„А мыјла меным вескыдывлас муннысө?—јуаліс јамшщік дөзмөмөн.—Кыс те ақзан тујсө? Небос: вөвјас јөзлөн, сіјөс абу аслад, жалітны нінөм“.—Јамшщік кажітчіс меным правөн. „Збылыс,—шуі ме,—мыјла те чајтан, мыј оланін матын?“—„А сы вөсна, мыј төлыс сеган пөлтыштіс,—вочавізіс сіјө,—да ме кыла,—щын көр кылө: сізкө, сікт матын“.—Сылөн гөгөрвоөмыс да нырысыс менө пензөдісны. Ме щөкті јамшщікы мунны. Вөвјас сөкыда тувчалісны жужыд лымті. Кібітка назөнік муніс, то талајас вылө кәлөмөн, то гуранјасө лечылөмөн, отарө-мөдарө катласөмөн. Тајө вөлі гыа море вывті судноөн мунөм коф. Савелјіч окајтіс, быд здукын зурөдіс менам бокјасө. Ме лезі тупјөдсө, гартыштчі пасө да вугырті, төвныр сылөм шыө да назөнік мунөм качајтөм улын.

Меным угіс ун, кодөс некор ег вермы ме вунөдны да кодын өнөз-на ақза мыкө пророческөјөс, кор казтывла сыкөд аслам олөмын лөм төшкоф лөм торјассө. Лыдфыс оз сівіт менө: өд, көнкө, төдө ас сертіыс, кызі лөгалө мортлы сетчывны сујеверіјелы, предрассудокјас дінас став зы-вөктөм дырјі.

Ме вөлі сөлөмөн да лөлөн воөма сы выјөз, кор олөмыд, мөвпјасыдлы сетчөмөн, өтлаасө сыкөд унјывса гудыр серпасјасын. Меным кажітчіс, пургаыс шутлаліс-на, і мі ныр-на тојтім лым пустынаас... друг ме ақзі ворота да пырі асланым усафбаса барскөј дворө. Менам медвозза мөвпөдн вөлі полөм, мед бағушка ез скөрмы ме вылө гор-тө бөр воөмыс да ез лыдфы ескөн сіјөс нарсно кывзы-төмөн. Полігтырја ме чеччышті кібіткаыс да ақзі: матушка паныдалө менө килчө вылын јона шөгөмөн. „Назөнік,—шуө сіјө меным,—бағыд вісө кулан выын да көсјө текөд прөс-тітчыны“.—Јона повзөмөн ме муні сы бөрсә спалнаө. Ақза, комната омөліка јурдөдөма; волпас дорас сулалөны шөг чужөма јөз. Ме назөнік матыстчі волпас дінас; ма-

тушка лептыштіс вевтѣдсѣ да шуѣ: „Андреј Петровіч, Петруша воіс, сїѣ бергѣдѣма, тенсыд вісѣмтѣ кывлѣма-да; благословіт сїѣс“. Ме сувті піѣс вылѣ да вескѣді асым сінјасѣс вісыс вылѣ. Мыј-нѣ?... Аслам баѣ пыѣді азѣ волпасын кулѣ сѣд тошка мужік, гажаа ме вылѣ віѣдѣдѣ. Ме гѣгѣрвотѣг бергѣдѣ матушка дінѣ, шуі сылы: „Мыј тајѣ лоѣ? Тајѣ абу баѣушка. І мыјла меным корны благословенїе мужіклыс?“—„Ѣік ѣткоѣ, Петруша,—вочавіѣс меным матушка,—тајѣ тенад пуксѣдѣм баѣ; оқышт сылыс кісѣ, і меѣ сїѣ тенѣ благословітас“... Ме ег сѣгласітчы. Секі мужікыд чеччыштіс волпас вывсыс, кватітис мыш сажсыс чер да кутіс шенасны гѣгѣрбок. Ме кѣсї пышїны... і ег вермы; керкаыс тыріс морт шојјасѣн, ме конјасалі шојјасас да вілдалі вір пыцкас. Страшнѣ мужікыд меліа чуксаліс менѣ, шуаліс: „Ен пов, воы менам благословенїе улѣ“... Повѣм да гѣгѣрвотѣм шымыртисны менѣ... І сїѣ здукас ме саѣмі; вѣвјас сулалісны; Савелїч менѣ кутіс кіѣд, шуаліс: „Пет, судар, воім“.

— Кытѣ воім?—јуалі ме, сінмѣс тіліг.—„Постојалѣ дворѣ. Јенмыд отсаліс, зурасім вескыда заборас. Пет, судар, ѣдїѣжык да шонтыс“.

Ме петі кібіткаыс. Тѣвныр век-на пѣлтис, кѣѣ ічѣтжык вынѣн-нїн. Вѣлі сеѣѣм пемыд, мыј кѣѣ сінмаѣ зургы. Кѣѣаїныс петіс мїанлы паныд ѣграда дорѣѣ, пѣнарсѣ пѣла улас кутѣмѣн, і пыртіс менѣ горнїчаѣ, кодї вѣлі ѣескыд, но сѣстѣм; сартаса бі јурѣдѣіс сїѣс. Ѣѣенас ѣшаліс вїнтовка да жуыд казацкѣј шапка.

Кѣѣаїн, рѣднас јаїцкѣј казак¹⁾, кажітчіс ар квајтымына мужік, нѣшта јон-на да бѣдрѣј. Савелїч пыртіс ме бѣрса погребец, коріс бі, медым лѣсѣдны чај, кодї некѣр меным ѣз кажітчыс сеѣѣм коланаѣн. Кѣѣаїн петіс мыјкѣ лѣсѣдны.

— „Кѣн-жѣ туј індысыс?“—јуалі ме Савелїчлыс.

„Тані, ваше благородїе“,—вочавіѣс меным гѣлѣс вылысань. Мї віѣдѣлі пѣлатѣ да азї сѣд тош да југјалыс кык сін.—„Мыј, вокѣ, кынмін?“—„Кыѣ не кынмыны куш ѣтїк ѣмѣлік армјакнад! Вѣлі тулуп да мыј грексѣ ѣѣбны? колї тѣрыт целовалнїклы²⁾: кѣзыдыс ѣз кажітчыс ыжыдѣн“. Сїѣ здукас кѣѣаїн пыріс пуан самѣварѣн: ме вѣзї туј індысыдлы чај чашка; мужікыд леччіс пѣлатѣсыс. Сылѣн чужѣмыс меным кажітчіс зев аслыс сїкасѣн. Сїѣ вѣлі ар нела-

1) Јаїцкѣј казакјас—Јаїк ју пѣлѣн олыс казакјас. Пугачѣвскѣј кыпѣдчылѣм бѣрын Јаїксѣ нїмтісны Уралѣн. Јаїцкѣј казакјас вѣліны тѣрја вѣјскѣвѣј ѣрганїзација, сїѣ шусана јаїцкѣј вѣјска.

2) Целовалнїк—кабатчік.

мына, шөр тушаа, косінік да паскыд пелломјаса. Сіјѵ сѵд тошкын тыдалісны зор сіјас; ловја гырыг сінјасыс сізі і котралісны. Чужѵмыс сълѵн вѵлі міча коѵ, но муѵерінік. Јурсіјасыс вѵліны шѵщкѵртѵмаѵг гѵгыльѵн; сы вылын вѵлі кіссѵм армяк да татарскѵј паскыд гач. Ме мыччі сылы чај чашка; сіјѵ відліс да кезнітіс. „Ваше благородіје, вѵчѵј мем сещѵм мілѵст,—шѵктѵј сетны віна стѵкан; чајыд абу міјан казацкѵј јуан тор“. Ме окута пырыг сеті сылы коран торсѵ. Кѵѵаін кыкіс шкафыг штоп да стѵкан, матыгтчіс сы дінѵ да віѵддіс сылы чужѵмас: „Еге,—шуіс сіјѵ,—бара те міјанладорын! Кысаң јенмыс вајіс?“—Менам туј індысыд вѵчліс сінсѵ тѵдчана да вочавізіс кывбертасѵн: „Граджѵрјас вывті лебали, кѵнтуг кокалі; повѵддіс пѵрыс пѵч ізјѵн—да ез інмы. Но, а кызі тіјан?“

— „Да мыј*міјан!—вочавізіс кѵѵаін, сылыг-жѵ сорнітан ногсѵ кутѵмѵн.—Завѵдітлісны вечернаѵ звѵнітны да попаѵда оз шѵкты: попыс гѵстын, чѵртјас погостын“.—„Лант, ѵаѵа,—паныд шуіс-менам брѵѵагаыд,—лоѵ зер, лоѵны і шакјас, а лоѵны-кѵ шакјас, лоѵ і пестѵер. А ѵні (секі сіјѵ бара вѵчліс сінсѵ) суј чертѵ мыш сајад: леснічеј ветлѵ. Ваше благородіје! тіјан зѵнвізалун вѵсна!“ Тајѵ кывјаснас сіјѵ бостіс стѵкан, пернапасасіс да јуіс ѵтпырјѵн. Сесса копыртыліс меным да бѵр кајіс пѵлатас.

Ме нінѵм ег вермы секі гѵгѵрвоны сіјѵ вѵровскѵј сорнісыс; но бѵрвылас-нын гѵгѵрвоі, мыј сорныс муніс јайцкѵј војскаса ѵелѵјас јылыг, коѵѵс сіјѵ каѵас муртса-на лѵнѵдісны 1772 вога бунт бѵрын ¹⁾). Савельјіч кывзіс јона дѵзмѵм пырыг. Сіјѵ віѵѵдавліс ескытѵма то кѵѵаін вылѵ, то міјанлы туј індыг вылѵ. Постојалѵј двор, сетчѵсса ногѵн—умет, вѵлі бокрын, степын, ылын олысјасыг, да зев вѵлі мунѵ рѵзбојнікјас оланін вылѵ. Но вѵчны вѵлі нінѵм. Оз поѵ вѵлі і думайтны воѵѵ мунѵм јылыг. Савельјічлѵн полѵмыс менѵ јона гажѵдіс. А ме лѵсѵдчі узны да воді лабіч вылас. Савельјіч кајіс паччѵрѵ; кѵѵаін водіс жоѵѵ. Регыд став керкаыс кутіс шкоргыны, і ме унмовсі віѵм морт моз.

Асывнас дѵбілкі сорѵн саѵмѵм бѵрын ме азгі, мыј пургаыс лѵнѵма. Шонді зірѵаліс. Лымјыс кујліс сін јоран ешкынѵн помтѵм степ пастаын. Вѵвјас вѵліны доѵѵѵалѵмаѵг. Ме мынтыгі кѵѵаінкѵд, коді бостіс міјанлыг сещѵм лѵсаланана дон, мыј весіг Савельјіч ез кут венѵны да ез кут донјасны пырса моз, і тѵрытја полѵмыс јурсыс зікѵз воші. Ме корі туј індыснымѵс, атѵѵали сетѵм отсѵггыс да шѵкты

1) Казацкѵј бедноталѵн кыпѵдчылѵм, коѵѵс жуѵѵдіс правітелственѵј отр'ад генерал Траубенберг вескѵдділѵм улын. Кыпѵдчѵмсѵ пѵдтісны зев лока да казакјаслыг став војсковѵј прівілегіјассѵ бырѵдісны.

Савелјічос сетны сылы пѳлтинник вина вылѳ. Савелјіч зу-
мыштчіс. „Пѳлтинник вина вылѳ?—шуіс сіјѳ,—мыјыс сіјѳс?
Сыыс, мыј те-жѳ вајін сіјѳс постојалѳј дворѳз? Быдѳнлы-
кѳ сетавны вина вылѳ, регыд аслыд ковмас шыгјавны“. Ме
ег вермы вензыны Савелјічкѳд. Сѳмыс, аслам кѳсјысѳм
серті, ставыс вѳлі сы ордын. Сѳмын меным вѳлі дѳсаднѳ,
мыј ег вермы благодарітны мортѳс, коді мездіс ез-кѳ пікѳ
воѳмыс, век-нын зев містѳм торјыс. Бур,—шуі ме вескоѳа,
—он-кѳ кѳсјы сетны пѳлтинниксѳ, кыскы сылы мыјкѳ менам
платѳбыс. Сіјѳ пастасѳма зев кокніа. Сет сылы менсым
кѳч тулупѳс.

„Помілујт, батушка Петр Андреіч!—шуіс Савелјіч.—Мы-
ла сылы тенад кѳч тулупыс? Сіјѳ, понјыд, сіјѳс јуас пер-
војја кабакас“.

—Тайѳ-нын, пѳрыс пѳл, абу тенад шог,—шуіс менам
брѳѳагаыд,—јуа ме, алі ог. Јего благородіје меным сетѳ
тулупсѳ аслас пельпомыс; сылѳн сы вылѳ барскѳј вѳла, а
тенад холопскѳј ѳелѳ не вензыны да кывзысны.

„Јенсыс те он пов, рѳзбојнік,—вочавізіс сылы Савелјіч
скѳр гѳлѳсѳн.—Те азјан, мыј ѳітаыс нінѳм-на оз вежѳрт,
а те і рад сіјѳс куштыны, сіјѳ прѳстлун раді. Мыла те-
ныд барскѳј тулупыс? Те он і вермы паставныс сіјѳс аслад
ѳкајаніѳј пельпомјас вылад“.

—Кора не умнічјтны,—шуі ме аслам ѳаѳкалы;—пыр-жѳ
вај татѳѳ тулупсѳ.

„Господі владыко!—ружтыштчіс менам Савелјічыд.—Кѳч
тулупыс пѳшті вы! І бур ескѳн кодлыкѳ-кѳ, а то помѳз
јусѳм мортлы!“

Сѳмын кѳч тулупсѳ вајіс. Мужічокид сен-жѳ кутіс сі-
јѳс відлавны. Збылвылас тулупыс, коді-нын весіг меным
вѳлі іѳѳт, сылы вѳлі тѳдчымѳнја ѳескыд. Сѳмын сіјѳ кы-
кѳ сусмѳдчіс да пасталис сіјѳс, вурсысѳсѳбыс косалѳмѳн.
Савелјіч муртса ез горѳд, кор кыліс, кызі сунісјасыс мѳ-
дісны орјасын. Брѳѳагаыд вѳлі зев дѳвѳлен менам пѳдар-
кінад. Сіјѳ коллѳдіс менѳ кібіткаѳз да шуіс улѳз копырт-
чылѳмѳн: „Аѳѳѳ, ваше благородіје! Мед награѳітас тіјанѳс
госпоѳ асланыд бурлуныс“.—Сіјѳ муніс асладорас, а ме
мѳді возѳ, Савелјіч дѳзмѳм вылѳ віѳѳдѳтѳг, і регыд вунѳді
тѳрытја пурга јывсыд, меным туј індыс јывсыд да кѳч ту-
луп јывсыд.

Оренбургѳ воѳм мыст ме вескыда муні генѳрал орѳѳ.
Ме азјі ыжыд тушаа, но пѳрыслун вѳснаыс гѳрбылтѳѳм-
нын мужчінаѳс. Сылѳн куз јурсіјасыс вѳліны ѳік жежыдѳс.
Быгалѳм важ муѳфірыс каѳтывліс Анна Іоанновна¹⁾ кадса

¹⁾ Анна Іоанновна—рѳч імператріца, коді царетвујніс 1730 во-
сан 1740 воѳз.

воінс, а сїѳ сорнын јона тѳдчїс немецкѳѳ выговор. Ме сетї сылы пїсмѳ баѳушкасаѳ. Сылыс нїмсѳ каѳтылїгѳн сїѳ вїѳѳдлїс ме вылѳ ѳдїѳ: „Поже мој!—шуйс сїѳ.—Важѳн-ѳ, кажїтѳѳ, Андреј Петровїч вѳлї тїјан арлыда; а ѳнї-нын со кушѳм сылѳн молодец! Ок, кад, кад!“—сїѳ востїс пїсмѳсѳ да мѳдїс лыдѳны сїѳс жын гѳлѳсѳн, ассыс замечанїе-јас вѳчалѳмѳн: „Мїлостївѳѳ гусудар Иван Карловїч, наѳејт-ча, мыј ваше превосходїтелство“... Тајѳ кушѳм серемонїја? Фуј, кыѳї сылы абу јанѳїм! ѳерт: дїсцїплїна первојја ѳелѳ, но сїѳ-ѳ гїжѳны аслад камрадлы¹⁾... „тїјан превосходїтелство ез вунѳѳ“... гм... „ї... кор... покојнѳѳ фелдмаршал Мїн...²⁾“ походын... сїѳ-жѳ... Каролїнку... “ Ек, брудер³⁾. Сїѳ нѳшта абу-на вунѳѳѳма важ вѳвлѳм торјассѳ. „ѳнї ѳелѳ јылыс... тїјан дїнѳ ассым повесаѳс“... гм... „кутны јежовѳѳ кепысјасын“... Мыј сецѳм јежовѳѳ кепысыс? Тајѳ кѳнкѳ рѳч пословица... Мыј сецѳм „кутны јежовѳѳ кепысјасын-ыс“? јуалїс сїѳ, мелаѳ бергѳѳѳѳѳмѳн.

— Сїѳ лоѳ,—шуй ме, меѳсагѳгѳрвотѳм мыжтѳм чужѳм вѳѳѳмѳн,—сорнїтны мелиа, не сецѳм стрѳга, сетны унжык вѳла, кутны јежовѳѳ кепысјасын.

„Гм, гѳгѳрвоа... „да не сетны сылы вѳла“... тыдалѳ, јежовѳѳ кепысыд оз ло сїѳ... „Та дїнын... сылѳн паспортыс“... Кѳн-нѳ сїѳ? А, со... „гїжны Семеновскѳѳѳ“... Бур, бур: ставсѳ лоѳ вѳѳѳма...“ „Леѳан, чїнјасѳн артагтѳг, кутыштлыны тенѳ да... важ јортѳн да другѳн“—а! дырѳн гѳгѳрвоѳѳма... і мукѳд тор, і мукѳд тор... Но, баѳушка,—шуйс сїѳ, кор лыдѳїс пїсмѳсѳ да бѳкѳ вештїс менсым паспортѳс,—ставсѳ лоѳ вѳѳѳма: тенѳ офїцерѳн вужѳѳдасны *** полкѳ, і меѳым теѳ кадсѳ не воштыны, то аскї-жѳ мун Белогорскѳѳ крѳпѳстѳ, кѳнї те лоан капїтан Мїронов командаын; сїѳ зев бур да вескыд морт. Те сен лоан збыл служба вылын, велалан дїсцїплїнаѳ. Оренбургын теныд вѳчны нї-нѳм; вес олѳмыд том мортыдлы лок. А талун мїлостї про-сїм ѳбѳдајтны ме орѳѳ“.

„Часыс-часѳ абу кокнїжык!—мѳвпыштї ме ас кежыс:—мыј сетїс меным сїѳ, мыј пѳштї мам кынѳмын-нын ме вѳ-лї гварѳїјаса сержантѳн! Кытѳѳ сїѳ менѳ вајѳдїс? *** ѳѳ полкѳ да кушѳмкѳ ылыса крѳпѳстѳ кїргїз-кајсацкѳѳ степјас грањїца дорѳ...“⁴⁾ Ме ѳбѳдајтї Андреј Карловїч ордын,

1) Камрад—тѳварыш (немецкѳѳ кыв).

2) Мїнїх.

3) Брудер—вок (немецкѳѳ кыв).

4) Кїргїз-кајсацкѳѳ степјас—Урал јусаѳ асывзывса (ѳнї Казахстан) степјас.

кујимѳн сълѳн пѳрыс адјутантыскѳд. Скѳр ѳемецкѳј вѳқты-
сѳм ыжыдалѳс сѳјѳ пызан вылын, і ме чајта, мыј кор-сурѳ
аслас пызан сажыс лышнѳј гѳстѳс азъны полѳмыс вѳлі
жущѳма-кѳ помкаѳн менѳ ѳдјѳжык гарнѳзонас ыстѳм вылас.
Мѳд луннас ме прѳшцајтчи генералкѳд да мѳѳѳдчи мѳным
ѳндѳм местаѳ.

К о ј м ѳ д г л а в а

КРЕПѳСТ

Мы в фортеции ¹⁾ живем,
Хлеб едим и воду пьем,
А как лютые враги
Придут к нам на пироги,
Зададим гостям пирушку:
Зарядим картечью пушку.

Солдатскѳј выланкыв.

Важ јѳз, менам батушка.

Ѓедоросл ²⁾

Белогорскѳј крепѳст вѳлі ѳеламын верст сажын Орен-
бургсаѳ. Туыс мунѳс Јаік ју крут берег куъа. Јуыс абу-на
кынѳма, і сълѳн свѳнеч код гыјасыс шѳга сѳѳѳѳсны
јѳжыд лымјѳн тупјысѳм ѳтсама берегјас костын. Ме зѳлі вѳјт-
чыны мѳвпјасѳ, унжыксѳ гажтѳмјасѳ. Гарнѳзоннѳј олѳмад
меным вѳлі еша кысканаыс. Ме зѳлі вайѳдны ас сѳн возѳ
капѳтан Міроновѳс, ассым лоан начальникѳс, і чајті сѳјѳс
стрѳгѳн, скѳр пѳрыс мортѳн, кодѳ нѳнѳм оз тѳд аслас служ-
басыс кынзі да лоѳ дае быд іѳѳтѳк торјыс пуксѳѳдны менѳ
арестѳ нан да ва вылѳ. А сек костѳ заводѳтѳс-нѳн рѳмдыны.
Мѳ мунѳм велѳ ѳдјѳ. „Ылын-ѳ крепѳстѳзыс?“—јуалѳ ме аслам
јамшщѳкыс.—„Ѓеылын,—вочавѳіс сѳјѳ.—Со-нѳн тыдалѳ“.
Ме вѳѳѳдѳ гѳгѳрбок, вѳчысѳ азъны гырыс бастѳѳнјас ³⁾,
башња да вал; но нѳнѳм ег азъы, іѳѳтѳк сѳкт кынзі, кодѳс
кыщалѳма пу заборѳн. ѳтар боксаѳныс сулалѳсны лымјѳн
жынвыјѳ тырѳм кујѳм лѳѳ нѳл зорѳд, а мѳдар бокас
вежынѳтѳѳм мельнѳча, картѳна вылын моз дышѳніка лѳзыштѳм

¹⁾ Фортеція—крепѳст.

²⁾ „Ѓедоросл“—XVIII немса ыжыд рѳч писатель ф. І. Фонвѳнѳнѳн
(1745—1792) комедѳја.

³⁾ Бастѳѳн—крепѳетса укренленѳје.

бордјасѡн. „Кѡн-жѡ крепѡстыс?“—јуалі ме шенѡмѡн.—„да со сїѡ“,—вочавізіс јамшщїк, сїкт вылѡ инѡмѡн, і тајѡ кывјаснас мї сетѡ пырїм. Ворота дорсыс ме азї чугун пушка; улїчасыс вѡлыны чуклаѡс, керкајас лапкыдїкѡс да унжыкыс вевтѡма ізасѡн. Ме щѡкті мунны комендант орѡ, і здук мыгї кїбітка сувтїс пу керка воын, кодѡс вѡлі стрѡїтѡма жужыд инѡ, пу вїчко дїнѡ-жѡ.

Некод ез пет меным паныд. Ме пырї посвозас да востї ѡзѡссѡ переднејѡ. Пѡрыс инвалїд пукаліс пызан вылын, вурїс лѡз дѡмас турунвїж рѡма мундїр гырѡа вылас. Ме щѡкті сылы вїставны ас јылыс. „Пыр, батушка,—вочавізіс инвалїдыд;—мїјан гортыѡс“. Ме пырї сѡстѡмїник жырїѡ, кодѡс ідралѡма вѡлі важ ногѡн. Пелѡсын сулалїс пѡсуда тыра шкаф; стѡнас стѡклѡ сајын да рамкаын ѡшалїс офїцерскѡј фїплом; сы дїнын ѡшалїсны лубочнѡј серпасјас, кодјас петкѡдлїсны Кїстрїн да Очаков ¹⁾ бостѡм, сїз-жѡ невестаѡс бѡрїѡм да канѡс гуалѡм ²⁾. Ѳшїн дорын пукаліс шоныд паскѡма да јур вылас чышјана старушка. Сїѡ катїс сунїс, кодѡс кїјас вылас зелѡдѡмѡн кутїс офїцерскѡј мундїра сїн пѡла старїк. „Мыј тїјанлы колѡ, батушка?—јуалїс нывбабаыс, ассыс ужсѡ еновттѡг. Ме вочавізі, мыј вої служба вылѡ да аслам мог сертї локтї госпѡдїн капїтан дїнѡ, і тајѡ кывјаснас шыѡдчї сїн пѡла старїк дїнад, сїјѡс комендантѡн лыдѡмѡн; но кѡзакыс панїс менсым велѡдѡм сорнїсѡ. „Іван Куѡмїч гортын абу,—шуїс сїѡ,—сїѡ мунїс гѡстїтны ѡтец Герасїм орѡ; да зїк ѡткоѡ, батушка, ме сылѡн кѡзак. Кора раѡејтны да жалутны. Пукы, батушка“. Сїѡ чукѡстїс нывкаѡс да щѡктїс корны ураднїкѡс. Старїчокыд аслас ѡтка сїннас суса вїзѡдавлїс ме вылѡ. „Лыста јуавны,—јуалїс сїѡ,—тї кущѡм полкын служїтїнныд?“ Ме вїсталї сылы тѡдны кѡсјан торсѡ. „А лыста јуавны,—возѡ нуѡдїс сїѡ,—мыјла тї вужїнныд гвардїјасы гарнїзонас?“ Ме вочавізі, мыј сешѡм вѡлі кѡсјѡмыс начальстволѡн. „Тѡдѡмыс, гвардїјаса офїцерлы лѡсавтѡм мїгтѡм торјасыс“—возѡ нуѡдїс музлытѡм јуасысыд.—„Тырмас сѡрны нїнѡм абусѡ,—шуїс сылы капїтанша;—те аззан, том мортыс туж вывсаңыд музѡма; сылы абу теѡз... (кут кїтѡ вескыджыка...). А те, менам батушка,—возѡ нуѡдїс сїѡ, ме дїнѡ шыѡдчѡмѡн,—ен шогсы, мыј тенѡ тувјыштїсны мїјан гуѡ. Абу те первојја, абу і медбѡрја. Олыштан да

1) Кїстрїн — Пруссїјанын секса кадын ѡтїк јон крепѡст. Очаков — Турецкѡј крепѡст Черноморјеын, кодѡс 1737 воын бостїс фелдмаршал Мїнїх.

2) „Канѡс шырјасѡн гуалѡм“—полїтїческѡј пыщкѡса ѡтїк медса јона паскалѡм лубочнѡј серпас (вескѡдѡма Петр І-лы паныд).

терпитны. Ті тајбс гогөрвоанныд, қор олыштанныд таң мыјкб дыра кад".—Ме гогөрвоі, мыј тајб вблі гвардіјасыд поједінок вбсна ыстбм офіцерыд. Мі пыр-жб тбдмасім. Швабрін ез вбв глупбј. Горныыс сылбн вблі јос да бостбдана. Сіјб јона гажаа вбсталис меным комендантыс семејтвосб, сылыс обшществосб да крајсб, кытчб судбаыс менб вайс. Ме серали став бблбмыс, кызі пыріс ме орбб бурещ сіјб инвалидыд, коді вурб вблі мундір комендант переднејын, і Васіліса Јегоровна ымсаң коріс менб на орбб бббедатны. Швабрін околтчіс мунны мекбд бтлаын.

Комендантскбј керка дінб матыстчигбн мі азгім плошцаф вылыс куз кбсајаса да кујім пелбса шлапајаса кыз кымын пбрыс инвалидјасбс. Најбс вблі стрббтбмабс вб фронт. Возвылас сулаліс комендант, ббдрбј да ыжыд тушаа старік, колпака да кітајчатбј халата. Міјанбс кажалбм мысті сіјб локтіс міјан дінб, шуіс меным кымынкб мелі кыв да бара мбдіс командујтны. Мі ескбн сувтлім велббдчбмнысб вбббдны, но сіјб коріс міјанбс мунны Васіліса Јегоровна дінб, ачыс кбсјыс воны мі ббрыс. „А таңі,—содтіс сіјб,—тіјанлы нінбм вбббдныс“.

Васіліса Јегоровна прімітіс міјанбс прбстбја, бблбмсаыс да сорнітіс мекбд, бытб пыр вблім тбдсабс. Инвалидыд да Палашка лбсбдісны пызан. „Мыј тајб менам Іван Кузмічыс талун сізі кутіс велббдчыны?—шуіс комендантша.—Палашка, кор барінсб бббедатны. да кбн-нб Машаыс?“—Секі пыріс ар даскбкјамыса, гбгрбс чужбма, гбрд чужбма, пел сајас шылыда сыналбм жежговат јурсіјаса ныв; пел јасыс сылбн сізі і ломзісны. Первој вбббдлбм вылас сіјб меным ез зев кажітчы. Ме вбббді сы вылб возыв лбсбббм мбвпбн: Швабрін вбсталис меным Машасб, капітанлыс нывсб, зік дурочкабн. Марја Ивановна пукбс пелбсб да завофтіс вурсыны. Сек кості вайсны шыд. Васіліса Јегоровна, ез вермы вбччыснысб-да, мбдыс ыстіс мужікысла Палашкабс. „Вбстав барінлы: гбстјас-пб вбччысбны, шыд кбзалас; слава богу, велбббмыд оз пышјы; удітас-на горзынысб“.—Капітан регыд воіс сін пбла старікбн коллббдбмбн. „Мыј тајб, менам бағушка?—шуіс сылы гбтырыс.—Гојан важбн вайбма, а тенб корны ог вермы“.—„А кыланте, Васіліса Јегоровна,—вочавізіс Іван Кузміч,—ме вблі служба вылын: солдатускајасбс велбді“.

„І тырмас,—паныд шуіс капітанша.—Сбмын славаыс, мыј солдатјастб велбдан: ні налы службаыс оз сетчы, ні те сес тблкбс он тбд. Пукалін ескб гортын, да јенлы кевмысін, сіз ескбн буржык вблі. дбна гбстјас, корама пызан сајб“.

Мі пуксім ђбедајтны. Васіліса Јегоровна ез лантлы здук
кежлѡ да тыртіс менѡ јуасѡмјасѡн: кодјас менам баѣ-мамѡј,
ловјаѡс-ѡ најѡ, кѡні олѡны да куцѡм налѡн состојаніјеныс?
Кор кыліс, мыј баѣушкалѡн кујім со душ крестана, „кок-
ні-ѡ!—шуіс сіјѡ;—ѡѡ емѡс-жѡ свет вылас озыр јѡзыс! А
міјан, менам баѣушка, став душаыс сѡмын ѡтнас Палашка;
да слава богу, олам ічѡтікаѡн. Ѣтік лок: Машалы верѡс
сајѡ мунан кад, а куцѡм сылѡн пріданѡј? Сынан да корѡс,
да алтын сѡм (прѡсѡті бог!), мыјѡн пывсанѡ ветлыны.
Бур, сурѡ-кѡ бур морт; а то пукав нылын пѡрыс невес-
таѡн“.—Ме вічѡдлі Марја Івановна вылѡ; сіјѡ ставнас гѡр-
ѡѡіс, і весіг сінвајасыс сылѡн војтыштісны тѡрелка вы-
лас. Меным лоі жал сіјѡ, і ме термасі вежны горнісѡ.
„Ме кывлі,—шуі ме зев ег кадѡ,—мыј тіјан крепѡст вылѡ
лѡсѡѡчѡны ускѡѡчны башкірјас?..“ „Кодлыс, баѣушка,
те тајѡс кывлін?“—јуаліс Іван Куѣміч. „Меным сіі віста-
лісны Оренбургын“,—вочавізі ме. „Сѡрѡм!—шуіс комен-
дант.—Міјан важѡн нінѡм оз кывсы. Башкірјасыѡ—пов-
ѣѡдлѡм јѡз, да і кіргізјасыѡ велѡѡѡмаѡс. Небос, міјан вылѡ
оз воны; а воасны-кѡ, сещѡм страст ме налы петкѡдла,
мыј во дас кежлѡ лантасны“.—„І тіјанлы абу страшнѡ,—
воѡ нуѡді ме, капітанша дінѡ шыѡѡчѡмѡн,—кольчыны
тащѡм опасностјасын лоан крепостас?“—„Велалѡма, менам
баѣушка,—вочавізіс сіјѡ.—Во кыѣ сајын кызі міјанѡс
вужѡісны полкыс татчѡ, і не дај господі, кызі ме
полі сіјѡ проклатѡј нехрістјасыс. Кызі аѣѡа вѡлі
рыску шапка, да кыѣ кыла налыс горзѡмсѡ, верітан-ѡ,
менам баѣушка, сѡлѡмѡј сіі і кынмылас. А ѡні сіѣ
велалі, мыј і местаыс ог вѡрѣыв, кыѣ локтасны
міјанлы віставны, мыј злѡѡејјас крепѡст дорын шаркја-
лѡны“.

„Васіліса Јегоровна збој дама,—збылыс вісталіс Шваб-
рін.—Іван Куѣміч вермас сіјѡс віставны“.

„да, кылан те,—шуіс Іван Куѣміч:—бабаыс абу полыс
рѡбыс“.

„А Марја Івановна?—јуалі ме;—сіѣ-жѡ збој, кызі
і ті?“

„Збој-ѡ Маша?—вочавізіс сылѡн мамыс.—Абу, Маша
полыс. Ѣнѡѣ оз вермы кывны ружјѡыс лыјѡм: сіі і тірав-
ны кутас. А кызі во кык сајын Іван Куѣміч менам нїмлунѡ
кутіс лыјлыны міјан пушкаыс, сіѣ сіјѡ, менам гулуѡј, пов-
ѣѡмысла чуѣ мѡдар југыдас ез мун. Сіјѡ кадсаыс і огѡ-
нын лыјлылѡј проклатѡј пушкасыс“.

Мі чеччім пызан сајыс. Капітан капітаншакѡѡ
мунісны уѣны; а ме муні Швабрін орѡѡ, кѡні кольлі
ѡн рыт.

Н о л ђ д г л а в а

П О Ј Е Д И Н О К

Вај і сувт-жѡ позѣтураѡ 1).

Вѣѡдлам, кыз быщка ме тенсыд фѣгураѡ.

Кнажнѣн 2).

Колѣ кымынкѡ вежон, і олѡм менам Белогорскѡј кре-
пѡстын меным лоѣс не сѡмын терпѣтана, но весѣг сѡлѡм
вылѡ воана. Комендант керкаын менѡ прѣмѣтисны кыз рѡд-
нѡјѡс. Мужѣкыс да гѡтырыс вѡліны меѡса почтеннѡј јѡз.
Іван Кузѣмѣч, кодѣ офѣцерѡ петлѣс солдатскѡј челаѡыс,
вѡлі велѡдчытѡм да прѡстѡј, но меѡса честнѡј да бур
морт. Гѡтырыс сылѡн вескѡдлѣс сыѡн, кодѣ лѡсалис сѣјѡ
тѡждыстѡмлунлы. Васѣліса Јегоровна і служба ѡелѡјас
вылас вѣѡдлѣс кызѣ аслас кѡѡажскѡјјас вылѡ да вескѡдлѣс
крепѡстнас зѣк-жѡ сѣзі, кызѣ аслас керканас. Марја Іва-
новна регыѡ дурѡдѣс меыс повны. Мѣ тѡдмагѣм. Ме сыын
азѣі вежѡра да сѡлѡма нылѡс. Тѡдлытѡг ме велалѣ бур
семја дѣнас, весѣг Іван Ігнатѣјѣч дѣнѡ, гарнѣзонса сѣн пѡла
поручѣк дѣнѡ, код јылыс Швабрѣн лѡсѡдѡма, бытѡд-пѡ сѣјѡ
лоны позѡтѡм јѣтѡдын Васѣліса Јегоровнакѡд, кодѣ некущѡма
збыл вылас ез лѡсав; но Швабрѣн сы јылыс ез тѡждыс.

Менѡ кыпѡдѣсны офѣцерѡз. Службаыс менѡ ез сѡктѡд.
Јенмѡн вѣѡан крепѡстаѡд ез вѡвны смотрѣјас, нѣ ученѣјас,
нѣ караулѣас. Комендант аслас окота серѣыс кор-сурѡ велѡ-
длѣс ассыс солдатѣасѡ, но нѡшта ез-на вермы велѡдны,
меѡ ставныс најѡ тѡдѣсны, коѡар бокыс вескыѡ, коѡа-
рыс шујга. Швабрѣнлѡн вѡлі кымынкѡ францызскѡј кнѣга.
Ме кутѣ лыѡѡысы, і меын чужѣс окота лѣтература дѣнѡ.
Асывјасын ме лыѡѡысѣ, упражнѣјтѣі переводѣасын, а кор-
сурѡ і кывбурѣас лѡсѡдлѡмын. Ѳбеѡајтлѣм пѡштѣ пыр комен-
дант ордын, кѡнѣ пыржык і колѡлавлѣ лун помсѡ да кытѡ
рытѣасын корѣаскѡ вольвлѣс оѡец Герасѣм аслас Акуліна
Памфѣловна гѡтырыскѡд, став околѡдокын вылѡ тор первојѡ
вајыскѡд. А. І. Швабрѣнкѡд, тѡдѡмыс, азѣыслѣ быѡ лун, но
часыс-часѡ сылѡн сорнѣјасыс меным кутѣсны ещажык ка-
жѣтчыны. Комендант семја јылыс сылѡн пырса шмонѣтѡ-
мыс меным зев ез вольвлѣ сѡлѡм вылѡ, торја-нѣн Марја
Івановна јылыс јѡс кывјасыс. Мѡѡ обшчество крепѡстын
ез вѡв; но ме мѡдсѡ ег і кѡсјы.

1) Позѣтура — фехтованѣе дырѣі положенѣе.

2) Кнажнѣн — вѣѡд прѣмечанѣе 5 лѣстб. вылыс.

Кѡт і воэыв вiставлісны, башкірцы ез кыпѡдчыны. Лѡнлун ыжыдаліс мiжан крѡбѡст гѡгѡр. Но мiрыс оріс друг лоан ас кост торјалѡмѡн.

Ме-нiн вiставлі, мыј ме заңімајтчывлі лiтѡратураѡн. Опытјасыс мѡнам, сiјѡ кадыслы, вѡліны вел гырысѡс да Александр Петровiч Сумароков ¹⁾ кымынкѡ во мыст најѡс зев ошкiс. Ѳтчыд удајччiс меным гiжны сыланкыв, кодѡн ме вѡлі дѡвѡл. Быдѡн тѡдѡны, мыј сочинiтелјасыд кор-сурѡ, сѡветјас корѡм улын, корсѡны бура кывзысѡс. I сiз, ассым сыланкывјѡс вылпѡв гiжѡм бѡрын ме нуі сiјѡс Швабрiнлы, кодi ѡтнасѡн став крѡбѡстын вермiс фонјавны кывбур гiжыслыс гiжѡдсѡ. Iчѡтiк воэкыв бѡрын ме перјi зѡптыс ассым тетрадѡс да лыддi сылы тащѡм кывбур:

Мысль любовну истребляя,
Тщусь прекрасную забыть.
И ах, Машу избегая,
Мыслью вольность получить!

Но глаза, что мя пленили,
Всемигнута предо мной;
Они дух во мне смутили,
Сокрушили мой покой.

Ты, узнав мои напасти,
Сжался, Маша, надо мной,
Зря меня в сей лютой части,
И что я пленен тобой.

„Кыз те тајѡс аэан?—јуалі ме Швабрiнлыс, а ачым вiччысi ошкѡм, кыз меным быт сетны колан даң. Но, мѡнам ыжид дѡзмѡм вылѡ, мекѡд пыр бурыс сорнiтыс Швабрiн чорыда шуіс, мыј сыланкывјѡј мѡнам абу лѡсыд.

— Мыјла сiз?—јуалі ме сiјѡс, ассым дѡсадаѡс зѡбѡмѡн.

„Сы вѡсна,—вочавiзiс сiјѡ,—мыј тащѡм кывбурјасыд лѡсалѡны мѡнам велѡдыс Васiлiј Кiрiлыч Трѡдјаковскiјлы ²⁾, i зев каэтывлѡны меным сылыс лубовнѡј куплетјасѡѡ“.

Секи сiјѡ бостiс ме ордыс тетрадѡс да немжалiттѡг мѡдiс вiдлавны быд стiх да быд кыв, ме вылын меѡса јѡса iздевајтчѡмѡн. Ме ег вермы тѡрпiтны, нещыштi сы

¹⁾ А. П. Сумароков (1718—1771)—поет да драматург, кодi аслас каѡд пѡлзутчiс ыжид успѡдѡн. Гiжлiс бысѡма сiкас кывбурјас.

²⁾ В. К. Трѡдјаковскiј (1703—1769)—поет, крiтiк да переводчiк, кодi Ломоносовкѡд ѡтщѡч вѡлі XVIII немса рѡч лiтѡратуралы ѡнк подуш луктысѡн. Пѡрыс дырјiыс олiс гѡла, сеталiс частнѡј урокјас. Трѡдјаковскiјѡн кывбурјасыс вѡлны зев сѡкыдѡс да неуклужѡс, мыј вѡсна сiѡс јѡна сѡравлісны совремѡнныкјасыс дај кулѡм бѡрас.

кыс тетрафос да шуи, мыл нѳтчыд-нын ог петкѳдлы сылы ассым гижѳдјасѳс. Швабрин сералыштіс і та вылын.—„Віѳд-лам,—шуіс сіѳ, —кутан-ѳ те ассыд кывтѳ: кывбур гижысјасыдлы колѳ кывзыс, кызі Иван Кузмічлы віна графін-чїк ѳбед возын. А кодї сіѳ Машаыс, кодлы те вісталан ассыд страсттѳ да раѳејтѳмтѳ? Абу-ѳ-нын Марја Ивановна?“

— Абу тенад ѳелѳ,—вочавїзі ме зумыштчѳмѳн,—кѳт код вѳлі тајѳ Машаыс. Ог кор нї тенсыд доңјалѳм, нї тенсыд чајтѳмтѳ.

„Ого! Ассѳ раѳејтыс кывбур гижыс да полыс лубовник! —воѳ нудїс Швабрин, часыс-часѳ век јонжыка менѳ ѳѳз-мѳѳмѳн;—но кывзыс бур сѳветлы: кѳсјан-кѳ те мыкѳ удїтны, то сѳветујта ѳејствујтны ог сыланкывјасѳн“.

— Мыл тајѳ, судар, лоѳ? Вај вістав.

„Окота пырыс. Сїѳ лоѳ, мыл кѳсјан-кѳ, мед Маша Міронова воылыс те дїнѳ рытгорувјасын, то мелї кывбур-јасыд пыѳдї пѳдарїт сылы ісерга гоз“.

Вїрѳј менам пузіс. „А мыла те сы јылыс сіѳ чајтан?“ — јуалї ме, ассым скѳралѳмѳс муртса кутѳмѳн.

„А сы вѳсна,—вочавїзіс сіѳ мїстѳма серѳктѳмѳн,—мыл ас сертї тѳда сылыс самсѳ да модасѳ“.

— Те ылѳдлан, мерзавец!—лѳкыс горѳдї ме,—те ылѳдлан некущѳма јандыстѳг.

Швабрин вежсїс чужѳмас. „Тајѳ теныд сізі оз кол, —шуіс сіѳ, менсым кїѳс топѳѳмѳн.—Тї сетад мем сатїс-факціја“¹⁾.

— Извол; кор кѳсјан!—вочавїзі ме радлѳмѳн. Сїѳ здукас ме дас вѳлі когавлыны сіѳс.

Ме мунї Иван Ігнатїч дїнѳ да суї сіѳс кїас јемѳн; комендантша щѳктѳм сертї сіѳ пысавліс щак тѳв кежлас когтыны.

„А, Петр Андреїч,—шуіс сіѳ, менѳ азѳѳм бѳрын,—добро пожаловат! Кызі тајѳ тїјанѳс јенмыс ваїс? Кущѳм ѳелѳ куѳа, лыста јуавны?“ Ме кымынкѳ кывјѳн вісталї сылы, мыл ме сорїтчі Алексеј Ивановїчкѳд, а сіѳс, Иван Ігнатїчѳс, кора лоны аслам секундантѳн. Иван Ігнатїч кывзїс менѳ зев суса, ме ылѳ ассыс ѳтїк сїнсѳ былѳѳмѳн. „Тї изволїтад віставны,—шуіс сіѳ меным,—мыл кѳсјад быщкыны Алексеј Ивановїчѳс да кѳсјанныд, мед ме сенї вѳлі свїѳтелѳн? Сїѳ-ѳ? лыста јуавны“.

— Зїк сіѳ.

„Помїлујтѳј, Петр Андреїч! Мыл тї кѳсјанныд! Тї Алексеј Ивановїчкѳд зыкѳ воїд? Ыжыд тај шог! Відчѳмыд ворота ылѳ оз ѳшы. Сїѳ тїјанѳс відыштіс, а тї сіѳс відѳј

¹⁾ С а т і с ф а к ц и я — у д о в л е т в о р е н и е .

— А кодкөд тајо, менам батушка, те венас вөлім?

„Мі зев чорыда венө волім Петр Андреичкөд“.

— Мыјыс сіңсө?

„Зев ічөтік торјыс: сыланкывјыс, Васіліса Јегоровна“.

— Аззөмабс, мыјыс венчыны! Сыланкывјыс!.. да кыз-но сіјө лоіс?

— да со кызі: Петр Андреич неважөн гіжіс сыланкыв да горөдіс сывны сіјөс ме дырји, а ме горөді ассым ра-
фејтанабс:

Капитанская дочь,
Не ходи гулять в полночь.

Артміс торјалөм. Петр Андреич і скөрмыліс, но сесса думыштис, мыј быдөн вермө сывны, мыј кодлы колө. Сі-
јөн фелөыс і помасіс“.

Швабрінлөн јандыстөмлуныс менө муртса ез дурмөд; но һекөд, меыс кынзі, ез гөгөрво сылыс лок кывјассө, һекөд сы вылө выманіејез ез пукты. Сыланкывјассаи сор-
ныс вужіс кывбур гіжысјас вылө, і комендант висталіс, мыј најө ставыс беспутнөј јөз да віна јуысјас, і бурыс сөветујтис меным еновтны кывбурјас гіжөмсө, кызі служ-
балы прөтивнөј уж да коді һекущөм бурө оз вайөд.

Швабрінлөн сені олөмыс меным вөлі терпітны поэтөм. Ме регыд прөстїтчі коменданткөд да сіјө семјаыскөд; гортө воөм мыст ме відлі ассым шпагабс, відлі сылыс помсө да воді узыны, шөкті Савельјчөс сізім часын асывнас сад-
мөдны.

Мөд луннас індөм кадын ме сулалі-һын сөрөмјас сајын, віччысі ассым прөтивнїкөс. Регод і сіјө воіс. „Міјанөс вермасны суны,—шуіс сіјө меным,—колө термасны“. Мі пөрччїм мундірјас, колччїм куш камзолјасын¹⁾ да кыскїм шпагајас. Сіјө здукын сөрөмјас сајыс друг петіс Иван Ігна-
јїч да морт віт інвалїдјас. Сіјө шөктїс міјанөс мунны комендант ордө. сөзмөм пырыс мі кывзысім; солдатјас міјанөс кыщалісны, і мі мөдөдчїм крепөстө Иван Ігнајїч бөрсө, коді нуіс міјанөс торжественнөја, зев важнөја тувч-
чалөмбн.

Мі пырїм комендантскөј керкаб. Иван Ігнајїч вогтїс өзөсјассө, торжественнөја шуіс: „Важї!“ Міјанөс паныдаліс Васіліса Јегоровна. „Ак, менам батушкајас! Мыј вылө тајб мунө? кызі? мыј? міјан крепөстын вөчны морт віөм! Иван Кузмїч, өні-жө најөс арест улө! Петр Андреич! Алексеј Іваныч! Вайөј татчө асыныд шпагајастө, вайөј, вайөј! Пала-
шка, ну тајб шпагајассө чуланө. Петр Андреич! Тајбс ме

¹⁾ Камзол—XVIII немын новлан паскөм, жілет модаа.

тесаы ег виччыс. Кызі теныд абу жанім. Бур Алексеј Ивановичлы: сїјос сыыс і гвардіяыс ыстөмөс, сїјо і господ боглы оз ескы; а тесө мы? сетчө-жө кысган?"

Иван Кузміч ставнас вөлі аслае гөтырыс дор да кайтис: „А кылан те, Васіліса Јегоровна збылөс вїсталө. Поједїнокјастө воїнскөј артікулөн¹⁾ формалнө запретітөма“. А сек кості Палашка бостіс мїжанлыс шпагајаснымөс да нуис чуланө. Ме ег вермы не серөктыны. Швабрін кутіс ассыс важностсө. „Аслам те дїнө став уваженїе дырї, — шуїс сїјө комендантшала көзыда, — ог вермы не индыны, мыј весшөрө ті ізволїтад тждысны, асланыд судлы мїжанөс сетөмөн. Сетөј тајөс Иван Кузмічлы: тајө сылн делө“. — „Ак, мїжан бағушка! — паныд шуїс қомендантша; — мужікыс да гөтырыс өмөј абу өтік дух да өті плөт? Иван Кузміч! Мыј те виччысан? Пыр-жө пуксөд најөс торја пелөс-јасө нань вылө да ва вылө, мед јөјјалөмныс налөн төлаліс; да мед отец Герасім пуктас на вылө епітіміја, мед кевмісны најө јен возын прөшща, да кайтчісны јөз воғас.“

Иван Кузміч ез төд, мыј вөчны. Марја Ивановна вөлі зев блед. Нағдөнікөн бушковыс лөніс; комендантша бурагис да щөктіс мїжанөс мөда-мөднымөс оқыштны. Палашка вајис мїжанлы шпагајаснымөс. Мі петім комендант ордыс, буракө, мїрїтчөмөн. Иван Ігнатїјч мїжанөс коллөдіс. — „Кыз тіжанлы ез вөв жанім, — шуї ме сылы скөрыс, — вїставны мїжан јылыс комендантлы сы бөрын, кызі сетід меным кыв сїјос не вөчны?“ — „Јенмыс төдө, Иван Кузмічлы ме сы јылыс ег вїставлы, — вочавїзис сїјө; — Васіліса Јегоровна ставсө төдмаліс менсым. Сїјө ставсө і щөктіс комендант төд-лытөг. А слава богу, мыј ставыс тағ помасіс“. Тајө кывнас сїјө бергөдчїс гортас, а Швабрін да ме колім ас кезыс. „Мїжан делө тајөн помасны оз вермы“ — шуї ме сылы. — „Ферт, — вочавїзис Швабрін: — ті асланыд вїрөн кутад вочавїзны асланыд дерзостыс; но мїжан бөреа көнкө кутасны кыјөдны. Кымынкө лун мїжанлы колө сіннысө пөртны. Ағзыслытөғ!“ — Мі торјөдчїм, бығтө нїнөм ез і вөв.

Комендант ордө воөм мыст ме быдлунја моз пуксі Марја Ивановна дїнө. Иван Кузміч ез вөв гортас; Васіліса Јегоровна ноксіс овмөсас. Мі сорнїтім жын гөлөсөн. Марја Ивановна небыдіка шуышталіс меным сїјө повзөмсыс,

1) „Воїнскөј артікул“ — Петр 1-өн лөсөдөм воїнскөј законјаслөн свод. „Воїнскөј артікул“ серті дуелјас вөлі „некушөма оз лезыны“ да сыын участвутысјассө мыжавлісны смертнөј казынө — өшөдөмө. Формалнө тајө законыс коллі вынаөн Пушкінскөј кадөз, но збылвылас олөмас ез пөртгев (смертнөј казыс, кыз правілө, вежесыліс кокнїжык мыж пыкөдөн: солдатө лөзөмөн, а кор-сурө і прөстө женидік кад кезлө арестујгөмөн).

кодѳс быдѳнлы вајіс менам Швабрінкѳд зык. „Ме сіі і кынмылі,—шуіс сіјѳ,—кор вісталісны міжанлы, мыј ті кѳсјад тышкасны шпагајас вылын. Кущѳм тешкодѳс мужікјасыд! Отік кыв вѳсна, код јылыс вежон мысті најѳ ескѳ вунѳдісны, најѳ даѳѳс віјсыны да жертвутны не сѳмын олѳмананыс, но і сѳвестнаныс да најѳјас благополучіеѳн, кодјас... Но ме еска, мыј ен ті заводітѳ зыксѳ. Кѳнкѳ мыжа Алексей Ивановіч“.

— А мыјла ті сіј чајтад, Марја Ивановна?

„да сіј... сіјѳ сещѳм тешкодѳ. Ме ог раѳейт Алексей Ивановічѳс. Сіјѳ меным зев мустѳм; а тешкодѳ: нінѳм вылѳ ескѳ ме ог кѳсјы, мед і ме сіј-жѳ сылы ег кажітчы. Сіјѳ ескѳ менѳ јона повѳѳдліс“.

— А кыз ті чајтад, Марја Ивановна, кажітчад ті сылы, али онѳ?

Марја Ивановна жѳмдыштліс да гѳрдѳдіс. „Меным кажітчѳ,—шуіс сіјѳ,—ме чајта, мыј кажітча“.

— Мыј серті ті тајѳс сіј шуад?

„Сы вѳсна, мыј сіјѳ менѳ коравліс“.

— Коравліс! Сіјѳ тіжанѳс коравліс? Кор-нѳ?

„Кѳлѳм воѳ. Тѳлыс кык тіжан вотѳз“.

— І ті ен мунѳ?

— Кыз азгад, Алексей Ивановіч ферт морт вежѳра, і бур рѳдыс, і сылѳн ыжыд состојаніе; но кыз мѳвпышта, мыј сыкѳд лоѳ венеч улын став дырјыс оқыштчыны... Нінѳм вылѳ! Некущѳм бур вылѳ!“

Марја Ивановналѳн кывјасыс востісны меным сінмѳс да вісталісны меным уна тор. Ме гѳбѳрвоі лок кывјассѳ, кодјасѳн Швабрін сіјѳс преследујтіс. Тыдалѳ сіјѳ казавліс міжанлыс мѳда-мѳд дінѳ матыстчѳмсѳ да зіліс торјѳдны міжанѳс. Кывјасыс, кодјас лоіны помкаѳн міжан зык вылѳ, меным лоіны нѳшта містѳмѳс, кор локыс да лѳсавтѳм шмонѳ пыѳді азгі ме наын возвыв лѳсѳѳѳм клевета. Лок кывја мортѳс накажітны кѳсјѳмыс меын нѳшта јонжыка кыптіс, і ме терпіттѳг куті віччысны лѳсалан случај.

Ме ег дыр віччыс. Мѳд луннас, кор ме пукалі еллегіја вылын да јірі перѳѳс ріфма корсігѳн, Швабрін стукнітіс менам ѳшің улын: „Мыјла нужѳдны,—шуіс меным Швабрін:—міжан бѳрса оз віѳѳдны. Мунам ју дѳрѳ. Сені некод міжанлы оз мешајт“. Мі кыв шутѳг мѳѳѳдчім. Крут пода тудѳд леччѳм мыст мі сувтім зік ју дѳрас да кыскім шпагајас. Швабрін вѳлі кужысжык мыс, но ме јонжык да збојжык.

Бопре, коді коркѳ вѳвлѳма солдатѳн, сетліс меным кымынкѳ урок фехтованіе куза, кодѳн ме і воспользујтчі. Швабрін ез віччыс аззыны меын сещѳм ѳпаснѳј прѳтівні-

кӱс. дыр ми ег вермӱ вӱчны мӱда-мӱдлы некущӱм вред,
но дырӱн қазалы, мыҗ Швабринлӱн ебӱсыс кутис бырны да
ме кути чорыда сы вӱлӱ наступатны, и зыри сӱҗӱс пӱштӱ
җик жуас. дыр ме кыли ассым нӱмӱс гораа шубӱм. Ме вӱҗӱд-
ли да аҗҗи Савельҗӱчӱс, коди котӱртис ме дӱнӱ кырҗывса ту-
җӱд... Сӱҗӱс кадас менӱ чорыда сущӱнӱтӱс морӱсӱ вескыд
пелюмыс улӱжык; ме уси да сарӱҗ быри.

В и т ӱ д г л а в а

Р А Ф Е Ј Т ӱ М

Ах, ты, девка, девка красная!
Не ходи, девка, молода замуж;
Ты спроси, девка, отца, матери,
Отца, матери, роду племени;
Накопи, девка, ума-разума,
Ума-разума, приданова.

Јӱз кост выланкыв.

Буде лучше меня найдешь, позабудешь.
Если хуже меня найдешь, вспомняешь.

Сег-жӱ.

Сарӱ воӱм мыст ме мыҗкӱ дыра ег вермы сажавны да
ег гӱгӱрво, мыҗ мекӱд лоӱ. Ме куҗли крӱват вылын, тӱдтӱм
горничаны, и кыли ыҗыд слаблун. Ме воҗын сулалӱс Савель-
җӱч кӱас сӱскӱн. Кодкӱ вӱччысӱмӱн раҗис кӱртӱҗасӱс, код-
җасӱн менам морӱсӱҗ да пелюмӱҗ вӱли зелӱдӱмаӱс. Назӱ-
җӱкӱн менам мӱвҗасӱҗ воссӱсны. Ме дум вӱлӱ ускӱди ассым
поҗедӱнокӱс да гӱгӱрвоӱ, мыҗ вӱли раҗӱтӱчӱма. Сӱҗӱс здукнас
җуртыштӱс ӱҗӱс. „Мыҗ? кущӱм?“ — шӱпӱнтӱмӱн шуӱс гӱлӱс,
кодӱс ме сырмуӱ. — „Век ӱткод, — вочавӱҗис Савельҗӱч ыш-
ловӱмӱн; — век паметтӱм, со-нын вӱтӱд сутки“. — Ме кӱсҗӱ
бергӱдчыны, но ег вермы. „Кӱни ме? Кодӱ тани?“ — шуӱ
ме мырдысӱн. Марҗа Ивановна матыстҗис менам крӱват дӱнӱ
да копыртҗис ме дӱнӱ. „Мыҗ? кыҗ тӱ астӱ чувствутад?“
— шуӱс сӱҗӱс. — Слава богу, — вочавӱҗи ме слаб гӱлӱсӱн. — Таҗӱ
тӱ, Марҗа Ивановна? вӱсталӱҗ меным... — ме ег вермы воҗӱ
пудӱны да лаҗтӱ. Савельҗӱч акнӱтӱс. долыдлун тӱдҗис сӱҗӱс
чужӱм вылын. „Сарӱ воӱс! сарӱ воӱс! — каҗтӱс сӱҗӱс. — Слава,
теныд, владыко. Но, батӱшка Петр Андреӱч! повӱдӱн те
менӱ! кокны-ӱ? вӱтӱд сутки!...“ Марҗа Ивановна орӱдӱс сылыс
сорнӱсӱ. „Ен сорнӱт сӱкӱд уна, Савельҗӱч, — шуӱс сӱҗӱс. — Сӱҗӱс
слаб-на“. Сӱҗӱс петӱс да назӱҗӱк пӱдлалӱс ӱҗӱсӱс. Мӱвҗасӱҗ

менам волнужтчыны. І сіж, ме влі комендант керкаын. Маржа Івановна пыраліс ме дінѳ. Ме кѳсї сетны Савелїчлы кушѳм-сурѳ жуасѳмїас, но старїкыд кутїс катлѳдлыны жу-нас да тупкїс ассыс пелїасѳѳ. Ме дѳзмѳмѳн куні сїнасѳѳ да регыд вунѳдчї унмын.

Саѳмѳм мыст ме корї Савелїчѳс да сы пыѳдї ас воґыс азї Маржа Івановнаѳс; ангелскѳї гѳлѳсыс сылѳн менѳ чѳлѳ-малїс. Ог вермы вїставны лѳсыд чувствѳсѳ, кодї бѳстїс менѳ сїѳ здукас. Ме кутї сылыс кїсѳ да топѳдчї сы бер-дѳ, долыд сїнваѳн кѳтѳдѳмѳн. Маша ез нещышт сїѳс... І друг сылѳн шарїасыс їнмылісны менам щѳкаїасѳ, і ме кылї налыс пѳс да свежѳї оқыштѳм. Бї котѳртїс ме куґа. „Муса, дѳна Маржа Івановна,— шуї ме сылы,— ло менам гѳтырѳн, сѳгласїтчы менам шуд вылѳ“.— Сїѳ сажкаліс. „Раѳї бога, лѳнѳї,— шуїс сїѳ, ме орыс кїсѳ мырдѳмѳн.— Тї вїсад-на-раныс вермас воссыны. Вїґѳї аснытѳ кѳѳ меным“. Таїѳ кывнас сїѳ мунїс, колїс менѳ гажысла вунѳдчѳмѳн. Шудыс ловґѳдїс менѳ. Сїѳ лоѳ менам! Сїѳ менѳ раѳейтѳ! Таїѳ мѳвпыс тыртїс меным став пыщкѳсѳс.

Сїѳ кадсаґыс меным часыс-часѳ лоїс кокнїжык. Менѳ бур-дѳдїс полковѳї цырульнїк, сы вѳсна, мыї крепѳстын мѳѳ лекарыс ез вѳв да слава богу, ез умнїчаїт. Томлунѳї да мїча ывлаыс ѳдґѳдїсны меным бурдѳмѳс. Комендантлѳн став семїаыс ме бѳрса ухаїиваїтїс. Маржа Івановна ме дорыс ез вешїыв. Тѳдѳмыс, первоїїа удѳбнѳї случаїын ме вылыс бѳстїс ордѳм вїсталѳмѳ, і Маржа Івановна кывзїс менѳ тер-пїтѳмѳнжык. Сїѳ некушѳма чукрастѳг вїсталїс меным сѳлѳм кыскѳмсѳ да шуїс, мыї сылѳн бат-мамыс, ѳерт, лѳны радѳс сїѳ шуд вылѳ. „Но мѳвпышт буржыка,— сѳдтїс сїѳ;— тенаѳ мам-баґыд оз-ѳ кутны пыксыны?“

Ме думыштчї. Мам мелїлун вылѳ ме ескї; но тѳдї ба-ґлыс самсѳ да мѳвпалан ногсѳ да ме гѳгѳрвої, мыї менам раѳейтѳмыд оз зев їона сїѳс вѳрґѳд да мыї сїѳ кутас вї-ґѳдны сы вылѳ, кыґї том блаж вылѳ. Ме сы їылыс став сѳлѳ-мѳн вїсталї Маржа Івановналы, кодї азїс сїѳс сешѳм ескѳ-данаѳн да сѳлѳм вѳрґѳданаѳн, мыї ескїс бурѳн помасѳмас, і став томлун раѳейтѳмнас да ескѳмнас сетчїс аслас небыд сѳлѳм чувствоїасыслы.

Швабрїнкѳд ме мїрїтчї аслам бурдан медвоґа лунїасас. Иван Кузміч, поїеѳїнокыд менѳ вїдїгѳн, шуїс меным: „Ек, Петр Андреїч! колїс ескѳн меным тенѳ пуксѳдны арест улѳ, да те і сытѳг-нїн накаїїтѳма. А Алексеї Ивановїчыд менам пукалѳ наґ маґаґїнын караул улын, і шпагаыс сылѳн Васїліса Јегоровна ордын їїган саїын. Мед сїѳ аслыс дум-мыштас да каїтчас“.— Ме влі вывтї шуда, медым кутны сѳлѳмын лок чувство. Ме кутї корны Швабрїн вѳсна, і бур

комендантыд, аслас гōтырыскōд сорнитчōмōн, шуис сїѳс мездыны. Швабрїн локтїс ме дїнō; сїѳō вїсталис ыжыд жалїтōм мїжан костын лоōм тор куѳаыс; шуис, мыѳ вōлі гōгбр мыжа, і корїс менō вунōдны лоōм тор јывсыс. Ме некор ег вōвлы лōг кутысōн да сōлōмсаң прōстїті сылы і мїжанлыс зыксō, і сысаң бостōм ранасō. Сїѳō клеветаын ме азґылі скōрмōдōм самолубїјелыс да бōрынтōм раѳејтōмлыс дōса-да да бурысōн їзвїнајтї ассым шудтōм соперникōс.

Регыд ме бурдї да вермы вужны аслам патераō. Терпїтны вермытōг ме вїччысі вочакыв ыстōм пїсмō вылō, наѳеја куттōг да шог чajtōмјассō пōдтыны зїлōмōн. Васїліса Јего-ровнакōд да сїѳō мужїкыскōд ме нōшта ег-на сорнит; но менам корасōмōј најōс оз вōлі ков шенѳōдны. Нї ме, нї Марја Ивановна егō зїллōј сажōдны наыс ассыным чувствојас-нымōс, і мї воѳыв-нїн чорыда ескїм најō сōгласїе вылō.

Կырōн ѳтчыд асылн Савелјїч пырїс ме дїнō, кїас пїсмō кутōмōн. Ме кватїті сїѳс тїралōмōн. Адрессō вōлі гїжōма баѳушка кїōн. Тајō лōсōдїс менō кущōмкō ыжыд тор вылō, сы вōсна, мыѳ пїсмōјассō меным пыр гїжлїс матушка, а сїѳō помас пасјывлїс кымынкō кыв. Կыр ег восты ме пакетсō да унапōв лыдѳї торжественнōј гїжōдсō вылыссыс: „Менам пїлы Петр Андрејевїч Грїѳевлы, Оренбургскōј губернаō Белогорскōј крепōстō“. Ме зїлі почерк сертїыс тōдны, кущōм сōлōмōн вōлі гїжōма пїсмōсō; кырōн лыстї сїѳс востыны да первојја строчкајассаныс азґї, мыѳ став ѳелдїыс кїссїс. Пїсмōыс вōлі тащōм:

„Менам пї Петр! Тенад пїсмōыд, кодын те коран мїжанлыс рōѳїтелскōј благословенїе да сōглас Марја Ивановнакōд, Мїронов нывкōд, гōтрасōм вылō, мїжанлы воїс тајō тōлысса 15-ōд лунō, і не сōмын нї ассым благословенїе, нї ассым сōглас ме сетны ог кōсјы, но нōшта кōсја воѳдчывны те дїнōґ да аслад проказјассыд велōдны тенō кыґї малчїшкаѳс, тенад офїцерскōј чїн вылō вїѳōдтōг: те-жō тајōн петкōдлїн, мыѳ абу-на достојнōј новлыны шпагасō, кодōс сетōма теныд отечествоѳс дорјōм вылō, а абу ас коѳыд-жō сōрванечјаскōд дуелјас вылō. Пыр-жō кута гїжны Андреј Карловїчлы да корны тенō вужōдны Белогорскōј крепōстсыс кытчōкō ылōжык, кōн ескōн тенад јōјталан руыд пыркалїс. Матушкаыд тенад, тенад појеѳїнок јылыс да ранїтчōм јывсыд кывлōм бōрын, шогысла вїсміс да ѳнї кујлō. Мыѳ теыс артмас? Кевмыса јенлы, мед те вескалїн, кōѳ і ог лыст наѳејтчыны сїѳō ыжыд мїлōст вылō.

Тенад баѳ А. Г.“

Тајō пїсмōсō лыдѳōмыс меын кыпōдїс уна сїкас сōлōм-кылōмјас. Чорыд кывјасыс, кодјас вылō баѳушка абу ску-

пйтчѳма, пыдысан оскорбитісны менѳ. Сіѳѳ кывјасыс, кодјасѳн сіѳѳ казтывлѳ Марја Івановна јылыс, кажитчісны меным сещѳм-жѳ містѳмѳн, кызі і ѳевескыдѳн. Менѳ Белогорскѳј крепѳстыс вужѳдѳм јылыс мѳвпыс менѳ повзѳдліс, но медса јона мем јіжіс мам вісѳм јылыс јуѳр. Ме скѳралі Савелјіч вѳлѳ, чајті, мыј менам поједінок јылыс рѳбітелјас кывлісны сы пыр. Аслам зескыд комната куза бѳрѳ да воѳѳ вослаліг, ме сувті сы воѳѳ да шуі, сы вѳлѳ грѳзыс віѳѳдлѳмѳн: „Тыдалѳ, теныд ещана, мыј ме те вѳсна ранітчі да зѳн тѳлыс вѳлі кулан выјын, те і мамѳс менсым кѳсјан віны“. Савелјіч шѳјѳвоші бытѳѳ гымыс: „Помілујт, судар,— шуіс сіѳѳ, муртса ез бѳрдѳѳмѳн,— мыј те ізволітан віставны? Ме вѳсна те ранітчін? Јенмыс аззѳ, котѳрті ме сажѳдны тенѳ аслам морѳсѳн Алексей Івановіч шпагаыс. Проклатѳј пѳрыслунѳј падмѳдіс. Да мыј-нѳ ме вѳчі тенад матушкаыдлы?“— „Мыј те вѳчін?— вочавізі ме.— Код шѳктіс тенѳ гіжны ме вѳлѳ доносјасѳѳ? тенѳ ѳмѳј ме дінѳ сувтѳдѳма шпїон пыѳѳі?“— „Ме? гіжі те вѳлѳ доносјас?— вочавізіс Савелјіч сінваѳн.— Господі цар‘у ѳебеснѳј! Вайнѳс ачыд лыѳѳы, мыј меным гіжѳ барін: азған, кызі ме доносітлі те вѳлѳ“. Секі сіѳѳ кыскіс зѳпсыс пісмѳ, і ме лыѳѳі тащѳм тор:

„Јанзім теныд, пѳрыс понлы, мыј те ен кывзыс менам стрѳг шѳктѳмјаслы да ен јуѳрт меным менам пі Петр Андрејевіч јылыс, і мыј бокасајаслы лоѳ віставны меным сіѳѳ проказјас јылыс. Сіѳѳ те ісполњајтан ассыд должностѳѳ да господскѳј вѳлатѳ? Ме тенѳ, пѳрыс понјѳс, ыста порсјасѳѳ візны правдасѳ зѳбѳмыс да том мортлы ышмыны отсалѳмыс. Тајѳ пісмѳыс воѳм бѳрын шѳкта тенѳ пыр-жѳ гіжны меным, кущѳм ѳні сылѳн зѳнвізалуныс, код јылыс гіжѳны меным, мыј бурдіс; да кущѳм інѳ шук ранітчѳма да лѳчки-ѳ сіѳѳс бурѳдѳдісны?“

Тыдалѳ вѳлі, мыј Савелјіч ме возын вѳлі прав, і мыј ме весшѳрѳ сіѳѳс оскорбіті шуѳмнас да чајтѳмнас. Ме корі сылыс прѳшца; но старікыд ез бураг. „Со мыјѳз ме олї,— кајтіс сіѳѳ,— со кущѳм мїлѳстјас аслам господајас возын выслужїті! Ме і пѳрыс пон, і порсвізыс, і ме-жѳ мыжа тенад ранаыс. Абу, батушка Петр Андреіч, абу ме, а проклатѳј мусјеыд ставсыс мыжа: сіѳѳ велѳдіс тенѳ зурѳдчыны јѳс кѳртјаснас да чеччавнысѳ, бытѳѳ зурѳдчѳмнад да чеччалѳмнад віччысан лѳк мортсыд. Колѳ вѳлі медавны мусјесѳ, да візны лышнѳј сѳм!“

Но код-нѳ бостіс ас вылас трудсѳ јуѳртны менсым батѳс менам повеѳенїе јылыс? Гењерал? Но сіѳѳ, кажитчѳ, ме јылыс ез зев тѳждыс; а Іван Кузміч ескѳн ез лыѳѳы коланаѳн рапортујтны менам поједінок јылыс. Ме вошласї чајтѳмјасѳн. Менам подозрењїејасѳј сувтісны Швабрін вѳлѳ.

Сылы ӧтнаслы вӧлі колӧ доносыд, код бӧрын менӧ вермісны вештыны крeпӧстыг да торјӧдны комендант семјакӧд. Ме муні вiставны став јывсыс Марја Ивановналы. Сіјӧс ме азгі кiлчӧ вывсыс. „Мыј тајӧ тiјанкӧд лоі?— шуіс сіјӧ, менӧ азгӧм мыст.— Кущӧм тi бледӧс!“— Ставыс ештiс!— вочавiгi ме да сетi сылы бағушкалыс пiсмӧсӧ. Сіјӧ сесга щӧщ келдӧдiс. Лыддӧм бӧрас сіјӧ бӧр сетiс меным пiсмӧсӧ дрӧжитан кiдн да шуіс дрӧжитан гӧлӧсӧн: „Тыдалӧ, меным абу судба... Тiјан гортсаыд оз кӧсјыны менӧ асланыс семјаӧ. Мед лоӧ ставас господлӧн вӧла! Јенмыс мiјан дорыс буржыка тӧдӧ, мыј мiјанлы колӧ. Нiнӧм он вӧч, Петр Андреiч; лоӧј кӧт тi шудаӧс...“ „Тајӧ оз вермы лоны!— горӧдi ме, сіјӧс кiддыс кватiтӧмӧн;—те менӧ рафејтан; ме даc став вылас. Мунам, шыбытчам кокулас тенад мам-бағлы, најӧ прӧстӧј јӧз, абу чорыд сӧлӧма горфецјас... Најӧ мiјанӧс благословитасны; мi венчајтчам... а сени, дырӧн, ме еска, мi венам менсым бағӧс; а матушка лоас мiјан дор; сіјӧ менӧ прӧститас...“ „Ог, Петр Андреiч,—вочавiгiс Маша,—ме ог мун те сајӧ тенад бағмам благословиттӧг. Најӧ благословиттӧг теныд шуд оз ло. Пӧкӧритчам јен вӧлаыслы. Азған-кӧ аслыд мусабс, кутан-кӧ мӧдӧс рафејтны—јен текӧд, Петр Андреiч; а ме тiјан вӧсна, кыкнаныд вӧсна...“ Секи сіјӧ бӧрдiс да муніс ме дiныс; ме кӧсјi пырны сы бӧрса комнатаас, но кылі; мыј ог вермы кутны ачымӧс да бергӧдчi гортӧ.

Ме пукалі мӧвпјасӧ пыдӧ вӧјтчӧмӧн, кыгі друг Савелјiч орӧдiс менсым мӧвпјасӧс. „Со, судар,—шуіс сіјӧ, меным гiжӧм лiст сетiг,—вiзӧдлы, доносчiк-ӧ ме аслам барiн вылӧ, да зiла-ӧ ме лӧгӧдны пiсӧ бағыскӧд“. Ме бості сіјӧ кыс бумага: сіјӧ вӧлі Савелјiчлӧн вочакыв сылы воӧм пiсмӧ вылӧ. Со сіјӧ кывјыс-кывјӧ:

„Государ Андреј Петровiч, бағ мiјан мiлӧстiвӧј!

Тiјан мiлӧстiвӧј гiжӧдыд меным воiс, кӧнi изволитад скравны ме вылӧ, тiјан раб вылӧ, мыј-пӧ јангiм меным не вӧчны господскӧј щӧктӧмјас;—а ме абу пӧрыс пон, а тiјан вернӧј слуга, господскӧј щӧктӧмјаслы кывзыса да сӧлӧмсаң тiјанлы пыр служитли да олі зор јурсiдз. Ме-жӧ Петр Андреiч рана јывсыд нiнӧм ег гiж, мед не повзӧдны весшӧрӧ, ј, кывсӧ, барына мiјан Авдоҗа Васiлјевна i сiгi повзӧмсыс водiс, i сіјӧ зӧнвiзалун вӧсна кута јенлы кевмысны. А Петр Андреiч вӧлі ранiтчӧма вескыд пелломув дорас, морӧсас, зiк лы улас, вершӧкӧн жынјӧн пыдаӧ, i кујiс сіјӧ комендант керкаын, кытчӧ мi вајим сіјӧс берег дорыс, да лечитiс сіјӧс татчӧсса цырульнiк Степан Парамонов; i ӧнi Петр Андреiч, слава богу, зӧнвiза, i сы јылыс бурсӧ кынчi нiнӧм гiжны. Командiрјас, кывсӧ, сыӧн дӧвӧленӧс; а Васiлыса Јегоровна ордын сіјӧ кыз рӧднӧј пi. А мыј сыкӧд лоiс

сещом окаяја: шулывлӧны, то былъ молодцу не укоравѡв ноль кока дај то жѡмдывлӧ. І изволитад ти гѣжны, мы҃ ыстад менѡ порејасѡс ви҃ны, і сы вылѡ тијан барскѡј вѡла. Улѡз копраса рабскѡја.

Тијан вернѡј холоп *Архип Савелјев*“.

Ме ег вермы не нуммуны кымыныскѡ бур старіклыс-грамотасѡ лыддѣгѡн. Вочавѣны баѡушкалы ме ег вермы; а меым бурѡдны матушкаѡс, Савелјѣчлѡн пісмѡыс меным кажѣтѣс тырмымѡн.

Сѣјѡ кадсаыс менам положеніејѡј вежсѣс. Марја Ивановна мекѡд пѡштѣ ез сорнѣтлыв да быд ногыс зѣлыс не аззывны менѡ. Комендантлѡн керкаыс меным лоѣс мустѡм. Наѡныкѡн ме велалѣ ѡтнамѡн пукавны гортын. Васѣлыса Јегоровна первојсѡ ме вылѡ сыыс шуаслѣс, но аззѣс менсым асныралѡмѡс да еновтѣс менѡ. Иван Кузмічкѡд ме аззыслѣсмын кор сѣјѡс корѣс служба. Швабрѣнкѡд аззыслѣс шоча да неокота пырыс, сѣјѡн-нѣн торјѡн, мы҃ казавлѣ сылыс ме дѣнѡ сажѡдѡм лѡгалѡм, мы҃ і вынсѡдѣс менѡ аслам чајтѡм-јасын. Олѡм менам лоѣс аслым мустѡм. Ме усѣ шог мѡвп-јасѡ, кодѡс вајѣс ѡткѡн олѡм да нѣнѡм кертѡм. Раѡејтѡм менам ѡткѡннад пыр воѡѡ ѡзјѣс да часыс-часѡ лоѣс меным сѡкыджык. Ме воштѣ лыддѣсны да гѣжыштавны окѡтѣтѡм-ѡс. Менам лолѡј усѣ. Ме полѣ јѡмѡмыс лѣбѡ распутствоѡ-усѡмыс. Нѣмвѣчыстѡм лоѡмторјас, кодјаслѡн вѡлѣ зев ыжыд влѣјаніе менам олѡм вылѡ, друг сетѣсны менам ловлы јон да бур потрасеіе.

К в а ј т ѡ д г л а в а

ПУГАЧОВШЦИНА

Вы, молодые ребята, послушайте,
Что мы, старые старики, будем сказывать.

Сыланкыс.

Сѣјѡ лоѡмторјас јылыс гѣжны заводѣттѡз, кодјаслы ме вѡлѣ свѣдетелѡн, меным колѡ шуны кымынкѡ кыв положеніе јывыс, кодын вѡлѣ Оренбургскѡј губерна 1773 во помын.

Тајѡ паскыд да озыр губернаас олѣсны уна полудѣкѡј јѡз, кодјас неважѡн-на прѣзнајтѣсны Россѣјаса государјаслыс-ыжыдалѡмсѡ. Налѡн быд здукса возмушченіејасыс, закон-јасас да гражданскѡј олѡмас велавтѡмыс, кокнѣлунныс да чорыдлунныс корѣсны правѣтелствосаң лырса виѡдѡм најѡс

Кызысымын ви́зём вы́лө. Крепостјассө стрөиталөма вөли медса удобнөјөн лыддан мөстасасын да овмөдөма јонжыкасө казакјасөн, јайцкөј берөгјасын важысаң олысјасөн. Но јайцкөј казакјасыс, кодјасы вөли колө ви́зны тајө крајыслыс лөңлунсө да безопасностсө, кушөмкө кадсаң вөлины асныс правителстволы неспокојнөј да өпаснөј подданнөјјасөн. 1772 воын вөли налөн кыпөдчылөм медса ыжыд караныс. Помканас сылы вөлины генерал-мајор Траубенбергөн нуөдан стрөг мөрајасыс, мед вөјөдны војскасө колана кызысымө. Сы бөрын вөли Траубенбергсө варварскөја ви́м, вескөдлөмсө аснаукнас вөжөм да медбөрын бунтсө картөчөн да чорыс наказанијөсөн пөдтөм¹⁾.

Сјө лој неуна во́жык Белогорскөј крепөстө мөнам вөтөң. Ставыс-нын вөли лөң либө кажитчөс сөшөмөн; началство вывти кокниа ескис муфөр мјатөжнөкјас ылөга кайтчөмыслы, кор мјатөжнөкјасыс гусөн лөгалисны-на да виччысысны бур кад беспорадокјассө вылыс кыпөдөм вы́лө.

Бөргөдча аслам вөстө.

Өтчид рытын (тајө вөли 1773 воса октабр завоөитчөгөн) чукали ме гортын өтнам, кывзи арса төвлыс лөвтөмсө да өшинөд ви́зөди төлыс дөнтө кывтыс кымөрјас вы́лө. Воисны менө корны комендант нөмсаң. Ме пыр-жө мөдөдчө. Комендант ордыс ме азгө Швабринөс, Иван Игнатјичөс да казаккөј ураднөкөс²⁾. Комнатаын ез вөвны нө Василиса Јегоровна, нө Марја Ивановна. Комендант мөкөд чолөмасөс повчыштөм чужөмөн. Сјө пөдлалис өңөсјассө, ставнымөс пуксөдис, ураднөкөс кынзө, кодө сулалис өңөс дорын, перјис жөпыс бумага да шуөс мөјанлы: „Господа офицерјас, важнөј вы́л тор! Кывзөј, мөј гөжө генерал“. Сөкө сјө өчкиасөс да лыддөс тащөң тор:

„Белогорскөј крепөстөса господаин комендант капитан Мөроновлы.

Гусөн.

Тајөн јуөрта төјанөс, мөј караул улыс пышжыс донскөј казак да расколнөк Јемелјан Пугачов вөчөс прөсөтитны пөчтөм дөрзост-бөстөс аслыс кувсөм өмператор Петр III-лыс³⁾ нөмсө да чукөртөс злөфөјскөј шөјка, кыпөдис возмушөчөнөје јайцкөј сөленөјејасын да бөстөс-нын да рөзөритөс кы-

1) Ви́зөд вылысжык прөмөчаније 16 мөстбок вылыс. Пугачовшөиналыс—XVIII нөмөса крөстанскөј революцијалыс—исторөческөј событөјејас вөсталөмсө тани дај воңын Пушкөин сөтө двөр'анскөј класс ви́зөдлөссө. Тајө нөшта-нын жуждаммө сөјөн, мөј вөсталөмыс мунө двөр'анөв-крөпөстнөк нөмсаң.

2) Ураднөк — казаккөј војскаын унтер-офицерскөј чөн.

3) Петр III (1728—1762), — рөч өмператор. 1761 воын сувтөс престөл вы́лө, 1762 воын сөјөс шыбөчтөс аслас гөтырыс, Јөкатерөна II, да регыд сөјөс өисны гөтырыс дөр мунысөс.

мынкө крепөст, быдлаын грабежјас да вiалөмјас вөчөмөн. Сы ради, тајө гiжөдыс воөм мыст колө тiјанлы, господiн комендант, пырыс-пыр-жө нуөдны колана мерајас iндөм злөфејыс да самозванецыс дорјысөм могыс, а лоө-кө позана—i сiјөс зiкөз бырөдөм вылө, ускөдчас-кө тiјан попе-ченiје улө сетөм крепөст вылө“.

„Нуөдны колана мерајас!—шуис комендант, өчкисө пөрч-чiг да бумагасө куснөдлiг.—Кылан те, шунытө кокни. Злө-фејыс тыдалө жон; а мiјан ставыс со комын морт, казакјас-сөс лыддытөг, кодјас вылө надејаыс омөль, мед оз ло теныд-лок вылө шуөма, Максимыч (урадник нуммуни). Сөмын вөч-нысө нiнөм, господа офицерјас! Лоөј iсправнөјөс, лөсөдөј караулјас да војса дозорјас; ускөдчасны-кө, пөдлалөј воро-тајассө да петкөдө салдатјасөс. Те, Максимыч, бура вiзөд-аслад казакјас бөрза. Пушкасө вiзөдлыны да бура весавны. А медса јона кутөј тајөс гусөн, мед крепөстын некод ез-вермы төдны та јылыс кадыс воз“.

Тајө щөктөмјассө сеталөм бөрын Иван Кузмич мiјанөс-ысталiс. Ме петi өтлаын Швабрiнкөд, кывлан тор јывыс-сорнiтiг моз. „Кызи те чајтан, мыјөн тајө помасас?“—јуали-ме сылыс.—„Јенмыс төдас,—вочавiзiс сiјө,—вiзөдлам. Ыжыд-торсө өни нiнөм-на ог азгы. Мыјкө-жө-кө...“ Тани сiјө ду-мыштчiс да кутiс шуғлавны французскөј арија.

Мiјан ставиччысан торјас нуөдөм вылө вiзөдтөг, Пуга-чов локтөм јылыс јуөрыс паскалiс крепөст паста. Иван Куз-мич, көт i зев уважајтiс гөтырсө, но нiнөм вылө свет вы-лас ескөн ез вогты сылы служба куза вiсталөм гуса торсө. Генералсаң пiсмөыс воөм мыст сiјө зев кужөмөн ыстiс-Васiлiса Јегоровнаөс, вiсталiс сылы, бытөкө өтец Гера-симлы воiс Оренбургсаң кущөмкө јуөрјас, кодјасөс кутө-јона гусөн. Васiлiса Јегоровна пыр-жө окофiтiс мөдөдчыны-попафда ордө гөсфiтны да, Иван Кузмич совет куза, бостiс-аскөдыс щөщ Машаөс, мед сылы өтнаслы ез вөв гажтөм.

Иван Кузмич, тыр көзaiнөн колөм бөрын, пыр-жө мөдө-дiс мiјанла, а Палашкаөс јигналiс чуланө, мед сiјө ез вер-мы мiјанлыс кывзысны.

Васiлiса Јегоровна воiс гортас попафдалыс нiнөм төд-мавтөт, i төдлiс, мыј сы ветлiг костi Иван Кузмичлөн вөли-совешчаније, i мыј Палашка вөли јиган сајын. Сiјө гөгөр-воiс, мыј мужiкыс ылөдiс сiјөс, i сiбдiс сы дiнө јуасөмөн. Но Иван Кузмич лөсөдчiс сы кежлө. Сiјө нөтi ез шөјөвош-да збоја вөчавiзiс аслас уна төдны зiлыс гөтырыслы: „А-кылан те, матушка, мiјан бабајас думајтөмаөс пачјассө лом-тыны iзасөн, ме i сетi чорыд приказ возөвылө бабајаслы iзасөн пачјас не ломтыны, а ломтыны нөрјөн да валежнi-

көн". — „А мыҗла-нө теныд вөлі жігнавы Палашкасө?— жуаліс комендантша. — Мыҗла коңор нылыс пукаліс чуланас, кытчөз ми ег воҗ? — Иван Кузміч ез вөв дагысөма ташөм жуалөм вылас; сїҗө зүгсїс да бурқнітіс мыҗкө лөсавтөмөс. Васіліса Јегоровна аззїс аслас мужїкыслыс пөрјасөмсө; но төдіс, мыҗ нїнөм оз төдмав сылыс, дүгдіс жуасөмсыс да панїс сор-нї сола өғурчіјас јылыс, кодјасөс Акуліна Памфіловна лөсөдліс зік аслыс ногөн. Војбыд Васіліса Јегоровна ез вермы унмовслыны да һекыз ез вермы гөҗөрвоны, мыҗ ескөн сещө-мыс вөлі верөсыс јурын, мыҗ јылыс сылы оз поз төдны.

Мөд луннас, өбөдһаыс локтігөн, сїҗө аззїс Иван Ігнатїч-чөс, кодї пушкаыс кыскаліс трапјөјас, ізјас, чаг, акаңјас да быдсама сїкас јог, кодјасөс сетчө сујалөмаөс челаф. „Мыҗ ескө лөб тајө војеннөј лөсөдчөмыс?— мөвпалїс комендантша;— оз-ө-һын вїчысны кїргїзјассаң ускөдчөм? Но кутїс өмөј Иван Кузміч гусөн вїзны меыс сещөм пуштакјассө?“ Сїҗө чукөстіс Иван Ігнатїччөс, сылыс гугаторсө төдмавы чорыда көсјөмөн, кодї мучїтіс сылыс дамскөј лубопытствосө.

Васіліса Јегоровна вөчіс сылы кымынкө індөд өвмөс кузаыс, кызї бокөвөј жуасөмјасөн сьедствїе завофтыс суд-фа, мед первој бырөдны вїсталыслыс вїчысөмсө. Сегса, кымынкө мїнут чөв олөм бөрын, сїҗө пыдысаң ышловзїс да шуїс јурсө катлөдлөмөн: „Господөј јенмөј менам! Азған кушөм выл торјас? Мыҗ таыс лөб? —

— І матушка! — вочавїзїс Иван Ігнатїч. — Јенмыд мїлөста: салдатјас мїјан тырмөны, порох уна, пушкасө ме весалї. Гашкө сетам отпор Пугачовыслы. Господө оз сет, порс оз сој!

„А кушөм морт сїҗө Пугачовыс?“ — жуалїс комендантша. Сєкі Иван Ігнатїч казалис, мыҗ ылалї да курччіс пїнсө. Но вөлі-һын сор. Васіліса Јегоровна шөктіс сїҗөс ставсө вїставны, Иван Ігнатїчлы кыв сетөмөн, мыҗ сїҗө һекөдлы нї-нөм оз вїстав.

Васіліса Јегоровна кутїс ассыс көсјысөмсө да һекөдлы ез вїстав весїг өтї кыв, попадфалы кынзї, і то сөмын сы вөсна, мыҗ мөскыс сьлөн ветліс-на сҗепын да сїҗөс вер-мїсны бостны злөфјас.

Регыд быдөн мөдісны сорнїтны Пугачов јылыс. Сорнї-јас вөліны уна сїкас. Комендант мөдөдіс ураднїкөс бура төдмавын став јывсыс орчча селенїејасыс да крепөст-јасыс. Ураднїк бөр воїс кык лун мысҗї да вїсталїс, мыҗ сҗепыс, крепөстсаң верст квајтымын сајыс, аззыліс уна бїјас да кывліс башкїрјассаң, мыҗ лөктө төдтөм вын. Но унасө вїставны сїҗө нїнөм ез вермы, воҗөсө мунны повзөма.

Крепөстын казакјас пөвсын кутїс төдчыны вөвлытөм вөрөм; быд улычајасын најө чукөртчавлісны чукөрјасө, на-зөнїк сорнїтісны ас костаныс да разөдчавлісны, кор аззас-

— А вот Һи тҺдмалам сылыс збыль вынсҺ, — шуис комендант. — Василса Јегоровна, вај меным клучсҺ амбарсыс. Иван Игнатјич, вајҺдлы башкјрсҺ, да щҺкты Јулајлы вајны татчҺ плетјас.

„Сулышт, Иван Кузьмич, — шуис комендантша, места вывсыс чеччиг моз. — Вај нуа МашаҺс кытчҺкҺ керкасыс; а то кылас горзҺмсҺ, повзас. да і ме, збыль-кҺ шуны, абу окоч нҺјтҺм вылад. БурҺн колччыны!“

ВҺјдҺр пыткаыд сещҺма вҺлі пырҺма судопроизводство обычајад, мыј сјјс бырҺдыс благодетельнҺј указыс дыр коллис нҺтҺ дејствуйттҺг ¹⁾. Чајтлисны, мыј мыж вҺчыслҺн аслас вҺсталҺмыс колҺ вҺлі ассҺ помҺз ердҺдҺм вылҺ, — мҺвп Һе сҺмын подувтҺм, но і зик паныда вескыд јурјдическҺј смыслы: Һд мыжаланаыслҺн отрјцајтҺмыс-кҺ озбосты сјј мыжтҺмлун докајитҺм вылҺ, то сылҺн вҺсталҺмыс і сыыс ещҺ колҺ лоны сылыс мыжалунсҺ докајитҺм вылҺ. Весиг і Һни удајтчывлҺ меным кывлыны судҗајасҺс, кодјас жалитҺны варварскҺј обычај бырҺдҺмсҺ. Мијан кадҺ-жҺ некҺд ез сомьевајтчыв пытка колҺмлун вылас, — Һи судҗајас, Һи мыжаланајас. І сјз, комендантлҺн щҺктҺмыс мијанс некҺдс ез шензҺд да ез повзҺд. Иван Игнатјич мунис башкјрысла, коді пукалис амбарын клуч улын комендантша ордын, і кымынкҺ здук мыҗыт ҺевҺлныкҺс вајисны переднҺј. Комендант щҺктис сјјс пыртны.

Башкјрец мырдҺн сорҺн восковтис порог вомҺн (сјј вҺлі колодаын), да жужыд шапкасҺ пҺрччҺмҺн сувтис ҺзсҺс дорҺ. Ме вҺзҺдлі сы вылҺ да дрҺгмуни. Сылы кажитчис ар сјзимҗас. СылҺн ез вҺв Һи нырыс, Һи пелҗасыс. Јурыс сылҺн вҺлі бритҺма; тош пыҗдыс зарвҺјисны кымынкҺ зор јурси; сјј вҺлі иҗҺтик тушаа, кос да гҺрбылтчҺма; но сылҺн векнҺдик сјнҗасыс југҗалисны-на бҺн. „Ехе! — шуис комендант, кор сыын тҺдис 1741 воын накајитҺм Һтик бунтовщиксҺс“ ²⁾. — да те, тыдалҺ, пҺрыс кҺјин, вҺвлҺмыд мијан капканын. Те, тыдалҺ, он-нын первој бунтујт, тенад-кҺ сјзи стружитҺма јурыд. Матыстчыв вај талаы; вҺстав, коді тенҺ ыстис?“

ПҺрыс башкјрыд чҺв олис да вҺзҺдис комендант вылҺ зик ҺинҺм гҺгҺрвотҺг. „Мыј-нҺ те чҺв олан? — воҗҺ јуасис Иван Кузьмич; — али ҺинҺм рочнас он тҺд? Јулај, јуав вај сылыс тјјан ногҺн, коді сјјс мҺдддс мијан крепҺстҺ?“

1) ПыткасҺ формальнҺ вҺлі дугддма 1774 воса секретнҺј „высочајшнҺј повеленијеҺ“, кодс вынсддма 1801 воса указын.

2) Башкјјас, кодјас IX немсан олисны Урал бокын, пыксывлисны роч колонизајјалы, кыпддлисны уна восстанијејас, кодҗассҺ пҺдтывлисны зев чорыда: 1740—1741 војасса кыпддчылдм пҺдтигдн вҺлі сотдма 696 сикт. кыпддчдмын главнҺј участвуйтҗејасыслыс (300 мортлыс) вҺлі вундалдма Һырс да пелҗассҺ.

Јулај сетіс Іван Кузмічлыс јуаломсө татарскөј кыв вылын. Но башкір сы вылө вѣдөдіс сіз-жө да ез шу кыв нѣжын. „Јакші ¹⁾),— шуіс комендант;— те менам пондан сорнітны. Ребјата, пөрччөј сылыс дурацкөј вѣдөс халатсө да стрөчѣ-тыштөј сылыс мышсө. Вѣдөд, Јулај: буржыка сіјөс!“

Кык інвалід кутісны башкірсө пөрччөдны. Коңөр чужөм вылас зік вежсис. Сіјө вѣдөдавліс гөгөр, кызі челафөдн кутөм звер пі. Кор-жө өтк інвалід бөстис сылыс кісө да, најөс аслыс гола дінас пунктөмөн, кыпөдіс старікөс аслас пөлпом-јас вылас, а Јулај бөстис плет да шеныштчис: секи башкірыд ружтыштис корана гөлөсөн да, јурнас довкјөдліг, вөстис вомсө, көні кыв пыффыс сылөн вөріс женыфика кыв вужјыс.

Кор казтышта, мыј тајө лоі менам немын, і мыј өні ме олі імператор Александр ²⁾) кроткөј царствүтөмөз, ог вермы не шензыны просвешченіје успехјаслы да човеколюбіје правілөјас паскалөмлы. Том морт! менам гіжөдјасөј-кө вес-каласы теныд кіө, казтышт, мыј медса бур да чорыд веж-сөмјасыс бурещ сіјө, кодјас лөбны нравјас бурмөмыс, не-кушөм мырбөна потрасеніјејастөг.

Ставөн шөјөвошіны. „Но,— шуіс комендант:— тыдалө, сысаң мјанлы төлк не шедөдны. Јулај, ну башкірсө амбарас. А мі, господа, мыј-гурө јылыс нөшта төлкујтыштам“.

Мі кутім сорнітны мјан положеніје јылыс, кызі друг Васіліса Јегоровна пошкөмөн да вывті јона повзөмөн пыріс комнатаө.

„Мыј тајө текөд лоіс?“—шензөмөн јуаліс комендант.

„Батушкајас, беда!—вочавізіс Васіліса Јегоровна.—Нѣж-неозөрнөјөс бөстөмаөс талун асыв. Отец Герасімлөн ужалысыс өні сег воіс. Сіјө аззылөма, кызі сіјөс бөстөмаөс. Комендантсө да став офіцерјассө өшөдөмаөс. Став салдат-јассө бөстөламаөс пленө. Сіјө і вѣдөд, злөдејјасыд воасны татчө.“

Віччыстөм јуөрыс менө јона шөјөвоштис. Нѣжнеозөрнөј крепөстыс комендант, рамінік да скромнөј том морт, вөлі меным төдса: төлыс кык сајын сіјө муніс Оренбургсаң аслас том гөтырыскөд да сувтліс Іван Кузміч ордын. Нѣжне-озөрнөј мјан крепөстсаң вөлі верст кыз віт сајын. Часыс-часө колө вөлі і мјанлы віччысны Пугачовлыс ускөдчөмсө. Марја Ивановналөн участыс сувтис ме возө да сөлөмөј менам сізі і кынмыліс.

— Кывзөј, Іван Кузміч,— шуі ме комендантлы.— Мјан мог дорјыны крепөстсө медбөрја лөлыштөмөз; сы јылыс і сорнітны нінөм. Но колө мөвпыштлыны і нывбабајас безо-

¹⁾ Јакші — татарскөј ноғөн — бур

²⁾ Александр I — царствүтліс 1801 восаң 1825 воғз.

пасност жылыс. Мөдөдөй најөс Оренбургө, тујыс-кө нөшта прөст-на, лөбө ылысажык, јонжыка нафежној крепөстө, кытчө злөфејјас ескөн ез вермыны воны.

Иван Кузмич бергөдчөс гөтырыслаң да шуөс сылы:

„А кылан те, матушка, і збыль-өд, не мөдөдны-ө тіјанөс ылөжык, кытчөз бунтовшщікјассө мі огө вермөј?“

—І, весшөрө!—шуөс комендантша.—Көні сөщөм крепөстыс, кытчө ескө пулајас ез воны? Мыјөн Белогорскөјыс абу нафежној?. Слава богу, кыз кыкөд во тані олам. Аззылім і башкірјасөс, і кіргізјасөс: гашкө і Пугачовсыд віцсам.

„Но, матушка,—паныд шыасөс. Иван Кузмич,—колччы, пөжалуј, нафејтчан-кө міјан крепөст вылө. да Машаыскөд міјанлы мыј вөчнысө? Бур, віцсан-кө, лөбө воас өкурс¹⁾, а злөфејјасыс-кө бөстасны крепөстсө?“

— Но, секі...—тані Васіліса Јегоровна жөмдыштіс да лантіс төдчымөңја повөмөң.

„Оз поғ, Васіліса Јегоровна,—воғө нуөдіс комендант, кор казалис, мыј кывјасыс сылөн фејствуйтісны, гашкө медвоғзаыс-на аслас олөмас.—Машалы татчө колччыны оз поғ. Мөдөдам сөјөс Оренбургө аслас вежаңыс өрдө: сені і војскаыс, і пушкајасыс тырмымөң, і сөеныс каменнөј, да і теныд ескө сөветујті сыкөд сетчө-жө мунны; мед көғ те пөрыс, а віғөдлы, мыј текөд лөб, бөстасны-кө фортеціјасө прөступөң“.

— Бур,—шуөс комендантша,—сізі і лоны, мөдөдам Машаөс. А менө і вөтнад ен кор: ог мун, нөнөм меным пөрысө-немө торјөдчыны текөд да корсны өткөң гу көнкө боқын. Отлаын овны, өтлаын і кувны.

„І сөјө бур,—шуөс комендант.—Но, нужмасны нөнөм. Мун лөсөд Машасө тујө. Аскі мыјөн југдыштас і мөдөдам, да сетам сылы конвој, көғ лышнөј јөзыс міјан і абу. да көн-нө Машаыс?“

— Акуліна Памфіловна өрдын,—вочавөзіс комендантша.—Сылы мыјкө лөк лөөс, кор кывліс Нөжнеозөрниөј бөстөм жылыс; пола, мед ескө ез өсымы. Господі владыко, кытчөз мі олім!

Васіліса Јегоровна мунөс клопочөтны нывсө мөдөдөм жылыс. Комендант өрдын сорні воғө мунөс; но ме-нөн сетчө ег сујсыв да нөнөм ег кывзы. Марја Ивановна лөктөс ужын кежлө кельыд да бөрдөм чужөмөң. Мі ужнајтөм сорні пантөг да чөччөм пызан сајыс өдјөжык пырса дөрыс; став семејствоыскөд прөщачөм бөрын мі разөд-

1) Сікурс — војска, көді мөдөдөсө өтсөг вылө. (французскөј кыв „se-cours“-сан).

чим гортјасѡ. Но ме нарочно вунѡдї асым шашкаѡс да берѡдчї сыла: ме сѡлѡмѡн кылі, мыј суа Марја Ивановнаѡс ѡтнассѡ. Збылыс, сїѡ меным паныдагїс ѡзѡсын да сетїс шашкаѡс. „Прѡшщайтлѡј, Петр Андреїч, — шуїс сїѡ меным гїнва сорѡн;—менѡ мѡдѡдѡны Оренбургѡ. Лѡѡј ловжаѡн да шудаѡн: гашкѡ господ мїжанѡс азѡддлас-на мѡдамѡдкѡд; оз-кѡ-нын...“ Тани сїѡ бѡрдзїс. Ме сывыштї сїѡс.— „Прѡшщай, менам ангел, — шуї ме, — прѡшщай, менам донаѡј, менам сѡлѡмшѡрѡј! Мыј кѡѡ мекѡд ез вѡв, ескы: менам медбѡрја мѡвпѡј да медбѡрја молїтваѡј лѡѡ те жылыс!“ Маша сыркјалїс, менам морѡс дїнѡ топѡдчѡмѡн. Ме пѡса сїѡс окыштї да термасѡмѡн петї комнатасыс.

Сїзімѡд глава

П Р І С Т У П

Голова моя, головушка,
 Голова послуживая!
 Послужила моя головушка
 Ровно тридцать лет и три года.
 Ах, не выслужила головушка
 Ни корысти себе, ни радости,
 Как ни слова себе доброго
 И ни рангу себе высокого;
 Только выслужила головушка
 Два высокие столбика,
 Перекладняку кленовую,
 Еще петельку шелковую.

Лѡзкост сыланкыв¹⁾

Сїѡ војнас ме ег уѡ да ег і пѡрччыслы. Ме кѡсја вѡлі кыа петїгас мунны крепѡст ворота дїнѡ, кытї Марја Ивановналы колѡ вѡлі петны, да сенї прѡстїтчыны ськѡд медбѡрјаыс. Ме кылі ас пыцкын ыжыд вежѡм: аслам сѡлѡмѡн волнужтѡмыс меным вѡлі омѡлжыка сѡкыд сїѡ гажтѡмалѡм дорсыс, кодѡ ме ѡважѡн-на нѡшта вѡлі усѡма. Торјѡдчѡм вѡсна шогѡм дїнѡ ме пыцкын ѡтлаагїсны і гѡгѡрвотѡм, но сѡлѡм вылѡ воана нафејаяс, і опасностјас терпїтны поѡтѡма вїччыѡм, і благодарнѡј честолюбїјелѡн чувствојас. Војыс колї каѡавлытѡг. Ме кѡсї-нїн петны гортыс, кызї менам ѡзѡс воггїс да ме орѡвоїс капрал доѡнесеїеѡн, мыј мїжан казакјас војнас петїс.

1) Стрелецкѡј атаманѡс казнїтѡм жылыс Петр І кадса ѡтык сыланкывлѡн завоѡтчѡм.

ны крепѣстыг да аскѣдныс мырдѣн бостісны Жулаѣс, і мыј крепѣст гѣгѣр шѣјтѣны тѣдтѣм јѣз. Сіјѣ мѣвпыс, мыј Марја Ивановна оз удѣт петны, повѣдѣс менѣ; ме термаѣмѣн сеті капраллы кымынкѣ індѣд да пыр-жѣ мѣдѣдчї комендант орѣдѣ.

Вѣлі-нын југѣдѣ. Ме тѣвѣзі улыч куѣа, кыѣї кылі, мыј менѣ чуксалѣны. Ме сувті. „Кытѣѣ ті?“— шуїс Иван Ігнаѣїч, менѣ суѣдѣмѣн.— Иван Куѣміч вал вылын да менѣ мѣдѣдїс тіјан дїнѣ. Пугачыд воїс“.— „Мунїс-ѣ Марја Ивановна?“— јуалї ме сѣлѣм тіпкѣмѣн.— „Ез удѣт,— вочавїзіс Иван Ігнаѣїч:— Оренбургѣ тујсѣ орѣдѣма: крепѣстнымѣс кыщѣ бостѣмаѣс. Омѣл, Петр Андреїч!“

Мї мунїм вал вылѣ, жужыджык інѣ, кодѣс вѣчѣма ывлаыс да јонмѣдѣма сушјѣдлѣм керјасѣн. Сенї-нын чукѣртчѣмаѣс крепѣстса став јѣз. Гарнїзон сулалїс ружјѣ улын. Пушкасѣ сетчѣ кыскѣмаѣс тѣрыт. Комендант ветлѣдлїс аслас ічѣтїк стрѣј воѣын. Опасност матыстчѣмыс кыпѣдѣма пѣрыс воїнѣс нѣтчыд вѣвлытѣма. Стѣп куѣа, крепѣстсаң ыылын, ветлѣдлїсны морт кыѣ верѣмѣн. Наяѣ кажїтчїсны казакјасѣн, но на пѣвсын вѣліны і башкїрјас, кодјасѣс кокнїа позїс тѣдны рыс ку шапкајас да колчанјас сертїыс. Комендант гѣгѣртїс асеыс војскасѣ, вїставлїс салдатјаслы: „Но, челаѣ, сулалыштам талун матушка государыња вѣсна да петкѣдлам став светыслы, мыј мї јѣз повтѣмѣс да прїсагалы вернѣјѣс“. Салдатјас гораа петкѣдлїсны асыныс кѣсјѣмнысѣ. Швабрїн сулалїс ме дїнын да суга вїѣдїс непрїятель вылѣ. Стѣп куѣа ветлыс јѣз каѣалїсны крепѣстыс вѣрѣмсѣ, чукѣртчїсны чукѣрѣ да кутїсны ас костаныс тѣлкујтны. Комендант щѣктїс Иван Ігнаѣїчлы вескѣдны пушкасѣ сіјѣ чукѣр вылас да ачыс інмѣдїс фїтїлсѣ. Јадроыс шуѣвѣтѣмѣн мунїс на вомѣн, ез вѣч некущѣм лок. Верѣмајас разалїсны, пышїсны тыдалан выјаыс да стѣп тыртѣммїс.

Секї вал вылѣ воїс Васїліса Јегоровна да сыкѣд Маша, кодї ез кѣсјы колччыны сыс. „Но, мыј?— шуїс комендантша. — Кыѣї мунѣ баталјаыс. ¹⁾ Кѣнї-нѣ непрїятельыс?“— „Непрїятельыс абу ылын,— вочавїзіс Иван Куѣміч.— Јен сетас— ставыс лѣѣ бур. Мыј, Маша, страшнѣ теныд?“— „Абу, папѣнка,— вочавїзіс Марја Ивановна;— гортын ѣтнамлы страшнѣжык“. Секї сіјѣ вїѣдлїс ме вылѣ да сѣкыда пырыс нуммуні. Ме аслым тѣдлытѣг топѣдї аслѣм шпагалыс вѣропсѣ, кор каѣтыштї, мыј тѣрыт бостї сіјѣс сы кыс, бытѣкѣ ассым раѣѣтан торјѣс дѣрјѣм вылѣ. Сѣлѣмѣј менам ѣзїс. Ме кылі ачымѣс сылыс рыцарѣн. Ме кѣсї петкѣд-

¹⁾ Б а т а л я — сраженїе, тыш (французскѣј bataille-ыс).

лыны, мыҗ вөлі шогмана сїџ ескөмлы, да терпїттөг кути
вїччысны решїтelnöҗ кадсө.

Сїџ кадас крепөстсаң верст жын саҗын тыдовтчисны
выл верзөмаҗаслөн чукөр, і регыд степ тыріс копҗоҗасдөн
да саҗдакҗасдөн ¹⁾ вооружїтчөм уна јөзөн. На костын жеҗыд
вөв вылын мунїс гөрд кафтана да кїас кыскөм сабљаа морт:
тајө вөлі ачыс Пугачов. Сїџ сувтїс; сїџөс кышчалїсны да,
кыҗї тыдалө сїџ шөктөм сертї, нол морт торјөдчисны да
мыҗ вермїсны скачїтїсны зїк крепөст дорөз. Мї наын төдїм
ассыным їзменнїкҗаснымөс. Отї на пыс шапка вестас кутїс
бумага лїст; мөдлөн шы јылас вөлі пунктөма Јулајлөн ју-
рыс, кодөс тракнїтөмөн шыбытїс сїџ мїжанлы частокол
вомөң. Коңөр калмыклөн јурыс усї комендант кок дїнө.
Їзменнїкҗас горзїсны: „Енө лылөҗ; петөҗ государ дїнө.
Государ танї!“

„Вот ме тїжанөс!—горөдїс Иван Кузҗмїч.—Ребҗата! лы-
лөҗ!“ Мїжан салдатҗас сетїсны залп. Пїсмөтө кутыс каза-
кыд шатовмунї да усї вөв вывгыс; муқөдҗасыс скачїтїсны
бөрө. Ме вїзөдлї Марҗа Ивановна вылө. Јулај вїрөс јурыс
шөҗөвошөм, залпнас чуналөм, сїџ кажїтчїс ламеттөмөн.
Комендант корїс капралөс да шөктїс сылы бостны вїөм
казак кыс лїстсө. Капрал петїс крепөстыс да бөр воїс, вї-
өм казаклыс вөвсө дом поводөдыс ваяөмөн. Сїџ сетїс ко-
мендантлы пїсмөсө. Иван Кузҗмїч лыддїс сїџөс ас кеҗгыс
да сесса косавлїс торпырїҗас вылө. А сек костї мҗатеҗ-
нїкҗасыд тыдалө лөсөдчїсны ускөдчыны. Регыд пулаҗас
кутїсны шутлавны мїжан пелҗас дїнтї, і некымын нөв суц-
кысїсны мїжан дїнө муас да частоколө.“ Васїлыса Јегоровна!—
шуїс комендант. —Танї абу бабҗеҗ делө; нуөд Машасө;
азҗан: нылыс ловҗа нысө кулөма“.

Пулаҗас улад лөныштөм Васїлыса Јегоровна вїзөдлїс
степ вылө, көнї төдчїс ыҗыд вөрөм; сесса бергөдчїс ве-
рөсыс дїнө да шуїс сылы: „Иван Кузҗмїч, олөмыд да кулө-
мыд јен кын: благословїт Машатө. Маша, матыстчы ба-
тыд дїнө“.

Маша, келдөдөм да тїралыс, матыстчїс Иван Кузҗмїч дї-
нө, сувтїс пїзөс вылас да копыртчылїс сылы муөз. Пөрыс
комендант пернапасалїс сїџөс куҗїмыс, сесса лептїс, окыш-
тїс да шуїс веҗсөм гөлөсөн: „Но, Маша, ло шудаөн. Кев-
мыс јенлы: сїџ тенө оз еновт. Сурө-кө бур морт, јен мед
сетас тїжанлы лубов да совет. Олөҗ, кыҗї мї олім Васїлыса
Јегоровнакөд. Но, прөшщаҗ, Маша. Васїлыса Јегоровна,
нуөд-жө сїџөс өдҗөжык“ (Маша шыбытчїс сылы сылї вы-
лас да бөрдзїс).—„Окыштчам-жө і мї,—бөрдзөмөн шуїс

1) Саҗдак — колчана да нөвҗаса лук.

комендантша.—Прөшщайт, менам Иван Кузьмич. Ен сивит менө, ме-кө тенө мыжонкө дөзмөдлi!“ „Прөшщай, прөшщай, матушка!—шуис комендант, ассыс старухасө сывжыштөмөн.—Но, тырмас! Мунөй, мунөй гортө; да уфитан-кө, пастөд Маша вылө сарапан“. Комендантша нылыскөд мунисны. Ме вижөдлi Маржа Ивановна бөрсә; сижө бергөдчылис да довкнитис меным журнас. Секi Иван Кузьмич бергөдчiс мижанлаңө, i сылөн став выманiеыс вескөдчiс неприятел вылө. Мјатежнiкјас чукөртчiсны асланыс журнуөдыс дiнө да друг кутiсны леччавны вөвјас вывсыныс. „Онi чорыда сулалөй,—шуис комендант,—лоө приступ...“ Тајө здукас кылис локыс чiрзөм да горзөм; мјатежнiкјас котөрөн ускөдчiсны крепөст дiнө. Мижан пушка вөли зарафитөма картөчөн. Комендант најөс лөзiс зев матө да друг бара лыјiс. Картөчид кватiтiс зiк јөз чукөр шөрсө. Мјатежнiкјас шыбытчiсны өтмөдарө да мөдiсны бөрынтчыны. Журнуөдысныс налөн өтнас колi возын... Сижө шенасiс сабланыс да, кажитчө, пөса најөс ышөдiс... Здук келжө лаңтөм чiрзөмыс да горзөмыс пыр-жө вылыс заводитчiсны. „Но, ребјата,—шуис комендант;—өнi востөј воротасө, кучкалөј барабанө. Ребјата! вожө, вылазка вылө, ме бөрсә!“

Комендант, Иван Игнатјич да ме пыр-жө лоим крепөст вал сајын; но повжөм гарнизон ез вөрзы. „Мыж-нө тi, челаф сулалад?—горөдiс Иван Кузьмич.—Кувны-кө—кувны: фелдыд служивөј!“ Тајө здукас мјатежнiкјасыд воисны мижан вылө да котөртiсны крепөстө. Барабан лаңтiс; гарнизон шыбытiс ружјөссө; менө ескө ускөдлiсны кок вылыс, но ме чеччi да мјатежнiкјаскөд шөщ пырi крепөстө. Журас раңитчөм комендант сулалiс злөфөјјас чукөрын, кодјас корiсны сылыс кључјас. Ме ускөдчыли сылы отсөг вылө: некымын јон казак кватiтiсны менө, көрталiсны кушакјасөн, кајтiсны: „Вот-нын тiјанлы сурас, государлы кывзыстөмјаслы!“ Мижанөс кыскiсны улiчајас куза; олысјас петалiсны керкајассыныс һанөн да солөн. Кылис көлөкөл шы. Друг јөз чукөрын горөдiсны, мыј государ плөшщад вылын вiччысө пленнөјјасөс да бостө прiсага. Јөз ылкнитiс плөшщад вылө; мижанөс вөтлiсны сетчө-жө.

Пугачов пукалис креслөын комендант керка кiлчө вылын. Сы вылын вөли галуңјасөн баситөм казацкөј гөрө кафтан. Зарнi тугјаса жужыд соболјөј шапкаыс вөли лөзөма сижө југјалыс гiнјас вылө. Чужөмыс сылөн меным кажитчiс төдсаөн. Казацкөј старшинајас кыщалөмаөс сижөс. Көлдөдөм да дрөжитыс өтец Герасiм сулалiс кiлчө дорын кiас крестөн да, кажитчiс, чөв олөмөн корiс сижөс лоан жертвајас вөсна. Плөшщад вылын өдјө пырыс сувтөдiсны виселица. Кор ми матысмiм, башкiрјас зытлалiсны јөзсө да

міжанос ваісны Пугачов дінө. Көлдөкөл шыыс лаңтис; лоіс зик чөв. „Коді комендантыс?“ — жуаліс самозванецыд. Міжан урядык петіс јөз чукөрыс да індіс Иван Кузьмич вылө. Пугачов локыс візөдіс старік вылө да шуіс сылы: „Кызі те лыстін паныд сувтны меным, аслад госуदारлы?“ Комендант, ранасыс вынтөммөм, чукөртис медбөрја ебөссө да вочавізіс чорыд гөлдөсөн: „Те меным абу государ, те вөр да самозванец, кылан те!“ Пугачов локыс зумышміс да шеныштіс јежыд чышжанөн. Некемын казак кватітисны пөрыс капітанөс да кыскісны віселица дінө. Сіјө вомөна тас вылын лоіс дојдалөм башкірецыд, кодөс мі жуасім төрыт. Сіјө кіас кутіс гез, і недыр мысті ме азгі коңөр Иван Кузьмичөс сынөдас өшөдөмөн. Секи ваісны Пугачов дінө Иван Ігнатјичөс. „Гет прісага,— шуіс сылы Пугачов,— государ Петр Федоровічлы!“ — „Те міжанлы абу государ,— вочавізіс Иван Ігнатјич, аслас капітан кывјасөн.— Те, фадушка, вөр да самозванец!“ Пугачов бара өвтыштіс чышжанөн, і бур сөлдөма поручік кутіс өшавны аслас начальнык дінын.

Өчеред вөлі менам. Ме збоја візөда Пугачов вылө, лөсөдчі віставны вочакыв аслам јортјас кывјасөн-жө. Секи, аслам јона шенчөм вылө, мјатежнөј старшінајас пөвсыс ме азгі Швабрінөс, јурсө на моз-жө шырөмөн да казақкөј кафтанөн. Сіјө матыстчіс Пугачов дінө да шуіс сылы кымынкө кыв. „Өшөдны сіјөс!“ шуіс Пугачов, весіг ме вылө візөддытөг. Меным голаө шыркнітісны петла. Ме куті ас кежыс лыдфыны молітва, корі јенлыс мездыны менө аслам став грекјасыс да кевмысі сылы аслам сөлдөмлы став матысајаслыс ловсө спасітөм јылыс. Менө нуісны віселица улө. „Ен пов, ен пов“, — кајтісны меным менө өшөдысјас, гашкө і збылыс меным көсјісны сөлдөм сетны. Друг ме кылі горөдөм: „дүгдөј, өкајаннөјјас! Віччыслөј!..“ Палачјас дүгдісны. Візөда: Савельјич кујлө Пугачов кок улын. „Отец роднөј! — кајтіс коңөр фадка.— Мыј теныд барскөј діта кулөмсыс? Лез сіјөс, сыыс теныд выкуп сетасны; а прімер вылө да повзөддлөм вылө, щөкты көт өшөдны менө, старікөс!“ Пугачов сетіс знак, менө пыр-жө разісны да колісны. „Батушка міжан тенө мілујтө“, — шуалісны меным. Тајө кадас ог вермы віставны, мед ме радлі мездөмысла, ог шу сөмын сіз-жө, мед ме сы јылыс жаліті. Мөвпјасөј менам вөліны зев гудырөс. Менө вылыс вајөдісны самозванец дінө да сувтөдісны сы воҙө пізөс вылө. Пугачов нужөдіс меным ассыс сөнөс кісө. „Окав кісө, окав кісө!“ — шуалісны ме дінын. Но ме ескө лыдді буржыкөн медса лок каңсө тајө подлөј уыженіје дорсыс. „Батушка Петр Андреич! — шөпкөдіс Савельјич, ме сајын сулалөмөн да

менӧ тојлаліг.— Ен аснырав! Мыј тенид сулалӧ? Сблышт да оқышт злӧѣ... (ѣфу!), оқышт сылыс кісӧ“. Ме ег вӧрѣыв. Пугачов лезіс кісӧ, шуіс серамӧн: „Јего благородіје тыдалӧ дурміс радысла. Лептӧј сіјӧс!“— Менӧ кыпӧдісны да колісны свобода вылӧ. Ме куті віжӧдны ужаснӧј комедіја вожӧ мунӧм вылӧ.

Јӧз кутісны сетны прісага. Најӧ матыстчылісны ӧті бӧрса мӧд, окалісны крест да сесса копрасісны самозванецлы. Гарнизоннӧј салдатјас сулалісны сен-жӧ. Ротнӧј портнӧј аслас ныж ножічӧн вундаліс налыс кӧсајассӧ. Најӧ, пыркӧдчиг-тыр, інмӧдчылісны Пугачов кі дінӧ, коді сеталіс налы прӧшщеније да босталіс аслас шајкаӧ. Ставыс тајӧ муніс кујім час гӧгӧр. Сырӧн Пугачов чеччіс креслӧсыс да аслас старшінајасӧн коллӧдӧмӧн леччіс кілчӧ вывгыс. Сылы сетісны озыр сбрујаа жежыд вӧв. Кык казак бостісны Пугачовӧс кідгыс да пуксӧдісны седлӧ вылас. Пугачов вісталіс ӧтец Герасімлы, мыј ӧбедатны кутас сы ордын. Тајӧ здукас кыліс нывбабалӧн горӧдӧм. Кымынкӧ разбойнік кыскісны кілчӧ вылӧ Васіліса Јегоровнаӧс зугсӧм јурсіӧн да зік пастӧмӧн. Казакјас піыс ӧтік пасталӧма-нін сылыс паскӧмсӧ. Мукӧдјас кыскалісны перінајас, сундукјас, чайнӧј пӧсуда, белјо да ставшыллӧ-мыллӧсӧ. „Баѣушкајас менам!— горзіс коӧр старука.— Лезӧј лолӧс пӧкайтчӧм вылӧ. Донајас, нуӧј менӧ Иван Кузміч дінӧ“. Друг сіјӧ віжӧдліс віселица вылӧ да тӧдіс асгыс верӧссӧ. „Злӧдејјас!— горӧдіс сіјӧ локыс.— Мыј тајӧ ті ськӧд вӧчід? Свет те менам, Иван Кузміч, удалӧј салдатскӧј јур! Ез бостны тенӧ ні прусскӧј штыкјас, ні турецкӧј пулајас; ен честнӧј тышын те пукты асгыд ловтӧ, а пӧгібнітін пышјалыс каторжніксан!“— „Лантӧдны пӧрыс веѣмасӧ!“— шуіс Пугачов. Секі том казак сабланас кучкіс сіјӧс јурас, і сіјӧ кулӧмӧн усі кілчӧ пос шупӧд вылӧ. Пугачов муніс; јӧз шыбытчіс сы бӧрса.

Кӧкјамысӧд глава

КОРТӧМ ГӧСТ

Кортӧм гӧстыд татарныс омблжык.
Пословица.

Плошцаѣ тыртӧмміс. Ме пыр сулалі ӧтік местаын да ег вермы чукӧртны асгым мӧвлјасӧс, кодјас зугсісны тащӧм містӧм торјас аҗылӧмгыс.

Марја Івановна судба жылыс ынѳм тѳдтѳмыс менѳ ме-
са јона мучитіс. Кѳні сїјѳ? мыј ськѳд? уѳитіс-ѳ ѳебсыны?
наѳежнѳј-ѳ ѳебсаніныс?.. Полан мѳвпјасѳн тыр, ме пырі
комендант керкаѳ... Ставыс вѳлі тыртѳм; улѳсјас, пызанјас,
сундукјас вѳлі жугѳлѳма; дозмук жугѳдлѳма; ставсѳ кьс-
калѳма. Ме котѳрті ічѳтїк пос куѳа светлїцаѳ да ме-
воѳзаыс-на пырі Марја Івановна комнатаѳ. Ме аѳї сылыс
рѳзбојнїкјасѳн бергѳдлѳм волпассѳ; шкапсѳ вѳлі жугѳдѳма
да грабїтѳма; лампадка ломтыгїс-на еновтѳм кївот дорын.
Колѳма і стѳн костын ѳшалыс ічѳтїк рѳмпѳштан... Кѳн-нѳ
вѳлі тајѳ лѳнїнїк ныв келл҃асыс кѳѳајкаыс? Страшнѳј
мѳвп вїѳнїтїс менам журын: ме думышті сїјѳс рѳзбојнїкјас
кїыс... Сѳлѳмѳј менам топалїс... Ме курыда, курыда бѳрдї
да гораа шуї нїмсѳ аслам лубезнѳјлыс. Сїјѳ кадас кылїс
кокнїфїк шы да шкап сајыс петїс Палаша, келѳѳдѳм да
тіралыс.

„Ак, Петр Андреїч! — шуїс сїјѳ, кїјаснас швачкѳмѳн.—
Луныс кушѳм! страстјасыс кушѳмѳс!..“

— А Марја Івановна? — јуалї ме ѳерпїттѳг.— Мыј Марја
Івановнакѳд?

„Барышна ловја,— вочавїгїс Палаша.— Сїјѳс ѳебѳма Аку-
лына Памфїловна ордѳ“.

— Попаѳѳа ордѳ! — горѳдї ме повѳѳмѳн.— Јенмѳј менам!
да сенї-жѳ Пугачов!..

Ме шыбытчі комнатагыс, пыр-жѳ лої улыч вылын да
сїнїсаѳ котѳрті поп керкаѳ, ынѳм аѳѳытѳг да кьвтѳг. Сес
кылїсны горзѳмјас, серам да сылѳм. Пугачов пїрујтїс ас-
лас јортјасыскѳд. Палаша ме бѳрса котѳртїс сетчѳ-жѳ.
Ме мѳдѳдї сїјѳс гусѳнїк корлыны Акулына Памфїловнаѳс.
Здук мыгтї попаѳѳа петїс ме дїнѳ посвоѳас кїас тыртѳм
сулаѳн.

— Јен могыс! кѳні Марја Івановна? — јуалї ме јона пов-
ѳѳмѳн.

„Кујлѳ, менам голубушкакыд, менам волпас вылын, естѳн
занавес сајас,— вочавїгїс попаѳѳа.— Но, Петр Андреїч, чут
ез ло ыжыд лок, да слава богу, ставыс мунїс бура: злѳ-
ѳејыд муртса-на пуксїс ѳбедаетны, кыз сїјѳ, менам коѳѳ-
рыд, саѳмас да ојѳстас... Ме сїгї і кынмї. Сїјѳ кылїс: „А
кодї тенаѳ ојзѳ, пѳрыс?“ Ме вѳрыдлы кок улас: племјан-
нїца менам, госулар; вїгмїс, кујлѳ, со-нїн мѳд вежон.—
„А том тенаѳ племјаннїцакыд? — Том, госулар.— „А петкѳд-
лы вај меным ассыд племјаннїцатѳ“.— Менам сѳлѳмѳј сїгї
і јокнїтїс да вѳчнысѳ вѳлі ынѳм.— Вїѳѳдлѳј, госулар; сѳ-
мын нылыс оз вермы сувтны да волыны тенаѳ мїлѳст
дїнѳ. „Нїнѳм, пѳрыс, ме і ачым муна вїѳѳдла“. І мунїс-ѳд
ѳкајаннѳјыд занавес сајас; кыз те чајтан! вештїс-ѳд зана-

вессѡ, вѣдѡдліс варышлѡн код сѣнѣасыс — і нѣнѡм... јенмыс мездіс! А ескан-ѡ, ме да батка менам сѣі і лѡсѡдчылім-нѣн мучѣтѡмѡн кувны. Бур вылад сѣіѡ, менам гулуыд, ез д сѣіѡс. Господѣ владыко, вѣччысім мѣ пражнѣк! Нѣнѡм шуны! коњѡр Иван Кузмѣч! код ескѡн вермс думыштны!.. А Васыліса Јегѡровнаыс? А Иван Ігнатѣчыс? Сѣіѡсѡ мыјыс?.. Кызі тајѡ тѣјанѡс колѣсны? А кушѡм Швабрѣныд, Алексѣј Іванычыд? Шырѡма-ѡд да ѡні мѣјанын сен-жѡ накѡд пѣрујтѡ! Пельк, нѣнѡм шуны! А кызі шуі ме вѣсыс племјаннѣца јывсыд, сѣіѡ, ескан-ѡ, сѣі вѣдѡдліс ме вылѡ, бытѡ пуртѡн пырым вундѣс; сѡмын ез вѣстав, атѡ сылы і сыыс". — Тајѡ каднас кылісны гѡстѣаслѡн код горзѡмјас да ѡтец Герасѣмлѡн гѡлѡс. Гѡстѣас корѣсны вѣна, кѡѣан чуксалѣс гѡтырсѡ. Попадѣа кутѣс термасны. „Мун аслад гортѡ, Петр Андреѣч, — шуіс сѣіѡ, — ѡні абу тѣјанѡз; злѡдејјас јуѡны. Јѡк лѡѡ, код јѡз кѣ улад-кѡ сурад. Прѡшщажтлѡј, Петр Андреѣч. Мыј лоны, сѣіѡ лоас; гашкѡ јенмыс оз еновт!“

Попадѣа мунѣс. Неуна лѡныштѡмѡн ме мунѣ аслам патѣраѡ. Плошщад дѣнтѣ мунѣгѡн ме азѣі кымынкѡ башкѣреѡс, кодјас чукѡртѡмаѡс вѣселѣца дѣнѡ да кыскалісны сапѡгјас ѡшѡѡмјаслыс; муртса ме кутѣ ассым скѡрмѡмѡс, но гѡгѡрвоі сујѡѡмыслыс нѣнѡм вѣјтѡмсѡ. Крепѡстын котралѣсны рѡзбојнѣкјас, грабѣтѣсны ѡфіѡерскѡј керкајас. Быдлаын кылісны кодалыс мјатежнѣкјаслѡн горзѡмјас. Ме воі гортѡ. Савелјѣч меным паныд петѣс порѡг дѡрѡ. „Слава богу! — горѡдѣс сѣіѡ, менѡ азѡд мыст. — Ме-нѣн чѣјтѣ, мѣса злѡдејјасыд бара кутѣсны тенѡ. Но, батѡшка Петр Андреѣч! ескан-ѡ? ставсѡ мѣјанлыс грабѣтѣсны, мошењнѣкјасыд: платѡ, белјѡ, кѡлуј, дозмук — нѣнѡм ез колны. да мыј-нѣн! Слава богу, мыј тенѡ ловјѡн лѣзісны! А тѡдѣн-ѡ те, судар, атамансѡ?“

— Ег, ег тѡд, а код-нѡ сѣіѡ сещѡмыс?

„Кыз, батѡшка? Те і вунѡдѣн сѣіѡ пјаннѣксѡ, кодѣ кыскѣс тенсыд тулуптѡ постѡјалѡј двѡрад? Зѣк выл кѡч ку тулуп; а сѣіѡ, бесыд, сѣіѡс сѣі і когалѣс ас вылас пагталѣгѡн!“

Ме чѡјмѣ. Збылыс, Пугачѡв зев јѡна мунѣ меным туј ѣндыс вылад. Ме гѡгѡрвоі, мыј Пугачѡв да сѣіѡ вѡліны ѡтѣ морт, і гѡгѡрвоі секѣ помкасѡ меным сетѡм пѡшщадѣаыслы. Ме ег вермы не шензыны тащѡм торјасыслы сещѡм тѣшкѡда лѡсалѡм вылас: брѡѡагалы сетѡм чѣлаѡ тулуп мездіс менѡ петлаыс, і постѡјалѡј двѡрјасѡд шѡјтыс пјаннѣк бѡсталис крепѡстѣас да вѡрѡдѣс зѡњ государствоѡс!

„ѡн-ѡ кѡсјы сојыштны? — јуалѣс Савелјѣч, кодѣ некѡр ез вунѡдлы ассыс лѡсѡѡдѡм олас ногсѡ. — Гортын нѣнѡм абу: муна, корсыса, да мыј-сурѡ теныд лѡсѡда“.

мѡн. Сылѡн вескыѡ да правілноѡ чужѡм серјасас нінѡм ез вѡв локыс. Сіѡ унаыѡ шыѡдчывліс ар ветымына морт-дінѡ, кодѡс шуіс то графѡн, то Тімофеічѡн, а кор-сурѡ ыѡдѡдліс сіѡс дадушкѡн. Ставыс мѡда-мѡдкѡд сорнітіс-ны кыѡі жортјас да некущѡм торја предпочтѡніе ез сетны асланыс журнуѡдыслы. Сорныс муніс асја пріступ јылыс, кыпѡдчѡм паскалѡм јылыс да воѡд лоан тышјас јылыс. Быѡн ошјыеіс, вѡзјіс ассыс да кокніа венчіс Пугачовкѡд. І таѡ тешкоѡ војенноѡ сѡвет вылас вѡлі шуѡма мунны Оренбург вылѡ: кѡсјѡм збој, но коді муртса ез помас лок вермѡмѡн! Похѡд вѡлі шуѡма аскі кежлѡ. „Но, вокјас,—шуіс Пугачов,—горѡдламѡ вај, мед буржыка узсас, менсым раѡейтана сыланкывсѡ. Чумаков! заводіт!“—менам согед горѡдіс вѡсні гѡлѡсѡн норінык бурлацкѡј сыланкыв, і ставѡн горѡдісны ѡтвылыс:

Не шуми, мати зеленая дубровушка,
 Не мешай мне доброму молодцу думу думати.
 Что завтра мне доброму молодцу в допрос ити
 Перед грозного судью, самого царя.
 Еще станет государ-царь меня спрашивать:
 Ты скажи, скажи, детинушка, крестьянский сын,
 Уж как с кем ты воровал, с кем разбой держал,
 Еще много ли с тобой было товарищей?
 Я скажу тебе, надежда православный царь,
 Всю правду скажу тебе, всю истину,
 Что товарищей у меня было четверо:
 Еще первый мой товарищ темная ночь,
 А второй мой товарищ булатный нож,
 А как третий-то товарищ, то мой добрый конь,
 А четвертый мой товарищ, то тугой лук,
 Что рассыльщики мои, то калены стрелы.
 Что возговорит надежа православный царь:
 Исполать тебе, детинушка, крестьянский сын,
 Что умел ты воровать, умел ответ держать!
 Я за то тебя, детинушка, пожалую
 Среди поля хоромами высокими,
 Что двумя ли столбами с перекладиной.

Оз поѡ вівставны, кущѡм ѡействіе вѡчіс ме вылѡ вівеліца јыввыс таѡ јѡз костса прѡстѡј сыланкывјыс, кодѡс сылісны вівеліца вылын кувны сіѡм јѡз. Налѡн грѡз чужѡм-јасыс, міча гѡлѡсјасыс, шог выражѡніеыс, кодѡс најѡ сетлісны і сіѡ-нін выраѡітелноѡ кывјасыслы,—ставыс шымыртіс менѡ кущѡмкѡ піітѡческѡј ужасѡн.

Гѡетјас јуісны нѡшта стѡканѡн, чеччісны пызан сајыс да прѡсѡтічісны Пугачовкѡд. Ме кѡсјі петны на бѡрса, но Пугачов шуіс меным: „Пукав; ме кѡсја текѡд сорнітышны“.—Мі кольччім сін-на-сін.

Кымынкѡ здук кыкнаным чѡв олім. Пугачов вівѡдіс ме вылѡ суса, кор-сурѡ чіткыртлывліс шујга сінсѡ зев муѡе-

раломбн да шмонітомн. сырн сіѳ сероктіс да сещом збылыс гажаа, мы і ме, сы вылө віѳдөмн, куті серавны, ачым ог төд мы вылө.

„Мы, ваше благородіе?—шуіс сіѳ меным.—Повзін те, вістав, кор менам молодецясис шыгыртисны теныд петласө шеја вылад? Ме чајта, теныд јенежыс ыжку паста кажітчіс... А ошалін ескө сор вылын, ҕе тенад слугаыд-кө... Ме пыр-жө төді пөрыс выживтө. Но, чајтлін-ө те, ваше благородіе, мы морт, коді теныд індіс туй, вөлі ачыс великөј государ? (Тані сіѳ вөчіс аслыс важнөј да таінственнөј чужом). Те јона ме возын мыжа,—воѳ нүддіс сіѳ;—но ме мілујті тенө аслад бурлуныд вөсна, сы вөсна, мы те вөчін меным услуга, кор меным лоіс ҕебсасны аслам ҕе-другјасыс. Тајөс лі нөшта аҕзылан! Тащөма-лі ме тенө жалујта, кор богта ассым государствоөс! Көсјыған-ө меным служітны сөломсаыд?

Мошеҕніклөн јуалөмыс да сылөн збојлуныс кажітчисны меным сещом тешкофөн, мы ме ег вермы ҕе нуммунны.

„Мы вылө те нумјалан?—јуаліс сіѳ менсым зумыштчөмн.—Али те он ескы, мы ме великөј государ? Вістав вескыда“.

Ме шөјөвоші. Шуны брөфагаөс государөн ме ег вермы: тајө меным кажітчіс прөстітны поѳтом повѳмн. Шуны сіѳөс сінмас ылөдчысөн—вөлі сетны агтө пөгібнйтны; і сіѳ, мы вылө ме вөлі дас віселица улын став јөз сін возын да скөрмөм первојја пөс вылыс, өні кажітчіс меным төлктөм квастајтчөмн. Ме нүжді. Пугачов зумыша віччысіс менсым вочакыв. сырн (і өні-на јандыстөг казтыла сіѳ здуксө) менам честөј веніс менсым морт слабостөс. Ме вочавісі Пугачовлы: „Кывзы; ме вістала теныд став правдасө. Гөгөрво, верма-ө ме шуны тенө государөн? Те морт вежөра: те ескө ачыд казалин, мы ме муфєрала“.

„Код-нө ме сещөмыс, тенад чајтөм серті?“

—Јенмыс тенө төдас; но көт коді ен вөв, те ворсан өпаснөј ворсөм.

Пугачов өдјө віѳдліс ме вылө. „Сізкө те он ескы,—шуіс сіѳ,—мы ме государ Петр Фјодоровіч? Но, бур? А абу өмөј удачаыс збојыслы? Коркө өмөј Грішка Отрепјев ез царствујтлы? Сумајт ме јылыс мы көсјан, а мыс ен колччы. Кушөм теныд фелдыс мукөд торјөчыс? Көт коді ез вөв поп, сіѳ і батка. Служітышт меным вераөн да правдаөн, і ме тенө жалујта і фельдмаршалө, і князө. Кыз те чајтан?“

—Ог,—вочавісі ме чорыда.—Ме немөвөјса двор‘анін: ме сетлі прісага государына імператріцалы: теныд служітны ог вермы. Те-кө збылыс меным көсјан бур, лез менө Оренбургө.

Пугачов мөвпыштіс. „А леҗа-кө,—шуис сійө,—то көсҗы-сан-ө көт-нын меным паныд не служітны?“

— Кызі ме верма таын теныд көсҗысны?—вочавізі ме.— Ачыд төдан, абу менам вөла; шөктасны мунны теныд паныд—муна, вөчны нінөм. Өні те ачыд начальык; ачыд коран кывзысны ассыд јөзтө. Мыҗ вылө сійө кутас мунны, ме-кө өткажітча службаыс, кор менам службаөј ковмас? Јурөј менам тенад кын: леҗан менө—аттө, казытан—јенмыс теныд судҗа; а ме теныд висталі правда.

Менам сөлөмсаң висталөмыс шөјөвоштіс Пугачовөс. „Сі-зі і лоны,—шуис сійө, меным пельпомө кучкөмөн.—Казытны-кө—казытны, мілүтны-кө—мілүтны. Мун кытчө те көсҗан да вөч мыҗ көсҗан. Аскі воы мекөд прошщажтчыны, а өні мун узыны, менө-нин унмөј лічкө“.

Ме колі Пугачовөс да петі улыч вылө. Воҗыс вөлі лөн да көчыд. Төлыгыс да козувҗас јага југҗалисны, југдөдісны площаҗсө і висельцасө. Крепөстын ставыс вөлі чөв да пемыд. Сөмын кабадын вөлі бі да кылісны сорөз гулаҗтысҗаслөн горзөмҗас. Ме вөдөлі поп керка вылө. Ставеҗас да воротаҗас вөліны тупкөсабс. Кажітчіс, сені ставыс вөлі лөн.

Ме воі аслам паҗераө да аҗзі Савельјичөс, коді шөгсіс менам дыр вотөм вөсна. Менө леҗөм јылыс јүөрыс сійөс јона нымкодөдіс. „Слава тебе, владыко!—шуис сійө пернапасасөмөн.—Мыјөн југдыны мөдас, еновтам крепөстсө да мунам кытчө сін вөдөдас. Ме теныд мыҗ-сурө лөсөді; соҗышт, баҗушка, да шоҗччышт асылөзыс, кызі Хрістос піщөҗын“.

Ме кывзысі сійө сөветлыс да ыҗыд аппетітөн ужнајтөм бөрын унмовсі куш жожын, јурнам і тушанам јона музөм.

Өкмысөд глава

ТОРҖӨДЧӨМ

Сладко было спознаваться
Мне, прекрасная, с тобой:
Грустно, грустно расставаться,
Грустно, будто бы с душой.

Херасков 1).

Воҗ асывнас менө саҗмөдіс барабан. Ме петі чукөртчывлан местаө. Сені-нин сулалісны пугачовскөј јөз висельца

1) М. М. Херасков (1733-1807)—XVIII немса төдчана поет.

дорын, кѳні пыр-на ѳшалісны тѳрытја жертвајас. Казакјас сулалісны верѳѳмјасѳн, салдатјас ружје улын. Знамјаяс тѳлалісны. Кымынкѳ пушка, кодјас пѳын ме тѳдѳ і ассыным, вѳлі сувтѳѳѳма походнѳј лафетјас вылѳ¹⁾. Став јѳзыс вѳліны сен-жѳ, вѳччыісны самозваѳецѳ. Комендант керка дінын казак кутіс дом поводѳѳыс кіргіскѳј пороѳаа мѳча жежыд вѳлѳс. Ме сінмѳн коргі комендантшалыс шојсѳ. Сіјѳс вѳлі нуѳмаѳѳ ѳеуна бокѳ да тупкѳмаѳѳ рѳгѳжаѳн. Дырѳн Пугачов петіс посвоѳыс. Јѳз пѳрччалісны шапка-јассѳ. Пугачов сувтіс кілчѳ вылѳ да быдѳнкѳѳ чѳлѳмасіс. Ѳтѳк старшіна сетіс сылы ыргѳн ѳенга тыра мешѳк, і сіјѳ кутіс шыблавны најѳс кі тырнас. Јѳз горзѳмѳн усласісны најѳс чукѳртны, і ез колъ код-сурѳѳс дојдавтѳг. Пугачовѳс кышалісны аслас главнѳј сообшчѳнікјасыс. На пѳвсын сулаліс і Швабрін. Міјан сінјас паныѳасісны; менамыс сіјѳ верміс лыѳѳыны зывѳктѳм, і сіјѳ бергѳдчыс ыжыд локлунѳн да чужѳм вылас гералѳм петкѳѳлѳмѳн. Пугачов аѳіс менѳ јѳз чукѳрыс, довкнітіс меным журнас да коріс ас дінас. „Кывзы,—шуіс сіјѳ меным,—ѳні-жѳ мун Оренбургѳ да вѳстав месанъ губернаторлы да став генерал-јаслы, меѳ вѳччыісны менѳ вежон мыгѳі. Сѳветујт налы встретітны менѳ раѳејтѳмѳн да кывзысѳмѳн; не то—не мынны налы лок каѳныс. Бур туј, ваше благородіе!“ Сесга сіјѳ шыѳѳчіс јѳз дінѳ да шуіс, Швабрін вылѳ індѳмѳн: „Со тіјанлы, челаѳ, вылъ командір. Кывзысѳ сылыс быд торјын, а сіјѳ кывкутѳ меным тіјан вѳсна дај крепѳѳт вѳсна“. Повѳѳмѳн ме кывзі тајѳ кывјассѳ: Швабрін лоі крепѳѳтын начальнікѳн; Марја Івановна колѳ сіјѳ власт улын! Јенмѳј, мыј сѳкѳѳ лоѳ! Пугачов леччіс кілчѳ вѳвгыс. Сылы сетісны вѳв. Сіјѳ пелъка чеччыштіс седлѳѳ, ез вѳччыс казакјасѳс, кодјас кѳсјісны пуксѳѳдны сіјѳс.

Сіјѳ каднас јѳз чукѳрыс, аѳа, петіс менам Савелјіч, матыгтіс Пугачов дінѳ да сетѳ сылы бумага ліст. Ме ег куж думыштны, мыј сес артмас. „Тајѳ мыј?“—важнѳја јуаліс Пугачов.

— Лыѳѳѳј, сек аѳанныд,—вочавізіс Савелјіч. Пугачов бостіс бумагасѳ да дыр вѳдлаліс збыл чужѳмѳн. „Мыј те сещѳм мудренѳја гіжан?—дырѳн шуіс сіјѳ.—Міјан југыд сінјас тас нінѳм оз вермыны лыѳѳыны. Кѳні менам обер-секретарыс?“¹⁾.

Капралскѳј мунѳіра том морт терыба локтіс Пугачов дінѳ. „Лыѳѳы гораа“,—шуіс самозваѳец, сылы бумагасѳ сетіг моз. Ме јона зілі тѳѳны, мыј јылыс менам ѳаѳка

1) Лафет — станок, код вылѳ пуктысѳѳ пушка.

2) Обер-секретар — главнѳј секретар.

мѡвпыштїс гїжны Пугачовлы. Обер-секретар гораа по-складам кутїс лыдфыны ташѡм тор:

„Кык халат, мїткалевѡј да шѡвк, вїза, квајт шајт дон“.

— Мыј тајѡ ташѡмыс?—зумыштчѡмѡн шуїс Пугачов.

„Щѡкты лыдфыны возѡ“,—лѡна вочавїіс Савелїіч.

Обер-секретар возѡ лыдфїс:

„Вѡснї вїж нојыс мундїр, сїзім шајта.

„Јежыд ној гач, вїт шајта.

„Голландскѡј полотноеы даскык дѡрѡм, манжетјасѡн, дас шајт дон.

„Погребец чајнѡј посудаѡн, кык шајт да жын...“

— Кушѡм сѡрѡм?—горѡдїс Пугачов.—Кушѡм меным фелѡ погребецјасѡзыс да манжета гачјасѡзыс?

Савелїіч кызѡктїс да кутїс вїставлыны. „Тајѡ, багушка, рејестр, барскѡј добралы, кодѡс кыскалісны злѡфејјас...“

— Кушѡм злѡфејјас?—локыс јуалїс Пугачов.

„Мыжа: ылалї,—вочавїіс Савелїіч.—Злѡфејјас не злѡфејјас, а тенад јѡзыд сїзі гурјысїсны да кыскалісны. Ен скѡрав: вѡв нѡл кока дај то жѡмдывлѡ. Щѡкты-нын помѡз лыдфыны“.

— Лыдфы,—шуїс Пугачов. Секретар кутїс лыдфыны:

„Сїтеч ѡдејалѡ, мѡд тафтѡнѡј, хлопчатѡј бумага вылын, нѡл шајт.

„Руч ку пас, гѡрд рѡіна, 40 шајт.

„Нѡшта кѡч ку тулуп, кодѡс сетѡма тенад мїлѡстлы постѡјалѡј дворын, 15 шајт“.

„Тајѡ нѡшта мыј?—горѡдїс Пугачов да југнїтїс сїнјаснас.

Вїстала, ме повїі аслам коњѡр фѡдка вѡсна. Сїјѡ бара завофїтліс вїставны, но Пугачов сїјѡс орѡдїс: „Кыз те лыстїн локны ме дїнѡ сешѡм пустѡкјасѡн?—горѡдїс сїјѡ, квафїтїс секретар кїсыс бумагасѡ да шыбытїс сїјѡс Савелїічлы чужѡмас.—Выжыв старїк! Налыс нуѡмаѡс: ещѡм беда! да теныд колѡ, пѡрыс выжыв, нем чѡжыд јенлы кевмыны ме вѡсна да менам јѡз вѡсна, мыј тї аслад барїныдкѡд он ѡшалѡј танї ѡтлаын меным кывзыстѡмјасыскѡд... Кѡч ку тулуп! Ме теныд сета кѡч ку тулуп! да тѡдан-ѡ те, мыј ме теныд ловја вывгыд кутѡ щѡкта лѡзны тулупјас вылѡ?“

— Кызї кѡсјанныд,—вочавїіс Савелїіч;—а ме морт не-вѡлаын, і барскѡј добра вѡсна меным лѡѡ кывкутны.

Пугачов вѡлі тыдалѡ талун бур сѡлѡма. Сїјѡ бергѡдчїс да мунїс, возѡ кыв ез шу. Швабрїн да старшїнајас мунїсны сы бѡрса. Шајкаыс петїс крепѡстѡыс пѡрадѡкѡн. Јѡз мунїсны коллѡдны Пугачовѡс. Ме колї площаф вылѡ ѡтнам Савелїічкѡд. Фѡдка менам кїас кутїс рејестрсѡ да вїдлалїс сїјѡс јона шогыс.

Менсым Пугачовкөд бур сөглассө аздөмла сiјө көсјөма бергөдны сiјөс пөльзаө; но бур көсјөмыс сылы ез удайтчы. Ме заводитли сiјөс видны кор оз ков зилөмгыс да ег вермы кутчысны серамыс. „Серав, судар,—вочавијис Савелјич;—серав, а кызи ковмас мијанлы вылыс лөсөдны овмөстө, секи вижөдлам, серавны-ө кутан“.

Ме термаси поп керкаө азыгылыны Марја Ивановнакөд. Попада паныдалис менө шог јубрөн. Војнас Марја Ивановналөн заводитчөма биависөм. Сiјө кулө сактөг да сөрө. Попада менө пыртис сiјө комнатаө. Ме нажөнник матыстчи сiјө крөват динө. Сiјө чужөмын вежсөмыс менө јона повжөдис. Висыс ез төд менө. дыр сулалі ме сы возын, ег кывзы ни отец Герасимөс, ни сылыс бур гөтырсө, кодјас, кажитчө, менө бурөдисны. Сөкыд мөвпјас волнујтисны менө. Некодөн дорјытөм коңөр өтка сирөталөн состојанијесыс, кодөс еновтөма лөк мјатежникјас пөвсө, да мыкө вөчны аслам вынтөмлунөј—повжөдлисны менө. Швабрин, Швабрин медјона повжөдлис менымы чajtөмјасөс. Самозванецөн сетөм властөн, крепөстын ыжыдаліг, кытчө колө коңөр шудтөм ныв, код вылө сылөн лөгыс петис, сiјө вермас вөчны быд тор. Мыј меным вөлі вөчны? Кызи сетны нывлы отсөг? Кызи мездыны злөдеј кыс? Колис өтик тор: ме шуи пыр-жө мөдөдчыны Оренбургө, мед термөдлыны Белогорскөј крепөст мездөм да кыз мыј позө мездөмыслы отсавны. Ме прөщажтчи попкөд да Акулина Памфиловнакөд, сөлдөмаң колі вижны налы сiјөс, кодөс-нын ме лыдди аслам гөтырөн. Ме бөсти кисө коңөр нывлыс да оқышти сiјөс, көтөди аслам сінвадн. „Прөщажтлөј,—шуалис меным попада, менө коллөдиг,—прөщажтлө, Петр Андреич. Гашкө азыгыслам буржык кадө. Ен вунөдөј мијанөс да гижлөј мијанлы частөжык. Коңөр Марја Ивановналөн өни ті кынзи абу ни гаж, ни дорјыс“.

Плөщад вылө петөм мыст ме сувтлі здук кежлө, вижөдлі виселица вылө, копыртчылі сылы, петі крепөстыс да мөди оренбургскөј туј куза, Савелјич коллөдөмөн, коді меыс ез колччыс.

Ме муні аслам мөвпјасөн тыр, кызи друг ас бөрыс кылі вөв кок шы. Бергөдчылі, аза: крепөстөмаң гөнитө казак, кутө башкирскөј вөлөс дом повөдөдыс да ылысаң вөчалө меным пасјас. Ме сувти да регыд төди ассыным урадникөс. Сiјө матыстчис, леччис аслам вөв вылыс да шуис, мөд вөлыслыс дом повөдсө меным сетиг мөз: „Ваше благородије! Батным мијан сетө тiјанлы вөв да пас аслам пөлпом вчвгыс (седлө дiнас вөлі көрталөма ыж ку тулуп). Да нөшта,—шуис урадник мыкталөмөн,—сетө сiјө тiјанлы... пөлтiник сөм... да сiјөс ме вошти туј вылын: прөститөј“.

«блѡмсаңныд». Савелјич вѣдѡдліс сы вылѡ кѡсѡја да шуіс: „Вошті туж вылын! А мы-нѡ тенад ѡлакылѡ піщѡгад? Јандыстѡм сін!“—„Мыј менам піщѡгын ѡлакылѡ?—нѡтї повѣытѡг паныд шуіс урадник.—Јен текѡд, пѡрыс морт! Тајѡ ѡлакылѡ вѡв домѡј, а оз пѡлтїнік“.—Бур,—шуї ме, меѡ орѡдны венсѡ.—Атѡдав месаң сїјѡс, кодї тенѡ ыстїс, а воштѡм пѡлтїніктѡ корс бѡр мунигад да бост аслыд вина вылѡ.—„Ыжыда атѡдала, ваше благородїе,—вочавїіс сїјѡ вѡвсѡ бергѡдїг моз;—нем кута тїјан вѡсна јенлы кевмыны“. Тајѡ кывјаснас сїјѡ гѡнїтїс бѡр, ѡтїк кїнас піщѡгсѡ топѡдѡмѡн, да здук мыстї ез кут тыдавны.

Ме пасталї тулупсѡ да пуксї верѡдѡмѡн, мыш сажѡ Савелјичѡс пуксѡдѡмѡн. „Со азған-ѡ, судар,—шуіс сїјѡ,—ме ег вешѡрѡ сет мошенїкјасыдлы прошенїјетѡ: гусасысыдлы лої јанчїм, кѡт башкїрскѡј куѡ рушкауа вѡлыд да ыж ку пасыд оз сулавны сы жын донсѡ, мыј најѡ, мошенїкјасыд, гусалїсны мїјанлыс, да сы сертї, мыј те ачыд сетїн сылы; да век-жѡ лѡсалас, а лок понјыдлыс кѡт кїтыр гѡн“.

д а с ѡ д г л а в а

О С А Д А П Ы Щ Қ Ы Н

Заяв луга и горы,

С вершины, как орел, бросал на град он взоры.

За станом повелел соорудить раскат ¹⁾,

И в нем перуны ²⁾ скрыв, в ноши привестъ

под град.

Х е р а с к о в .

Оренбургѡ матыстчїгѡн мї азчїм палач шчїпцыѡн шыкѡдѡм чужѡмјаса, брїтѡм јура колодникјаслыс чукѡр. Најѡ ужалїсны укрепленїејас дорын, гарнїзоннѡј инвалїдјас вїчѡдѡм улын. Ѳткымынјас тележкајас вылын петкѡдлісны рѡвыс јог; мукѡдјас зырјасѡн кодїсны му; вал вылын каменшчїкјас кыскалісны кїрпїч да ѡнталїсны карса стѡна. Ворота дорын часѡвѡјјас сувтѡдїсны мїјанѡс да корїсны мїјанлыс паспортјас. Мыјѡн сержантыд кывліс, мыј мелокта Белогорскѡј крепѡстыс, то і нуїс менѡ вескыда генерал керкаѡ.

Ме суї сїјѡс садјыс. Сїјѡ вїдлалїс јаблѡг пујас, кодјас вѡліны-нын кушѡс ар лолалѡмыс, да пѡрыс садовникѡс ѡтсѡгѡн гартліс најѡс шоныд ізасѡн. Чужѡмыс сылѡн вѡлї петкѡдлѡ лѡнлун, ѡнвїчалун да бур сам. Сїјѡ лоїс рад меным да пондїс јуасны сїјѡ ужаснѡј лѡм торјас јывыс,

¹⁾ Раскат—пушка лѡсѡданїн.

²⁾ Перунјас—гымнѡвјас; тавл—пушкајас.

кодјаслы ме вѳлі свѳдетелѳн. Ме вѳсталѳ сылы ставсѳ. Старѳк кывзѳс менѳ суса да сы костѳ вундалѳс кос увјас. „Конѳр Міронов!—шуѳс сѳјѳ, кор ме поналѳ ассым шог повестѳс.—Жал сѳјѳс: бур офѳцер вѳлі. І мадам Міронова бур дама вѳлі, і кущѳм мастер шакјас солавны! А мыј Машаыс, капѳтанскѳј нылыс?“ Ме вочавѳзі, мыј сѳјѳ колѳс крепѳстѳ попадѳда орѳдѳ. „Ај,ај,ај! — шуѳс генерал. — Тајѳ омѳль, зев омѳль. Рѳзбојникјас дѳсцѳплѳна вылѳ некыѳ оз поѳ наѳејтчыны. Мыј лоѳ конѳр нылыскѳд?“ Ме вочавѳзі, мыј белогорскѳј крепѳстѳѳ абу ылын да мыј кѳнкѳ јего превосходѳтелѳство оз нѳжѳд ыстыны војска сетчѳсса конѳр јѳзѳс мездѳм вылѳ. Генерал катлѳддыштіс јурнас ескѳтѳма. „Вѳзѳдлам, вѳзѳдлам,— шуѳс сѳјѳ. — Та јылыс мѳ удѳтам-на тѳлкујыштны. Кора ме орѳдѳ волыны чај чашка вылѳ: талун менам лоѳ војеннѳј сѳвет. Те верман мѳјанлы вѳставны збыл јуѳрјас безѳелѳнык Пугачов да сѳјѳ војска јывыс. ѳні мун шѳјччышт“.

Ме мунѳ меным ѳндѳм паѳераѳ, кѳні Савельјѳч кѳѳажычѳј-тіс-нын, і терпѳттѳг кутѳ вѳччысны ѳндѳм кадсѳ. Лыдѳыс кокнѳа вермас ачыс гѳгѳрвоны, мыј ме ег сормы мунны сѳвет вылѳ, код сѳјын вѳлі менам судѳбаѳј. ѳндѳм часѳ ме вѳлі-нын генерал орѳдын.

Ме суѳ сы орѳыс карса ѳтѳк чѳновнѳкѳс, помнѳтсѳ, таможѳнаса дѳректорѳс, газетовѳј кафѳтана¹⁾, кыз да банјѳм чужѳма старѳчѳкѳс. Сѳјѳ кутѳс менсым јуасны Иван Куѳмѳч судѳба јылыс, кодѳс шуѳс кумѳн, і унаыс орѳдѳлывлѳс менсым вѳсталѳмѳс содѳтѳд јуасѳмјасѳн да велѳдана ѳндѳдјасѳн, кодјас кѳѳ і ез петкѳдлыны сыын војеннѳј іскусство тѳдыс мортѳс, но век-нын петкѳдлысны гѳгѳрвоана суслун да тѳлка вежѳр. А сек коста чукѳртчысны і мукѳдјас. Кор ставѳн пукгалѳсны да быдѳнлы вајѳсны чај чашкаѳн, генерал вѳсталѳс зев јаснѳја да паскыда, мыјын вѳлі фелѳыс: „ѳні, господа, — воѳѳ вѳсталѳс сѳјѳ, — колѳ решѳтны, кыѳ мѳјанлы дѳјствуйтны мѳјатежнѳкјаслы паныд: наступајтѳмѳн алѳ дорјысѳмѳн. Тајѳ кыкнан ногыслѳн емѳс аслас бурлунјас да омѳль торјас. Наступајтан дѳјствѳје сетѳ ыжыджык наѳеја непрѳјателѳдѳс ѳдѳјжык бырѳдѳм вылѳ; дорјысан дѳјствѳје вернѳјжык да абужык ѳпаснѳј... І сѳѳ, заводѳтам чукѳртны гѳлѳсјас законнѳј ногѳн, мѳд ногѳн-кѳ—поснѳжык чѳнсањ заводѳтѳмѳн. Г. прапоршѳчк! — воѳѳ нуѳдѳс сѳјѳ, ме дѳнѳ шыасѳмѳн.—Вај вѳсталѳј мѳјанлы ассыныд мнѳнѳјенытѳ“.

Ме сувтѳ да жѳныѳка вѳсталѳс первој Пугачов јылыс да

1) Глаѳет—парчалѳн сѳкас, код вылын кыѳма езыме да зарнѳ узорјас.

сіјѵ шајка јылыс, сесса чорыда шуі, мыј самозванецлѵн абу жекушѵм вын сулавны прамѵѵ ѵружіјелы паныд.

Менсым мненіеѵс чіновнікјас прімітісны јавѵ ез бурыс. Најѵ аҗісны сес термасѵм да том мортлыс збојлун. Кыптіс шуасѵм, і ме бура кылі кыв: молокосос, кодѵс кодкѵ шуіс жын гѵлѵсѵн. Геҗерал бергѵдчіс мелаҗ да шуіс нуммуноѵмѵн: „Г. прапоршшік! Первојја гѵлѵсјас војенној сѵветјас вылын векжык сетѵѵны наступателној двіженіе дор: тајѵ законној тор. Кутам воѵѵ чукѵртны гѵлѵсјас. Г. коллежскѵѵ сѵветнік! 1) вісталѵѵ міјанлы ассыныд мненіетѵ!“

Глаҗетовѵѵ кафтана старічокид термасѵмѵн помаліс ассыс чај чашкасѵ, кодѵс вѵлі јона сорлалѵма ромѵн, да вочавізіс геҗераллы: „Ме чајта, ваше превосходітелство, мыј оз ков дејствутны ні наступатѵмѵн, ні дорјысѵмѵн“.

„Кыз-нѵ сіз, госпоѵін коллежскѵѵ сѵветнік?—шуіс чужмѵм геҗерал.—Мукѵд ногјассѵ тактіка оз тѵд: двіженіе овлѵ дорјысан лібѵ наступајтан“...

— Ваше превосходітелство, мунѵѵ нѵбан тужѵд.

„Ехе, хе! Тіјан мѵвпныд зев бур. Нѵбан тужѵд мунѵмтѵ тактіка лезѵ, і мі пѵлзутчам тіјан сѵветѵн. Поҗас кѵсысны безделнык јурыс... шајт сізімдас лібѵ весіг соѵс... секретној суммаыс...“

— І секі,—торкіс тамоҗнаса діректор,—мед ме лоа кіргісскѵѵ меж, а ог коллежскѵѵ сѵветнік, оз-кѵ сетны тајѵ вѵрјасыс міјанлы ассыныс атамансѵ, кіѵдыс і кокѵдыс дорѵмѵн.

„Мі нѵшта та јылыс мѵвпыштам да тѵлкујтыштам-на,—вочавізіс геҗерал.—Сѵмын век-жѵ колѵ нуѵѵдны і војенној мерајас. Господа, сетѵѵ ассыныд гѵлѵсјаснытѵ законној ногѵн“.

Быѵѵнлѵн мненіе лоі паныд меным. Став чіновнікјас сорнітісны војска вылѵ нафеја кутны поҗтѵм јылыс, удача лѵтѵм јылыс, віччысѵм јылыс да мукѵд ташѵм тор јылыс. Быѵѵн чајтісны, мыј медса бур колччыны пушкајас улын із стѵна сајын, восса поле вылын ѵружіјелыс шуд відлѵм дорыс. Сырѵн геҗерал, ставныслыс мненіесѵ кывзѵм бѵрын, пыркнітіс пѵјімсѵ каллансыс да вісталіс ташѵм реч:

„Государјас менам! меным колѵ віставны тіјанлы, мыј ме ассаҗ гослоѵін прапоршшік мненіејекѵд җік сѵглас: ѵѵ тајѵ мненіеыс подулалѵма здравѵѵ тактіка став правілѵјас вылын, коді наступајтан дејствіјесѵ век лыдѵѵ буржыкѵн дорјысан дорыс“.

Тані сіјѵ сувтіс да кутіс пестыны каллансѵ. Менам

1) Коллежскѵѵ сѵветнік—гражданскѵѵ чін, полковнік чінокѵ.

самолюбіејѣ німкодасіс. Ме шапа віздлі чіновнікјас вылѣ,
кодјас ас костаныс шѣпкѣдчісны дѣзмѣмѣн да тѣждыгѣмѣн.

„Но, государјас менам,—воѣд вісталіс сіјѣ, сук табак
щын лѣѣм бѣрын пыдысаѣ лолыштѣмѣн,—ме ог вермы
бостны ас вылѣ сешѣм ыжыд кывкутѣм, кор делѣыс
мунѣ імператорскѣј велічествоѣн, менам всемілогтїевѣшѣј
государынаѣн, меным сетѣм провинціјас безопасност
јылыс. І сіѣ, ме сувта унжык гѣлѣсыскѣд, кодї шуїс, мы
медса бур да безопаснѣј—кар пыщкын віччысны осадѣ, а
нѣпрїятельлыс ускѣдчылѣмјассѣ артіллерїја вынѣн да
(лоас-кѣ позана) вылазкајасѣн—отражајтны“.

Онї-нын чіновнікјас сералѣмѣн віздлісны ме вылѣ.
Сѣвет разѣдчіс. Ме ег вермы нѣ жалїтны почтѣннѣј воїн
слабост јылыс, кодї аслас гѣгѣрвоѣмлы паныд шуїс мунны
тѣдтѣм да опыттѣм јѣз мнѣнїејас сертї.

Тѣјѣ тѣдчана сѣвет бѣрјас некымын лун мыгтї мї
кывлім, мыј Пугачов, аслас кѣсѣм сертї, матыстчѣ Орен-
бурглаѣ. Ме азї мјѣтежнікјаслыс војскасѣ карса сѣтен
вывсаѣ. Меным кажїтчіс, мыј налѣн лыдыс даспѣв соѣдѣма
бѣрја прїступсаѣныс, кодлы ме вѣлі сѣвїдетѣлѣн. Накѣд
вѣлі і артіллерїја, кодѣс Пугачов бостѣма пѣкѣрїтѣм
поснї крепѣстјассыс. Каѣтыштї сѣветлыс шуѣмсѣ да ме
гѣгѣрвої Оренбургса сѣтенјас сајын дыр овны лѣѣмсѣ, і
муртса ег бѣрд дѣсадалѣ.

Ог кут гїжны Оренбургскѣј осадѣсѣ, кодї колѣ лоны іс-
торїјаѣн, а оз семејнѣј гїжѣдјасын. Шуѣ жеѣныфїка, мыј
тѣјѣ осадѣыс мѣставывса началство віччыстѣмла зев лѣк вѣлі
јѣзлы, кодјас терпїтїсны щыгјалѣм да быд сікас лѣк торјас-
сѣ. Кокнїѣ позѣд гѣгѣрвоны, мыј Оренбургын олѣмыс вѣлі
зев сѣкыд. Быдѣн шогѣмѣн віччысісны, мыј лѣѣ накѣд;
быдѣн појгїсны дѣнјас кыптѣмла, кодї збылыс вѣлі зев вы-
лын. Олысјас велалїсны најѣ двѣрѣ воыс јѣдрѣјаслы; весїг-
нын Пугачовлѣн прїступјасыс нѣкодлы ез вѣвны інтѣреснѣ-
јѣс. Ме муртса ег кув гѣжтѣмчѣмла. Кадыс мунїс. Пісмѣ-
јас Белогорскѣј крепѣстыс меным ез волены. Став тујјас-
сѣ вѣлі ордѣдѣма. Марја Івановнакѣд торјалѣмыс меным
кутїс лоны јѣна сѣкыд. Сы јылыс нїнѣм тѣдтѣмыс менѣ
мучїтїс. Зїк ѣтїк гѣжѣдчан тор менам вѣлі верѣмѣн вет-
лѣм. Пугачов мїлѣст куѣза менам вѣлі бур вѣв, кодкѣд
јуксї ещѣнїк сојѣнѣн да код вылын ме быд лун петавлыв-
лї кар сѣјѣ лыјыштны Пугачов најѣздыкјаскѣд. Сїјѣ
лыјсѣмјасас вермѣмыс векжык вѣлі пѣт, код да бур вѣла
злѣѣејјасладорын. Карса вѣснѣлѣм вѣвјас најѣс ез вермыны
венны. Кор-сурѣ петавлывлїс полѣ вылѣ і мїјѣн щыгјалыс
пѣхота; но жужыд лымјас налы ез лѣѣ бура ѣѣстѣвїтны
разїпѣлыын ветлыс верѣмајаслы паныд. Артіллерїја вес-

шорō гримгис вал вывсаң, а поле вылын вōјласис да ез вермы ветлыны вōвјас омōлтчōм вōсна. Тащōм вōліны мјан војеннōј дејствијејас. I со мыј Оренбургса чіновникјас шуісны віччысōмōн да бура мōвпалōмōн!

Отчид, кор мјанлы кызкō удајтчис разōдны да вōтлыны бура ыжид јōз чукōр, ме ускōдчи аслам јортјасыс колōм казак ылō; ме-нын вōлі даг кучкыны сјјōс аслам турецкōј саблаон, кыз сјјō друг пōрччис шапкасō да горōдис: „Здравствујте, Петр Андреич! Кызі тјјанōс јенмыс вјзō?“

Ме вјзōдлі да тōди ассыным урадникōс. Ме зев јона сылы лоі рад. „Здравствуј, Максимыч,—шуі ме сылы.—Важōн-ō Белогорскōјыс?“

„Неважōн, баџушка Петр Андреич; сōмын тōрыт воі. Ме ордын ем тјјанлы писмō“.

— Кōн-нō сјјō?—горōди ме, ачым сјзі і гōрдōди.

„Сōрыс,—вочавізіс Максимыч, кісō пишōгас сужōмōн.—Ме кōсјысі Палашалы кōџ кызі-да тјјанлы сетны“. Секі сјјō сетис меным кусынтōм бумага да пыр-жō скачитис. Ме паскōди сјјōс да сōлōм тіпиктōмōн лыдди тащōм кывјас:

„Јенлы угōднō вōлі бостны менсым ѓтпырјōн батōс дај мамōс: абу ні му, ні рōдња, ні дорјыс. Шыōдча тјјан дінō, ѓд тōда, мыј ті пыр кōсјад меным бурōс да мыј ті быд мортлы дасōс отсавны. Кевма јенмōс, мед тајō писмōыс кызкō-мыјкō воіс тјјанōџ. Максимыч кōсјысис тјјанлы тајōс нуны. Палаша сјз-жō кывлōма Максимычлыс, мыј тјјанōс сјјō унаыс азъывлō вылазкајас вылын, і мыј ті нōџи асны-тō онōј вјзō да онō думыштлōј на јылыс, кодјас ті вōсна сінваон јенлы кевмысōны. Ме дыр вјсі; а кор бурди, Алексей Иванович, коді мјјанын ѓні командујтō кувсōм баџушка пыџџі, Пугачовōн повзōдлōмōн мырдōн щōктис оџец Герасимōс сетны менō сылы. Ме ола асланым керкаын караул сајың. Алексей Иванович щōктō менō мунны сы сајō верōс сајō. Сјјō шуō, мыј-пō спаситис менсым олōмōс Акуліна Памфіловналыс ылōдōмсō сајōдōмōн, коді злōдејјаслы менō висталōма аслам племјанныцаон. А меным ескō кокнїжык кувны вōлі, Алексей Иванович коџ мортлōн гōтырōн лōм дорыс. Сјјō мекōд вōџитчō зев чорыда да грōџитчō, ог-кō-пō думыштчы да ог сōгласитчы, то нуас менō лагерō злōдеј дінō да тјјанкōд-пō лоџ сјјō-жō, мыј Лїзавета Харловакōд¹⁾. Ме корі Алексей Ивановичōс сетны ме-

1) Лїзавета Харлова—Татищевскōј крепōстса комендантлōн ныв да Нїжне-Очернōј крепōстса комендантлōн гōтыр. Кыкнан крепōстсō бостис Пугачов. Харловалыс батсō, мамсō да верōссō казнитис, а ачыс Харловаыс вōлі зев мїча да вōлі вōчōма Пугачовлы наложныцаон да мыјкō дыра мысчї щōщ-жō вїдма.

ным кад думыштны. Сіѳ кѳсјысіс віччысны нѳшта кујім лун; а кујім лун мыгѳі-кѳ сы саяѳ ог мун, секі-нын ѳекущѳм пѳшцада оз ло. Баѳушка Петр Андреіч! Ті менам ѳѳік дорјыс; сувтѳј ме вѳсна, конѳр вѳсна. Корѳј генералныдлыс да став команѳірјасныдлыс ыстыны міјанѳ ѳдјѳжык сікурс, да волѳј асныд, верманныд-кѳ. Кола тіјанлы покорнѳј конѳр сірота

Марја Міронова“.

Ме лыдѳі тајѳ пісмѳсѳ да муртса ег јѳмы. Ме мѳдѳд-чі карѳ, ассым конѳр вѳлѳс мыј вермѳмыс шпорјасѳн зурјѳдлѳмѳн. Тујын ме мѳвпалі ѳті тор і мѳдѳс конѳр нылѳс мездѳм јылыс, но нінѳм ег вермы думыштны. Карѳ воѳм мыст ме вескыда вескѳдчі генерал дорѳ да зев ѳдјѳ котѳрті сы орѳѳ.

Генерал ветлѳдліс ѳтарѳ-мѳдарѳ комната куѳаыс, куpітіс ассыс пенковѳј калъансѳ. Аззіс менѳ да сувтіс. Тыдалѳ, менам чужѳмѳј повѳѳдіс сіјѳс: сіјѳ тѳждысѳмѳн тѳдмасіс менам сещѳм ѳдјѳ локтан помка јылыс. „Ваше превосходѳтелство,—шуі ме сылы,—шыѳдча тіјан дінѳ, кызі рѳднѳј баѳ дінѳ: јен могыс, ен ѳткажітѳј меным менам корѳмын: ѳелѳыс мунѳ менам став олѳм шуд јылыс“.

„Мыј сещѳмыс, баѳушка?—јуаліс чујмѳм старік.—Мыј ме теныд верма вѳчны? Вігтав“.

— Ваше превосходѳтелство, щѳктѳј меным бостны рота салдат да ветымын казакѳс, і леѳѳј менѳ весавны Белогорскѳј крепѳст.

Генерал віѳдліс ме вылѳ суса, чајтіс, тыдалѳ, мыј ме јѳјмі (мыјын пѳшти і ез ылав).

„Кызі сіјѳ? Весавны Белогорскѳј крепѳст?“—шуіс сіјѳ дырѳн.

— Јурѳс сета, мыј вѳча,—вочавізі ме пѳса.—Сѳмын леѳѳј менѳ.

„Ог, том морт,—шуіс сіјѳ јурсѳ довкјѳдлѳмѳн.—Сы ылаад ѳепрїјателыдлы кокні лоѳ орѳдны тіјанлыс главнѳј стратегіческѳј пункткѳд жітѳдсѳ да зікѳз жугѳдны тіјанѳс. Омѳлік тујјас...“

Ме повзі, кор аззі сылыс војеннѳј сорніас пырѳмсѳ, і термасі сіјѳс орѳдны—„Капітан Міроновлѳн нылыс,—шуі ме сылы,—гіжѳ меным пісмѳ; сіјѳ корѳ отсѳг. Швабрін сіјѳс мырѳдѳн щѳктѳ ас саяс петны верѳс саяѳ“.

„Збылыс? О, сіјѳ Швабрїныд ыжыд плут, і сурас-кѳ меным кіѳ, то ме щѳкта судїтны 24 часѳн, і мї сіјѳс лыј-

лам крепѳст парапет ¹⁾ вылын, но ѳні колѳ бѳстны тер-
пеніе...^а

— Бѳстны терпеніе!—горѳді ме асыг петѳмѳн.—А
сек кѳсті сійѳ гѳтрасас Марја Ивановна вылѳ!.

„О!—шуіс генерал.—Сійѳ абу-на лѳк: ѳні сылы буржык
лоны Швабрін гѳтырѳн; ѳні сійѳ вермас сылы вѳчны про-
тектіја; а кор сійѳс лылам, секі, јен мед сетас, сурасны
сылы і жѳнікјас. Мічанік дѳвајасыд нывјасад оз лукавны;
мѳд ног-кѳ, ме кѳсјі шуны, мыј дѳваыд ѳдјѳжык аззас
аслыс жѳнікѳс ныв дорсыд“.

— Регыджык кула,—шуі ме лѳкыс,—Швабрінлы сійѳс
сетѳм дорыс!

„Ба, ба, ба, ба!—шуіс старікыд.—ѳні гѳгѳрвоа: те,
тыдалѳ, Марја Ивановнасѳ рафејтан. О, фелѳыс мѳд! Конѳр
морт! Но век-жѳ ме некыз ог вермы сетны теныд рѳта
салдат да ветымын казак. Тајѳ экспеѳіціјаыс ескѳ ез вѳв
бур; ме ог вермы бѳстны сійѳс аслам кывкутѳм вылѳ“.

Ме ѳшѳді јурѳс; ме јѳна усі сѳлѳмѳн. Друг ѳтік мѳвп
вічнітіс менам јурын: мыјын сійѳ вѳлі, лыдѳыс аззас мѳд
главасыс, кызі шулѳны важ романістјас.

дасѳтікѳд глава.

МЈАТЕЖНѳЈ СЛѳВѳДА

В ту пору лев был сыт, хоть срѳду он свиреп.
„Зачем пожаловать изволил в мой вертеп?“
Спросил он ласково.

А. Сумароков.

Ме еновті генералѳс да термасі аслам патѳраѳ. Савел-
јіч паныдаліс менѳ аслыс пырса шуасѳмѳн. „Окота теныд,
судар, ветлыны саѳтѳм код рѳзбојнікјас дінас! Бојар-
скѳј-ѳ сійѳ уж? Сійѳ і віччыс: вошан весшѳрѳ. І бур ескѳ,
ветлін-кѳ те турок вылѳ лібѳ швед вылѳ, а то грек і
шуныс код вылѳ“.

Ме орѳді сылыс вісталѳмсѳ јуалѳмѳн: уна-ѳ менам
став сѳмыс? „Тырмас теныд,—вочавіціс сійѳ дѳвѳл чужѳ-
мѳн,—мошенікјасыд кѳт кыз сені ез лукјысны, а ме век-
жѳ кужі зѳбны“.—Тајѳ кывјаснас сійѳ зѳпсыс кыскіс кыѳм
куз кошелок, тырыс езысѳн. „Но, Савелјіч,—шуі ме сы-
лы,—вај ѳні меным жынсѳ; а мукѳсѳ кол аслыд. Ме муна
Белогорскѳј крепѳстѳ“.

¹⁾ Пар ап ет—крепѳстлѳн ізыс лібѳ муыс сетм.

„Бағушка Петр Андреич!—шуис бур дағкаыд дрөжитан гөллөсөн.—Пов женсы; кыңи теңид петны тујас өнија кадд, кор рөзбојникјас вөсна некытчө тујыс абу! Жалытышт те көт ассыд бағмамтө, астө-кө он жалит. Кытчө теңид мунныс? Мыјла? Виңчысышт неуна: војскајас воасны, куталасны мошеңникјассө; секи мун көт кытчө сінмыд виңдас“.

Но менам көсјөмөј вөли шуөма чорыда. „Сор сорытны,—вочавиңи ме стариклы.—Меным колө мунны, ме ог вермы не мунны. Ен төждыс, Савелјич; женмыд милөста; гашкө азғыслам! Виңчыс-жө, ен сөвеститчы да ен скупитчы. Неөбав, мыј теңид ковмас, көт кујим дөһөн. Тајө сөмсө ме теңид сета. Кујим лун мысти-кө ме бөр ог во...“

„Мыј тајө те, судар?—орөдиң менө Савелјич.—Мед ме теңө леңи өтнадтө! да тајөс те і вөтнад ен кор. Те-кө-һин шуин мунны, то ме көт подөһ да муна те бөрсә, а теңө ог еновт. Мед ме тетөг кути пукавны из стена сәјын! да ме өмөј јөјми? Тенад вөла, судар, а ме теыс ог колччы“.

Ме төди, мыј Савелјичкөд венғыны вөли һинөм, і леңи сылы лөсөдчыны тујө. Час жын мысти ме пукөи аслам бур вөв вылө, а Савелјич вөсналөм да чотыс кляча вылө, кодөс дарөм сетис сылы өтик карса олыс, кодөи ез вермы вердны сөјөс. Ми матыстчим карса ворота динө; караул-һөјјас мијанөс леңисны; ми петим Оренбургыс.

Завөдиңис пемдыны. Туј менам мунис Бердскөј слөбөда ¹⁾ динти, көни сулалис Пугачов. Вескыд тујсө тыртөма лым-јөһ; став сөп пагта төдчөны вөли вөв кокујјас, кодөс быд лун вылыс талавлисны. Ме муні терыб гөһечөһ. Савелјич муртса вермис вөтчыны ме бөрсә ылын да горзис быд здукын: „Назөһжык, судар, жен могоыс, назөһжык! Менам проклятөј клячаыд оз вермы вөтчыны тенад куң кока бес бөрсә. Кытчө термасан? Бур ескөһ, пир вылө-кө, а то чер тыш улө, сөјө і виңд.. Петр Андреич... бағушка Петр Андреич!.. Ен губит... Господи владыко, пропадиңас барскөј ситаыс!“

Регыд кутисны југјавны бердса бијас.. Ми матыстчим соңјас динө, слөбөдаса јестественөј укреплеңејас динө. Савелјич меыс ез колччы, ез орөдлы ассыс шог кевмы-сөмсө. Ме көсји кышовтны слөбөдасө бура, кыңи друг пемыдсыс зик ас воғыс аззи морт вит мужикјасөс, кодјас вөлины дубинајасаөс: тајө вөли Пугачовлөһ передовөј караул. Мијанөс чуксалисны. Парольто ²⁾ төдтөг, ме көсји кыв

1) Бердскөј слөбөда—Оренбург динин слөбөда, кытысан Пугачов вескөдлис карөс бөстөһнас.

2) Пароль—пропуск пидди воңыв гусөһ висталөһ кыв.

шутог мунны на динти; но најо мено пыр-жо кышалисны, и отик на пыс кутис менсым вольос домодыс. Ме нещышти сабла да кучки мужикос JURAS; шапкаыс виҗис сижос, сомн сижо катовмуні да лезис кыс дом поводсо. Мукоджас шожовошины да бoryнчисны; сек коста ме зурги вольос шпорон да скачити.

Матыстчыс вождн пемыдыс вермис мено мездыны став опасностыс, кызи друг боро вюдлом бoryн ме казали, мыж Савелҗич мекод ез вов. Конор старикыд чотыс вов вылад ез вермы пышыны рзбожнқжасыд. Мыж вөлі вочны? Виччышышти сижос кымынкө здук да кор казали, мыж сижос кутисны, ме бергоди вольос да мододчи сижос мездыны.

Сон дого матыстчигон ылыгаң ме кыли зык, горзөмјас да менам Савелҗичлыс голос. Ме моді оджожык да регыд бара лоі караулнөј мужикјас костад, кодјас сувтөдлісны мено некымын минут сајын. Савелҗич вөлі на повсын. Најо кыскөмаос сижос аслас кляча вывгыс да лөсөдчисны көр-тавны. Менам воөмөј најос радлөдіс. Најо горөдөмөн укөдчисны ме динө да здукон кыскисны мено вов вылыс. Отик на пыс, тыдалө медыжыдыс, висталис мијанлы, мыж сижо пыр-жө мијанос нуас государ динө. „А мијан бадушканы,—содтис сижө,—вермас щоктыны: өнi-жө өшөдны тијанос, алі виччысны јен југыдсо“. Ме ег пыкы; Савелҗич вөчис ме моз-жө, и караулнөјјас мијанос нуисны нымкода-сөмөн.

Мі вујим сон вомөн да пырим слөбөдаас. Быд керканын өзјис бі. Улич вылын ме паныдалі уна јозос; но некод пемыдад мијанос ез казав да ез төд меын Оренбургса офицерос. Мијанос вескыда вајисны улич пельосын сулалыс керка динө. Ворота динас сулалис кымынкө вина бөчка да кык пушка. „Со і дворец,—шуис отик мужик;—зик пыр тијан жылыс висталам“. Сижө пырис керкаас. Ме вюдөдлі Савелҗич вылө; старикыд пернапасасис, аслыс лыддис молитва. Ме виччысі дыр; дырон мужикыд бөр воис да шуис меным: „Пыр; мијан бадушка щоктис лезны офицерсо“.

Ме пыри керкаас либө дворецас, кыз шуисны сижос мужикјасыд. Сижос југдөдөма вөлі кык сис бидн, а стөнјассө ежма зарні бумагабн; но лабчыс, жојыс, мыгсан дозјыс көв жылын, кичышкөдыс көрт тув вылын, пелөсын укват да кринчјасон тыр паскыд пачвоҗ,—ставыс вөлі прөстөј керкаын моз. Пугачов пукалис образјас улын, гөрд кафтана, жужыд шапкаа да шапа пөлтчөмөн. Сы динын сулалисны сылон кымынкө меҗса гырыс јортјасыс, кывзысан збыл чужөмјас мырдысөн вөчөмөн. Төдчө вөлі, мыж Оренбургыс офицер воөм јылыс јуөрыс кыпөдіс бунтовшщикјаслыс ыжыд лубопытство, да мыж најо лөсөдчөмаос мено встретитны

сijö нывсö, кодöс те аззылин вiсыгöс попадäа ордыс да мырдөн кöсjö гöтрасны сы вылö.

„Ме велöда Швабрiнсö,—скöрыс шуи Пугачов.—Сijö тöдлас, кущöм менам асныравны да jöзöс öбöдiтны. Ме сijöс öшöда“.

„Щöкты кыв шуны,—шуи Хлопуша сiбдöм гöлöсөн.—Те термасiн iндыны Швабрiнсö крепöстас комендантөн, а öни термасан сijöс öшöдны. Те-нiн скöрмöдiн казакjасöс, двор'анiнсö налы начальникөн iндöмнад; ен-жö повзöдлы i двор'анасö, најöс первоjя кыв сертi казнiтöмөн“.

„Нiнöм најöс нi жалiтны, нi жалуйтны!—шуи голубöй лентаа старiчокыд.—Швабрiнтö казнiтны абу сöкыд; а ез ескөн омöл вöв господiн офицерсö jуасны буржыка: мыj-ла сijö воiс. Тенö-кö сijö государөн оз лыдды, нiнöм сылы i тесаң отсöг корсны, а шуö-кö, мыj-нö сijö талунöз пукалiс Оренбургын тенад супостатjаскöд? Он-ö щöкты сijöс нуны приказнöjö да пестывны сес бiсö: меным кажитчö, мыj сijöс ыстöмаöс мiжан дiнö оренбургса командiрjассаң“.

Пöрыс злöфеjлөн сорныс кажитчiс меным зев вескыдөн: Jiрмöг котöртiс менам туша куза, кор мöвпышти, кущöм кiјасын ме вöли. Пугачов кажалiс меным падмöмöс. „Мыj, ваше благородiје?—шуи сijö меным сiнсö вöчлöмөн.—Фельдмаршал менам, кажитчö, сорнiтö вескыда, кыз те чајтан“.

Пугачовлөн таjö кывjасыс збöjmöдiсны менö. Ме вескода вочавiзi, мыj ме сijö власт улын да мыj сijö вермö вöчны мекöд, кыз сылы лоас колана.

„Бур,—шуи Пугачов.—Öни вiстав: кызi олö тiјан карныд“.

— Слава богу,—вочавiзi ме,—ставыс бур.

„Бур?—мöдыс jуалiс Пугачов.—А jöзыс щыгла кулöны!“

Самозванец вiсталiс збылöс; но ме, аслам прiсага щöктöм сертi, кутi ескöдны, мыj таjö ставыс зев сорнi да мыj Оренбургын тырмымөн быдсама запасjас.

„Те аззан,—суjсiс старiкыд,—мыj сijö тенö сiнмад ылöдлö. Став пышjысыс вескыда вiсталöны, мыj Оренбургын щыгöмалöм да мор, мыj сени соjöны кулöмjасöс, а таjö мортыс вiсталö, мыj ставыс тырмымөн. Кöсјан-кö те Швабрiнсö öшöдны, то сijö-жö сор вылас öшöд щöщ i таjö молодечсö, мед некодлөн вежыс ез пет“.

Проклатöj старiклөн кывjасыс, кажитчiс, вöрзöдiсны Пугачовöс. Но бур вылад, Хлопуша кутiс паныд шуасны аслас jортыслы. „Тырмас, Наумыч,—шуи сijö сылы.—Теныд ескö пыр жагöдлыны да вiавны. Кущöм-нö те бататыр? Вiзöдлыны, мыj вылын лолыд кутеö. Ачыд гуö вi-

зодан, а мукддс губитан. Еща омѳ вірыс тенад совестылынын?”

— да тесѳ кущѳм угодник?—паныд шуис Белобородовыд.—Тенад кытыс жалитѳмыс лоі?

„Ферт,—вочавізіс Хлопуша,—і ме мыжа, і тајѳ кыс (тани сіјѳ топѳдіс асгыс дья кулакѳ да, сосјасѳ пужѳмѳн, востіс гѳна сојсѳ), і тајѳ кыс мыжа хрістіанскѳј віркістѳмыс. Но ме губітлі паныд муныѳс, а ег гѳстѳс; вѳльнѳј туј вылын да пемыд вѳрын, а ег гортын паччѳрын пукалігѳн; шыѳн да пуртѳн, а ег бабјѳј сорніјасѳн“.

Старікыд бергѳдчіс да бротнітіс кывјас: „Косаслѳм ныр!“.

— Мыј те сени шѳпкѳдан, пѳрыс выжыв?—горѳдіс Хлопуша.—Ме сета теныд косаслѳм ныр; віччыслы, воас і тенад кад; јен сетас, і те шіпцысѳ відлан... А ѳні віѳѳд, мед ме тенгыд тоштѳ ег ѳещышт!

„Господа јенаралјас!—важнѳја шуис Пугачов.—Тырмас тіјанлы відчыны. Абу лок, кѳѳ Оренбургса став понјасыс летјысісны кокјаснаныс ѳтік тас улын: лок, міјан кобельјас-кѳ ас костаныс пурсыны мѳдасны. Но, мірітчѳј!“

Хлопуша да Белобородов ез шуны нѳѳтік кыв да зумыша віѳѳдісны мѳда-мѳд выланыс. Ме лыдді коланаѳн вежны сорнісѳ, коді верміс помасны меным зев містѳма, і Пугачов дінѳ шыѳдчѳмѳн шуі сылы гажаа: „Ак! Ме і вунѳді атѳѳавны тенѳ вѳвсыд да тулупсыд. Тетѳг ескѳ ме ег во карѳзыс да кынмі туј вылас“.

Менам муѳералѳмѳј удајччіс. Пугачов гажміс. „Ужјѳзыд мынтысѳмѳн міча,—шуис сіјѳ сіјјасѳ вѳчалѳмѳн да чіткырасіг.—Вістав вај меным ѳні, кущѳм теныд фелѳсіјѳ нылѳзыс, кодѳс Швабріныс ѳѳѳітѳ! Абу-ѳ-нін сѳлѳм костысыс том молоѳечлѳн? а?“

— Сіјѳ невеста менам,—вочавізі ме Пугачовлы, поводѳаыслыс бур вылѳ вежсѳмсѳ азѳмѳн да збыл торсѳ саяѳдны весшѳрѳ лыдѳѳмѳн.

„Тенад невеста!—горѳдіс Пугачов.—Мыј-нѳ те војѳѳрен вістав? да мі тенѳ гѳтралам, дај тенад сваѳба вылын пірујтыштам!“ Сесса шыѳдчіс Белобородов дінѳ: „Кывзы, фелѳмаршал! Мі јего благородіјекѳд важса тѳдсајас; пуксам вај да ужнајтыштам; асылыс рытсыс буржык. Аскі віѳѳдлам, мыј сѳкѳд вѳчам“.

Ме ескѳ рад вѳлі ѳткајітчыны вѳзјан честсыс, но вѳчны вѳлі нінѳм. Кык том казачка, керкаса кѳзайныслѳн нывјас, вевтїсны пызансѳ јежыд пызандѳраѳн, вајісны нан, јуква да кымынкѳ доз віна да сур, і ме мѳдыс лоі ѳтік пызан саяын Пугачовкѳд да сылѳн страшнѳј јортјасыскѳд.

Луомыс, кодлы ме вӧлі свидетелӧн, кыссіс јона сорӧҗ. Ғырӧн код јурныс кутіс венны сорнітысјасӧс. Пугачов вугыртчіс аслас местаын пукаліг; јортјасыс сьлӧн сувтісны да сетісны меным знак еновтны сіјӧс. Ме петі накӧд ӧтлаын. Хлопуша щӧктӧм серті караулнӧј нуіс менӧ пріказнӧј керкаӧ, кытыс ме і аҗгі Савелјічӧс да кытчӧ менӧ колісны ськӧд јіғналӧмӧн. ҒаҒка сещӧма шенҗіс тајӧс ставсӧ аҗгіг, мыј менсым нінӧм ез јуав. Сіјӧ водіс пемыдас да Ғыр ружтіс да ышлолаліс; Ғырӧн унмовсіс, а ме сетчі мӧвпјасӧ, кодјас војбыд нӧѳтік здук кежлӧ ез леҗны меным вугыртлыны.

Асывнас воісны менӧ корны Пугачов нінсаҗ. Ме муни сы дінӧ. Ворота дінас сулаліс кібітка, кодӧс доҒҒалӧма татарскӧј кујім вӧлӧн. Јӧз чукӧр сулаліс улыч вылас. Посвоҗас ме паныдасі Пугачовкӧд; сіјӧ вӧлі пастасӧма туј вылӧ, паса да кіргізскӧј шапкаа. Тӧрытја сорнітысјасыд кышалӧмаӧс сіјӧс, аслыныс кывзысана чужӧмјас вӧчӧмӧн, коді нӧті ез лӧсав ськӧд, мыј ме аҗғылі тӧрыт. Пугачов мекӧд гажаа чолӧмасіс да щӧктіс меным пуксыны ськӧд кібіткаас.

Мі пуксім... „Белогорскӧј крепӧстӧ!“—шуіс Пугачов наскыд пелпомјаса татарінлы, коді сувтсӧн вескӧдліс тројканас. Сӧлӧмӧј менам пондіс јона чеччыны. Вӧвјас вӧрҗісны, кӧдӧкӧл мӧдіс җылгыны, кібітка лебыштіс.

„Сулав! сулав!“—кыліс меным зев тӧдса гӧлӧс,— і ме аҗгі Савелјічӧс, коді котӧртіс мјанлы паныд. Пугачов щӧктіс сувтны. „БаҒушка Петр Андреіч!—горзіс ҒаҒка.—Ен еновт менӧ пӧрысӧ-немӧ тајӧ мошеҗ...“—А, пӧрыс выжыв!—шуіс сылы Пугачов.—Бара јен сетіс аҗғыслыны. Но, пуксы пуклӧс вылас.

„Атӧ, государ, атӧ, дона морт!—кајтіс Савелјіч пуксіг мозыс.—Мед јен сетас теныд со во овны; мыј менӧ старікӧс бостін да лӧнӧдін. Нем кута те вӧсна јенлы кевмыны, а кӧч тулуп јывсыд і каҗтывны-нін ог кут“.

Сіјӧ кӧч тулупыд Ғырӧн верміс збыльылӧ скӧрмӧдны Пугачовтӧ. Но бурыд вылӧ, самозванецыд лӧбӧ ез кыв, лӧбӧ ез кӧсјы кывны лӧсавтӧм індӧмсӧ. Вӧвјас рӧдтісны; јӧзыс улыч вылын сувтавлісны да копрасісны коскӧҗныс. Пугачов катлӧдліс јурнас ӧтар і мӧдар. Здук мысті мі петім слӧбӧдасыс да мӧдім шылыд туј куҗа.

Кокніа верманныд аслыныд җајтны, мыј кылі ме ашыщкын тајӧ здукас. Некемын җас мысті меным колӧ вӧлі аҗғысны ськӧд, кодӧс-нін лыдді аслым вошӧмӧн. Ме думажті сіҗ-жӧ і сіјӧ морт јывсыс, код кыын вӧлі менам сьдбаӧј да коді, обстојательствојас аслыс ногӧн течсӧм

вѡсна, вѡлі тешкоѡ мекѡд јітчѡма. Ме казтывлі нінѡм думажтѡм чорыдлун јывсыс да мѡстѡм прѡвычкајас јывсыс, кодѡ вѡлі менсым раѡејтан нылѡс мездыны кѡсјылѡн! Пугачов ез тѡд, мыј сѡјѡ вѡлі капѡтан Міроновлѡн ныв; скѡрмѡм Швабрѡн верміс востыны ставсѡ; Пугачов верміс тајѡс тѡдлыны і мѡд ногѡн.. Мыј секі лоѡ Марја Івановна-кѡд? Јірмѡг котралѡс менам туша куза, і јурсѡјас вескыда сувтлѡсны...

Друг Пугачов орѡдѡс менсым думјасѡс, шыасѡс ме дѡнѡ јуалѡмѡн:

„Мыј јылыс, ваше благородѡје, сѡз думажтаѡ?“

— Кыз не думажтны,—вочавѡзі ме сылы.—Ме офѡцер і двор'анѡн; тѡрыт-на тышкасі теныд паныд, а талун муна текѡд ѡтѡк кѡбіткаын, і менам став олѡмлѡн шудѡј те сайын.

„Мыј-нѡ?—јуалѡс Пугачов.—Полап те?“

Ме вочавѡзі, мыј ѡтчыд сѡјѡ менѡ мѡлујтѡс-нын да наѡејчча не сѡмын пѡшщада вылѡ, но і ѡтсѡг вылѡ.

„І те прав, јеј богу прав!—шуѡс самозванецыд.—Те аззылѡн, менам јѡз вѡѡдѡсны те вылѡ букуша; а старѡк і талун-на сулалѡс сы вылын, мыј те шпѡн да мыј тенѡ колѡ пытајтны да ѡшѡдны; но ме ег сѡгласѡтчы,—сѡдтѡс сѡјѡ гѡлѡссѡ лезѡмѡн, медем Савелјѡч да татарѡн ез вермыны сѡјѡс кывны,—тенсыд вѡна стѡкантѡ да кѡч тулуптѡ вунѡд-тѡмла. Те аззан, ме абу-нын сецѡм вѡр јуыс, кыз сорнѡтѡны ме јылыс тѡ-вокыс“.

Ме казтыштѡ Белогорскѡј крепѡст бостѡм, но ег лыды коланаѡн сыкѡд вензыны да ег вочавѡз кыв-нѡ-жын.

„Мыј сорнѡтѡны ме јылыс Оренбургын?—недыр чѡв олыштѡм бѡрын јуалѡс Пугачов.

— Да сорнѡтѡны, мыј тенѡ веннытѡ сѡкыд код; нінѡм шуны: сетѡн те ас јывсыд тѡдны.

Самозванецлѡн чужѡмыс петкѡдлѡс, куцѡма кажѡтѡсны сылы тајѡ кывјасыс. „да!—шуѡс сѡјѡ нѡмкод чужѡмѡн.—Ме војујта бура. Тѡдѡны-ѡ тѡјан Оренбургад Јузејева ¹⁾ улын тыш јывсыс? Нељамын јенаралѡс вѡма, нѡл армѡја бостѡма пленѡ. Кыз те чајтан: пруссѡјаса корѡл верміс ескѡ мекѡд воцсасны?“

Рѡзбојныклѡн квастајтчѡмыс кажѡтѡс меным тешкоѡдѡн.—Ачыд те кызѡ чајтан?—шуѡ ме сылы;—вермін ен ескѡ те Фрѡдерѡксѡ? ²⁾

¹⁾ Јузејева—скѡт, код дорын Пугачов 1773 вѡса нојабр 9 лупѡ вѡѡс пораженѡје правѡтѡлственнѡј војскалы, кодѡс генерал Кар вескѡдлѡм улын вѡлі мѡдѡдѡма Оренбурглы ѡтсѡг вылѡ.

²⁾ Фрѡдрѡх II—пруссѡјаса корѡл Фрѡдрѡх Великѡј (1712—1786). XVIII немса ѡтѡк меѡса тѡдѡна полковоѡец.

„Фјодор Фјодоровічсѡ? А кыз-нѡ ог? Тіјанлыс јенарал-јассѡ-жѡ ме верма; а најѡ сіјѡс нѡјтлісны. Онѡз ѡружјѡ менам вѡлі шуда. Сет срок, тајѡ лі нѡшта лоѡ, кор мѡ-дѡдча Москва вылѡ“.

— А те кѡсјан мунны Москва вылѡ?

Самозванецыд њедыр мѡвпыштіс да шуіс жын гѡлѡсѡн: „Јенмыс тѡдас. Улічыс менам зескыд; вѡлаыс менам еща. Јѡз менам умнѡчѡјтѡны. Најѡ гугасысјас. Меным пелѡс колѡ кутны суса; первојја њеудача дырјі најѡ асгыныс ловнысѡ њѡбасны менам јур вылѡ“.

— Сіјѡ-жѡ!— шуі ме Пугачовлы. — Абу-ѡ буржык теныд аслыд еновтчыны на діныс воэыв да шыѡдчыны госуда-рына бурлун дінѡ?

Пугачов курыда њуммуі. „Оз, — вочавізіс сіјѡ,— сор меным кѡјтчыны. Меным мѡлујтѡмыд оз ло. Кута нуѡдны во-зѡ, кызі заводіті. Мыјѡн тѡдан? Гашкѡ і удајтчас. Грішка Отрепјев-ѡд царствујтіс-жѡ Москва вылад“.

— А тѡдан те, мыјѡн сіјѡ помаліс? Сіјѡс шыбытісны ѡшінѡд, віісны, сотісны, сіјѡ пѡјімѡн зарадітісны пушка да лыісны!

„Кывзы, — шуіс Пугачов кушѡмкѡ јѡј кыпыдлунѡн.— Вістала теныд мојд, кодѡс ічѡт дырјі меным віставліс пѡ-рыс калмычка. Ѳтчыд орол јуаліс кырнышылыс: вістав, кырныш-лебач, мыјла те јен југыд вылас олан кујім со во, а ме ставсѡ сѡмын комын кујімѡс?— Сы вѡсна, батушка, вочавізіс сылы кырнышыд, мыј те јуан ловја вір, а ме пѡткѡд-ча кулѡм шојјасѡн. Орол мѡвпыштіс: вај відлам і мѡ пѡт-кѡдчыны сіјѡн-жѡ. Бур. Лебісны орол да кырныш. Вот аз-зісны вѡв шој; леччісны да пуксісны. Кырныш кутіс ко-кавны да ошкыны. Орол кокыштіс ѡтчыд, кокыштіс мѡдыс, шеныштіс борднас да шуіс кырнышылыс: ог, кырныш вок; кујім со во шыбласнад пѡткѡдчѡм дорыс буржык ѡтчыд відлыны пѡг вір, а сені мыј јен сетас! — Кушѡм калмыцкѡј мојдыс?“

— Лѡсыд, — вочавізі ме сылы. — Но овны морт віалѡмѡн да рѡзбојнѡчѡтѡмѡн, ме ногѡн, сіјѡ лоѡ кокавны шој.

Пугачов вічѡдліс ме вылѡ шензѡмѡн да нінѡм ез вочавіз. Кыкнаным мѡ лѡнтім, быдѡн асланым мѡвпјасѡ вѡјтчѡ-мѡн. Татарін њужѡдіс нор сыланкыв. Савелјіч, вугралігтыр, качајтчіс пуклѡс вылын. Кібітка лебіс тѡвса шылыд туј куза... Друг Јаікса крут берег вылыс аззі ме сікт, часток-олнас да кѡлѡкѡлнѡчанас — і час четвѡрт мысті мѡ пырім Белогорскѡј крепѡстѡ.

даскыкōд глава

ГІРŌТА

Как у нашей у яблонки
Ни верхушки нет, ни отросточек;
Как у нашей у княгинюшки
Ни отца нет, ни матери.
Снарядить-то ее некому,
Благословить-то ее некому.

Свадба вывса выланкыв..

Кібітка сувтіс комендант керка кілчō дорō. Јōзыс тō-
дісны Пугачовлыс кōлōкōлсō да чукōрōн вōтчісны мī-
бōрса. Швабрін петіс самозванецлы паныд кілчō вылō.
Сіјō вōлі пастасōма казакōн да быдтōма аслыс тош. Из-
меньныкыд отсаліс Пугачовлы чеччыны кібіткаыс, ылōг
кывјасōн петкōдліс ассыс радлōмсō да зілōмсō. Менō аҗ-
ғōм мыгт сіјō падміс; но регыд вескōдчіс, нужōдіс меным
кісō, шуіс: „І те мīжан? Важōн ескō сіҗ!—Ме бергōдчі сы-
ыс да нінōм ег вочавіҗ.

Сōлōмōј менам јокмуні, кор мī лоім важысаң тōдса
комнатаын, кōні етенас ōшаліс-на кувсōм комендантлōн
дīпломыс, кыҗі кōлōм кадыслы гортвывса шог гīжōд. Пу-
гачов пуксіс сіјō дīван вылō, кōні вōлі вугравлō Иван
Куҗміч да унмовелō аслас гōтыр броткōм шы улын. Швабрін
ачыс сетіс сылы вина. Пугачов јуіс румка да, ме вылō
індōмōн, шуіс сылы: „Гōстītōд і јего благородіјесō“. Швабрін
матыетчіс ме дīнō аслас подносōн, но ме мōдыс бер-
гōдчі сыыс. Сіјō, кажītчō, ез вōв асас. Аслас суслунōн
сіјō, ферт, гōгōрвоіс, мыј Пугачов сыōн ез вōв дōвōл.
Швабрін поліс сыыс, а ме вылō вīғōдлывліс ескытōг. Пу-
гачов тōдмасіс крепōст состојаніјеōн, нєпріјательскōј војска
јылыс јуōрјасōн да мукōд ташōм торјасōн да друг јуаліс
сіјōс нємвīччыстōг: „Вістав, вокō, кущōм нылōс те кутан
ас ордa караул улын? Петкōдлы вај сіјōс меным“.

Швабрін кельдōдіс кулōм морт моз.—Государ,— шуіс
сіјō дрōжитан гōлōсōн...—Государ, сіјō абу караул улын...
сіјō вīсō... сіјō светліцаын кујлō.

„Ну-жō менō сы дīнō,—шуіс самозванецыд, места выв-
сыс чеччīg моз. Ыстысны вōлі оз поҗ. Швабрін нуіс Пуҗа-
човōс Марја Ивановна светліцаō. Ме вōтчі на бōрса.

Швабрін сувтіс пос вылас. „Государ,— шуіс сіјō.—Ті
вермад корны месаң, мыј тіјанлы кōлō; но ен щōктōј пыр-
ны бокōвōјлы менам гōтыр уҗлан інō“.

Менō дрōж бостіс. „Сіҗкō те гōтыра!—шуі ме Швабрінлы
да даг вōлі сіјōс косавлыны.

„Назõнжык!—орõдiс менõ Пугачов.—Сiјõ менам делõ. А те,—возõ нуõдiс сiјõ, Швабрiн дiнõ шыасõмõн,—ен ум-вiчајт да ен черјас: гõтыр лi сiјõ тенад, лiбõ абу гõтыр, а ме пырта сы дiнõ кодõс кõсја. Ваше благородiје, лок ме бõрса“.

Светлица õзõс дорын Швабрiн бара сувтiс да шуiс орјасан гõлõсõн: „Государ, вiстала тiјанлы возыв, мыј сiјõ јõј, којмõд лун-нiн сõрõ лантлытõг“.

— Восты!—шуiс Пугачов.

Швабрiн кутiс корсысны аслас җептас да шуiс, мыј ез бост сõрсыс клучсõ. Пугачов јõткыштiс кокнас õзõссõ; јiганыс чеччыштiс; õзõс воссiс да мi пырiм.

Ме вiзõдлi да кынмi. Жõжын, крестанскõј кiссõм платба, пукалiс Марја Ивановна, блед, омõлччõма, лõз јурсiјаса. Сы возын сулалiс кувшiн ва, кодõс вõлi вевтõма наң шõрõмõн. Менõ азõм мыст сiјõ дрõгмуни да горõдiс. Мыј секи мекõд вõлi—ог помыт.

Пугачов вiзõдлiс Швабрiн вылõ да шуiс курыда нумунõмõн: „Бур тенад лазаретыд!“ Сесса, Марја Ивановна дiнõ матыстчõм бõрын: „Вiстав меным, донаж, мыјыс тенад верõсыд тенõ наказывајтõ? Мыјын те сы возын мыжа?“

— Менам верõс?—горõдiс сiјõ.—Сiјõ меным абу верõс. Ме некор ог ло сылõн гõтырõн! Ме буржык шуi кувны дај кула, менõ-кõ оз мездыны.

Пугачов скõрыс вiзõдлiс Швабрiн вылõ: „I те лыстiн менõ ылõдлыны?—шуiс сiјõ сылы.—Тõдан-õ те, безделнык, мыј теныд таыс колõ?“

Швабрiн усiс пiзõс вылас... Тајõ здукас зывõктõмыс пõдтiс мейн лõглунлыс да ненавiстлыс став чувствојассõ. Зывõка ме вiзõдi двораңиң вылõ, кодi тупласiс пышјалыс казак кок улын. Пугачов небзiс. „Милујта тенõ õни вылõ, —шуiс сiјõ Швабрiнлы;—но тõд, мыј медвоzza мыж дырјi теныд казтывсас i тајõ“. Сесса сiјõ шыõдчiс Марја Ивановна дiнõ да шуiс сылы мелiа: „Пет, мiча ныв; сета теныд вõла. Ме государ“.

Марја Ивановна õдјõ вiзõдлiс сы вылõ да гõгõрвоис, мыј сы возын сылыс мам-батсõ выысыс. Сiјõ тупкiс чужõм-сõ кыкнан кiнас да усi сафтõг. Ме шыбытчи сы дiнõ; но сiјõ кадас комнатаõ зев збоја пырiс меным важ тõдса Палаша да кутiс ухаживајтны аслас барышна бõрса. Пугачов петiс светлицасыс, i мi кујiмнаным леччим гостiнõјõ.

„Мыј, ваше благородiје?—сералõмõн шуiс Пугачов.—Мездiм мiча нывтõ! Кыз чајтан, не мõбõдны-õ попла да не шõктыны-õ сiјõс венчајтны племяңницасõ? Пõжалуј, ме лõа вежајнас, Швабрiн дружканас; жуыштам, гулајтыштам.—дај воротасõ пõдлыштам!“

Мыжыс ме поли, сижӧ і лоі. Швабрін кыліс Пугачовлыс вӧзјӧмсӧ да петіс ас ку пышсыс. „Государ,—горӧдіс сижӧ локыс.—Ме мыжа, ме тїжанӧс ылӧді; но і Грінев ылӧділӧ тїжанӧс. Тајӧ нылыс абу племјаньница татчӧс поплӧн: сижӧ ныв Иван Міроновлӧн, кодӧс казнїтӧма тајӧ крепӧстсӧ бостїгӧн“.

Пугачов вескӧдіс ме вылӧ біа сїнјассӧ. „Тајӧ нӧшта мыј?“—јуаліс сижӧ гӧгӧрвотӧг.

— Швабрін вїсталіс теныд збыл,—вочавїці ме чорыда.

„Те тајӧс меным ен вїстав“,—шуїс Пугачов, кодлӧн чужӧмыс пемдӧдіс.

— Ачыд те гӧгӧрво,—вочавїці ме сылы,—пожд-ӧ вӧлі тенад јӧз дырјї вїставны, мыј Міроновлӧн нылыс ловја? да најӧ ескӧ сижӧс јїрісны. Нїнӧм ескӧ ез спасїт.

„І збыл тајӧ,—сералӧмӧн шуїс Пугачов.—Менам јӧзыд ескӧ ез жалїтны конӧр нывтӧ. Бура вӧчіс кумушка-попаффаыд, мыј ылӧдіс најӧс“.

„Кывзы,—вождӧ нуӧді ме, сылыс бур сӧлӧмсӧ азгӧмӧн.—Кызі тенӧ нїмтыны—ог тӧд, дај тӧднысӧ ог кӧсјы... Но јенмыс азгӧ, мыј олӧмӧн ескӧ ме вӧлі рад мынтысны теныд сыыс, мыј те меным вӧчїн. Сӧмын ен кор сижӧс, мыј муно паныд менам честлы да хрїстіанскӧј сӧвестлы. Те менам благодетел. Помав, кыці заводїтїн: лез менӧ колӧм сїрӧтаыскӧд, кытчӧ мїжанлы јенмыс тужсӧ їндас. А мї, кӧткӧн те лоан да кӧткӧ мыј текӧд ез ло, быд лун кутам јенлы кевмысны тенсыд грешнӧј ловтӧ спасїтӧм куға...“

Кажїтчӧ, Пугачовлӧн суров сӧлӧмыс вӧрзїс. „Мед лоас те ног!—шуїс сижӧ.—Казнїтны-кӧ—казнїтны, жалутны-кӧ—жалутны: тащӧм менам модаыс. Бост аслыс мїча нывсӧ; ну сижӧс кытчӧ кӧсјан, і мед јен сетас лубов да сӧвет!“

Танї сижӧ бергӧдчїс Швабрїнлан да шӧктїс сетны меным пропуск став заставајасас да крепӧстјасас, кодјас вӧліны сижӧ кї улын. Швабрїн, чїкӧз шӧјвошӧм, сулалїс мыр моз. Пугачов муніс вїдавны крепӧстсӧ. Швабрїн сижӧс коллӧдіс; а ме колччі, муны лӧсӧдчӧм вылӧ ыстысӧмӧн.

Ме котӧртї светлїцаӧ. Ӗждӧсјас вӧліны јїганаӧс. Ме стучїтї. „Кодї сенї?“—јуалїс Палаша. Ме вїстасї. Марја Ивановналӧн муса гӧлӧсыс кыліс ӧждӧс сајыс: „Вїччысыштлӧј, Петр Андреїч. Ме пастаса. Муној Акуліна Памфіловна дїно: ме пыр-жӧ сенї лоа“.

Ме кывзысї да муні оґец Герасїм керкаӧ. І сижӧ, і попаффаыс котӧртїсны меным паныд. Савелјїч налы вїсталӧма-нїн. „Здравствуйте, Петр Андреїч,—шуалїс попаффа.—Бара јенмыс ӧтлаӧдіс мїжанӧс. Кыці оланныд? А мї тїжан јылыс быд лун казтывлїм. А Марја Ивановнаыд быдторсӧ терпїтїс тїжантӧг, менам донаӧј! да вїсталӧј, менам батӧј,

кызі тајо ті Пугачовыскөд ләсалід? Кызі сижә тижанәс ез кокышт? Бур, аттө злөҗейлы і сы вылө.“—Тырмас, пөрыс, —орөдіс отец Герасім.—Ен ставсө ылөдлы, мыј төдан. Абу спасеніеыс уна висталөмад. Батушка, Петр Андреич! Пырөј, милөсті просім. Важөн, важөн ег аззыслөј.

Попаҗда кутіс гөҗитөдны менө, мыј јен сетіс. А сек костті сорнітіс лантлытөг. Сижә висталіс меным, кушөм ногөн Швабрін мырдөн шөктіс најөс сетны сылы Марја Ивановнаәс; кызі Марја Ивановна бөрдіс да ез көсјы накөд торјөдчыны; кызі Марја Ивановна пыр кутіс накөд бур јитөд Палаша пыр (збој ныв, коді і ураҗныксө јөктөдіс аслас пөлан улө); кызі сижә сөветујтіс Марја Ивановналы гижны меным пісмө да мукөдтор. Ме ассаң висталі сылы жеңы-җика ассым історјаәс. Поп да попаҗда пернапасасісны, кор кывлісны, мыј Пугачов төдө најө ылөдөм јылыс. „Мі-јанкөд крестнөј вын!—кајтіс Акулына Памфіловна.—Ну, јен-мөј, тајө кымөрсө боқыті. Ај-да, Алексеј Иванович: нинөм шуны: бур лебач!“—Тајө здукас өзөс вөссіс, і Марја Ивановна пыріс нумјалан блөд чужөмөн. Сижә пөрччөма ассыс крестанскөј платтөсө да пастасөма вөлі важ мозыс, прөстөја да мічаа.

Ме кватіті сылыс кісө да дыр ег вермы шуны нїөті кыв. Мі кыкнаным сөлдөмјас тіралөмөн чөв олім. Көзаіңјас міјан гөҗөрвоісны, мыј міјанлы абу наөҗ да колісны міјан-нөс. Мі колім ас кежыс. Ставсө вөлі вунөдөма. Марја Ивановна висталіс меным ставсө, мыј ськөд лоіс крепөст бөстөмеаңыс; висталіс меным аслас положеніеыс став ужасјассө, став іспытаніејассө, кодјас пыр сижөс нуөдіс мустөм Швабрін. Мі казтыштім і важја шуда кадсө... Кыкнаным мі бөрдім... сдырөн ме куті виставлыны ассым план-јасөс. Колччыңы сылы Пугачов властувса да Швабрін-нөн вескөдлан крепөстын оз вөлі поҗ. Оз вөлі поҗ думажтны і Оренбург јылыс, коді терпітіс осадалыс став лөк-јассө. Сылөн свет вылас ез вөв нїөті матыса морт. Ме вөзјі сылы мунны өіктө менам мам-бағ дінө. Сижә первојсө ез коҗ сөғласітчы; бағлөн міјан вылө омөла візөдөмыс повчөд-ліс сижөс. Ме сижөс лөңөді. Ме төді, мыј бағ лыддас шуд пыддә да бөстас аслыс објазанностө прімітны нывсө заслужітөм воінлыс, коді пөгібнїтіс отечество вөсна.—Ғона Марја Ивановна!—шуі ме дырөн.—Ме лыддә тенө аслам гөтырөн. Тајө лөбм торјасыс өтлаөдісны міјанәс пыр кеж-лө: нинөм свет вылас міјанәс оз вермы торјөдны.—Марја Ивановна кывзіс менө прөстөја, нарөснө вөчан јандыстөг, міча кывјасөн өткажйтчытөг. Сижә гөҗөрвоіс, мыј судбаыс сылөн вөлі өтлаалөма менамкөд. Но сижә казтыштіс, мыј сижә мөд ногөн оз ло менам гөтырөн, кызі сөмын менам

мам-баѣ сѡгласѡн. Ме сылы паныд ег мун. Мi окыштчiм пѡса, сѡлѡмсаѣ—i тащѡм ногѡн мiѣан ксстын ставсѡ вѡли шубма.

Час мыгѣи урадник ваѣс меным Пугачов чукиль-мукиль-ѣасѡн кырымалѡм пропуск да корiс менѡ пызан дорѡ сiѣѡ нiмсаѣн. Ме азѣи сiѣѡс туѣѡ петны даѡн. Ог вермы вiставны мыѣ ме кыли, таѣѡ ужаснѡѣ мортыскѡд, iзвергыскѡд, меным кынѣи быдѡнлы злѡдеѣыскѡд, торѣѡдчiгѡн. Мыѣла ѣе вiставны збылсѡ? Сiѣѡ кадас сѡлѡмѡѣ менам ѣона кыкiс сы дiнѡ. Ме ѣона кѡсѣи ѣещыштны сiѣѡс злѡдеѣѣас пѡвсыс, кодѣасѡн сiѣѡ вескѡдлiс, да спасiтны сылыс ѣурсѡ, кор вѡли-на кадыс. Швабрiн да мiѣан дiнын сулалыс ѣѡз чуко-рыс торкiсны меным вiставны ставсѡ, мыѣѡн вѡли тыр менам сѡлѡмѡѣ.

Мi торѣѡдчiм бурыс. Пугачов азѣис ѣѡз чуко-рыс Акулиѣна Памфiловнаѡс, грѡѣитыштiс чуѣнас да тѡдчымѡнѣа вѡчлiс сiнсѡ, сесѣа пуксiс кiбiткаѡ, щѡктiс мунны Берѡдѡ, i кор вѡвѣас вѡрѣисны, то нѡшта ѡтчыд мыччыслiс кiбiткасыс да горѡдiс меным: „Прѡшщай, ваше благородѣе! Гашкѡ азѣыслам коркѡ“.—Мi збылыс сыкѡд азѣыслiм, но кор да кыѣи!..

Пугачов мунiс. Ме дыр вiѡдi ѣежыд сѣеп вылас, код куѣа тѡвѣис сылѡн троѣкаыс. ѣѡз разѡдчiс. Швабрiн весасiс. Ме пырi поп керкаѡ. Ставыс вѡли даѡ мiѣан мунѡм вылѡ; ме ег кѡсѣи воѡѡ ѣужѡдны. Мiѣанлыс став добрасѡ вѡли течѡма важ комендантскѡѣ повозкаѡ. Јамшщiкѣас зду-кѡн доѡѡдалiсны вѡвѣас. Марѣа Иванѡвна мунiс прѡшщайтчыны аслас мам-баѣ гуѣаскѡд, кодѣасѡс гуалiсны вiчко саѣѡ. Ме кѡсѣи сiѣѡс коллѡдны, но сiѣѡ корiс менѡ колны сiѣѡс ѡтнассѡ. Кымынкѡ мiнута мыгѣи сiѣѡ бѡр воiс, наѡѡнык пѡс сiнѡвѡ кiстѡмѡн. Повозка сетiсны. Мi пуксiм кiбiткаас куѣимѡн: Марѣа Иванѡвна Палашакѡд да ме. Савельiч каѣис пуклѡс вылѡ. „Прѡшщай, Марѣа Иванѡвна, менам гуѣуѡѣ, прѡшщайтлѡѣ, Петр Андреiч, мiѣан ѣаснѡѣ сѡкол!—шуалiс бур попаѡѡа.—Бур туѣ, i мед ѣен сетас кыкнаныдлы шуд!“ Мi мѡдiм. Комендантскѡѣ ѡшiѣ дорыс ме азѣи сулалыс Швабрiнѡс. Чуѡм вылас сылѡн тѡдчiс лѡк лѡглун. Ме ег кѡсѣи радлыны бырѡдѡм враг вылын да берѡдi сiнѣасѡс мѡдар бокѡ. дырѡн мi петiм крепѡст воротаѣасыс да пыр кежлѡ еновтiм Белогорскѡѣ крепѡст.

Даскојмѳд глава

АРЕСТ

Не гневайтесь, сударь: по долгу моему
Я должен сей же час отправить вас в тюрьму.
— Извольте, я готов; но я в такой надежде,
Что дело объяснить дозволите прежде мне.

Княжнин.

Ташѳм виччыстѳг муса нывкѳд ѳтлаѳѳдѳм, код жылыг ме асывнас-на сешѳм јона тѳждыгі, ме ег ескы ачым аслым да чајті, мыј мекѳд ставыс тајѳ вѳлі прѳстѳ вѳтѳн. Марја Ивановна мѳвпалѳмѳн вичѳдїс то ме вылѳ, то туй вылас да, кажїтчѳ, ез-на уѳїт сажавны да воны асас. Мї чѳв олім. Мїјан сѳлѳмјас вѳлі вывті муѳѳмаѳс. Кык час мыстї тѳдлытѳг мї лоїм матыса крепѳстын, кодї сїѳ-жѳ вѳлі Пугачов кїын. Танї мї вежім вѳвјаснымѳс. Сїјѳ зїлѳм сертї, кушѳма најѳс доѳѳалїсны, тошка казак термасѳм сертї, кодѳс Пугачов пуктѳма комендантѳ, ме азїї, мыј мїјанѳс вајыс јамшщїк вїсталѳм сертї менѳ пуктїсны временшщїклѳн прїдворнѳј пыѳдї.

Мї мѳѳѳѳчїм воѳѳ. Кутїс пемдыны. Мї матыстчїм городок дїнѳ, кѳнї, тошка комендант вїсталѳм сертї, вѳлі самозванецкѳд ѳтувтчѳм вылѳ локтыс јон отр'ад. Мїјанѳс сувтѳдїсны караульнѳјјас. Јуалѳм вылѳ: кодї локтѳ? јамшщїк вочавїзїс гораа: „Государлѳн кум аслас кѳѳажкакѳд“. Друг гусарјаслѳн чукѳр кышалїс мїјанѳс јона вїдчѳмѳн. „Петѳј, бесјаслѳн кумјас!—шуїс меным уска вахмістр.—Вотнїн теныд лоѳ пывсан, і тенад кѳѳажкаыдлы“.

Ме петї кїбїткаыс да корї, мед нуѳдїсны менѳ најѳ началык дїнѳ. Азїїсны офїцерѳс да салдатјас дурдїсны вїдчѳмгыс. Вахмістр нуѳдїс менѳ мајор дїнѳ. Савелјїч мемыс ез колччыв, шуалїс ас кежгыс: „Со теныд і государлѳн кум! Бї пыщкыс да ваѳ... Господї владыко! Мыјѳн тајѳ ставыс помасас?“ Кїбїтка восласѳн мѳдїс мї бѳрса.

Вїт мїнут мыстї мї воїм југыд бїјаса керка дїнѳ. Вахмістр колїс менѳ караул дїнѳ да мунїс вїставны ме жылыс. Сїјѳ пыр-жѳ бѳр воїс да вїсталїс меным, мыј јего высокоблагородїјелы некѳр менѳ прїмїтны, а мыј сїјѳ щѳктїс нуны менѳ острогѳ, а кѳѳажушкасѳ ас дїнас вајны.

— Мыј тајѳ лоѳ?—горѳдї ме скѳрыс.—Сїјѳ-мѳј јѳјмїс?

„Ог вермы тѳдны, ваше благородїје,—вочавїзїс вахмістр.—Сѳмын јего высокоблагородїје щѳктїс ваше благородїјеѳс нуны острогѳ, а јего благородїјеѳс щѳктѳма вајѳдны јего благородїје дїнѳ, ваше благородїје!“

Ме ускöдчи килчö выльö. Караульöджас ез заводитлыны менö кутны, i ме вескыда котöрти комнатаö, көни морт квайт гусарскöй офицерјас ворсісны банк. Мајор јукліс. Кушöма-жö ме чујми, кор виöддлі сы выльö да тöди Иван Иванович Зуринöс, кодi коркö воліс менö картiөн сiмбирскöй трактiрын.

— Вермас-ö лоны?—горöди ме.—Иван Иванович! Те-ö?

„Ба, ба, ба, Петр Андреич! Кушöм тöлөн? Кысаң те? Здорово, вокö. Он-ö көсјы пуктыны карточка?“

— Аттöбала. Щöкты буржык сетны меным квартiра.

„Кушöм теныд квартiра? Колччы буржык ме ордын“.

— Ог вермы: ме абу öтнам.

— Но, вај татчö i тöварыштö.

— Ме абу тöварышкöд: ме... дамакöд.

„дамакöд! Кыс-нö те сiјöс крукыштин? Еге, вокö! (Тайö кывјас дырјыс Зурин шутовтiс сещöм гөгöрвоана, мыј ставөн серöктiсны, а ме зiкöз падми).

„Но,—возö нуіс Зурин;—сiзи i лоны. Лоö теныд квартiра. А жал... Ми ескөн пирујтыштим важ мозыс... Еј, морт! Мыј-нö татчö оз вајны Пугачовыслыс кумушкасö? Алi сiјö асныралö? Вiставны сылы, мед сiјö ез пов: бариныс-пö мiча, нiнöмөн оз öбöдит, да буржыка сiјö шöјаас“.

— Мыј тайö те?—шуi ме Зуринлы.—Кушöм кумушка Пугачовлөн? Сiјö ныв покојнöј капiтан Мiроновлөн. Ме петкöди сiјöс пленыс i öни колчöда сiјöс баф сiктöз, кытчö i кола сiјöс.

„Кызи! Сiјö-нö те јылыс öни меным вiставлісны? Помилуйт! Мыј-нö тайö лоб?“

— Бöрас ставсö вiстала. А öни, радi бога, лөнöд көнөр нывсö, кодöс тенад гусарјасыд повзöдiсны.

Зурин пыр-жö ыстiс јöзöс. Сiјö ачыс петiс улiч выльö извинајтчыны Марја Ивановна возын лöбм недоразуменијe-гыс да щöктiс вахмiстрöс сетны сылы карыс меуса бур квартiра. Ме колччи сы ордö узыны.

Ми ужнајтим, i кор колiм кыкөн, ме вiсталi сылы ассым ветлöм-мунöмöс. Зурин кывзiс менö јона суса. Кор ме помалi, сiјö довкнiтліс јурнас да шуіс: „Ставыс тайö, вокö, бур; öтi тор абу бур: мыла тенö чöртыс кыскö гöтраснысö? Ме, честнöј офицер, ог көсјы тенö ылöдлыны. Но, кытчö теныд ноксыны гöтыркöд да челафкöд?Еј, сöлышт. Кывзыс менсым: еновт те капiтанскöй нывтö. Сiмбирскöй тујсö ме весалi да абу öпаснöј. Мöдöд сiјöс аскi öтнассö-аслад мам-баф дiнö, а ачыд колччы менам отр'адын. Оренбургас теныд мунныс нiнöмла. Бара вескалан бунтовшик-јасыдлы кiаныс, секi-нiн öбвакö наыс мынтöдчан. Тазiкөн лубовнöј ыштöмыд ачыс мунас, i ставыс лöб бур“.

Көѳ ме ськөд ег вөв зик өтик кывын, но век-жө кылі, мыј честөј менам коріс менсым колччыны імператріца војскаын. Ме шуі вөчны Зурін сөвет серті: мөдөдны Марја Ивановнаөс сиктө да колччыны Зурін отр'адын.

Савелјич воіс менө пөрччөдны: ме вистали сылы, мед аски-жө сижө вөлі дае мунны тужө Марја Ивановнакөд. Сижө заводітліс асныравны. „Мыј те, судар? Кыз-нө ме тенө еновта? Код-нө те бөрса кутас ветлыны? Мыј шуасны тенад баѳ-мамыд?“

Ме төді аслам даѳкалыс асныралөмсө да көсји бостны сижөс мелілунон да став сөлөмыс сорнітөмөн.—Друг те менам, Архіп Савелјич!— шуі ме сылы.— Ен өткажит, ло меным благодетельөн, прислуга тани меным оз ковмы, а ог ло спокојнөј, Марја Ивановна-кө тетөг петас тужө. Сылы служитөмөн те служитан і меным, сы вөсна, мыј ме чорыда шуі, мыјөн кутас позны, гөтрасны сы вылө.

Тани Савелјич шеныштіс кіјаснас виставны позтөм чуж-мөмөн. „Гөтрасны?— шуіс сижө.— Сіта көсјө гөтрасны! А мыј шуас батушкаыд, а матушкаыд мыј думыштас?“

— Сөгласітчасны, збылыс сөгласітчасны,— вочавіці ме,— кор төдмаласны Марја Ивановнаөс. Ме надетча і те вылө. Батушка да матушка тенид ескөны: те лоан мјан дор сулалысөн, сиз-өд?

Старіклөн сөлөмыс вөрзис. „Ок, баѳушка те менам, Петр Андреич,— вочавізіс сижө.— Көѳ воз те лөсөдчөмыд гөтрасны, да зато Марја Ивановнаыд сешөм шаѳ ныв, мыј жал сижөс өтнассө лежны тужө. Кольөда сижөс, јенлыс ангелөс, да рабскөја кута виставлыны тенад баѳ-мамлы, мыј ташөм ѳвестаыды оз ков і пріданнөј“.

Ме атөбали Савелјичөс, да воді узы Зурінкөд өтик комнатаө. Горачітчөм да волнужтчөм бөрад ме јона сорніті. Зурін первојсө мекөд сорнітіс окота пырыс; но вочасөн сьлөн кывјасыс лоіны шочжык да јитөдтөмжык; дырөн кушөмкө јуалөм вылө вочакыв пыдді сижө кутіс шкоргыны да шутовтіс нырнас. Ме лаңті да регыд вөтчі сы бөрыс.

Мөд лун асывнас ме муні Марја Ивановна дорө. Ме вистали сылы ассым көсјөмјасөс. Сижө признајтіс налыс бурлунос да пыр-жө мекөд сөгласітчіс. Зурінлөн отр'адыс карыс лөсөдчіс петны сижө-жө луно. Њужмасны вөлі нінөм. Мі сен-жө прөшшајтчим Марја Ивановнакөд, колі сижөс Савелјичлы да сеті сылы пісмө менам мам-баѳ дінө. Марја Ивановна бөрдзіс. „Прөшшајтлөј, Петр Андреич!— шуіс сижө ѳж гөлөсөн.— Ковмас мјанлы азыслыны алы оз, өтнас јен тајөс төдас; но нем ог вунөд тіјанөс; гуөз те өтнад колан менам сөлөмын“. Ме нінөм ег вермы вочавічны. Јөз мјанөс кыщалисны. Ме ег көсји сетчыны на дырји менө волнужтыс

чувствојаслы. Сырөн сійо муніс. Ме бөр воі Зурін дінö, шог да чөв олыс. Сійо көсјіс менö гажöдны; ме көсјі ачым-öс гажöдны: лунсö ми колльöдін шумнöја да бурнöја, і рыт-нас петім походö.

Тажö вöлі феврал помын. Тöлыс, коді сöктöдіс војеннöј распораженіејассö, коліс, і міјан генералјас лөсöдчісны öтвылыс дружинöја ÷ействуйтны. Пугачов пыр-на сулаліс Оренбург улын. Сек кості сы гөгөр отр'адјас öтувтчалісны да быд боксан матыгтчалісны злө÷ейскöј поз дорö. Бунтујтыс сіктјас, міјанлыс војскајасöс азғом мыгті, воісны кывзысöмö; рөзбојнікјаслөн шајкајас быдлаын пышјалісны міјаныс, і ставыс вöлі висталö регыд да бура помасöм јылыс.

Регыд княз Голіцын¹⁾ Татіщев крепöст улын жугöдіс Пугачовöс, разöдіс сылыс јöсö, мездіс Оренбургöс да, кажитчіс, вöчіс бунтлы медбөрја да чорыд удар. Зурінöс сійо каднас мөдöдісны мјатежнöј башкірецјаслы паныд, кодјас разалісны міјанөн најöс азгытöгыс воғжык. Тулысыс јöртіс міјанöс татарскöј сіктö. Јујас паскалісны да тујјас лоіны мунны поғтöмöс. Мі асланым вес олігөн гажöдчím рөзбојнікјаскөд да ÷икарјаскөд гажтöм да ічөтік војна регыд помасöм јылыс мөвпөн.

Но Пугачовöс ез ло кутöма. Сійо бөр воіс сібірскöј заводјас вылö, чукöртіс сен выль шајкајас да вылыс заводітіс злө÷ействуйтны. Сійо успехјас јылыс јуөр бара паскаліс. Мі кывлім Сібірсä крепöстјасöс рөзöрйтöм јылыс. Регыд Казан бостöм јылыс да самозванецлөн Москва вылö поход јылыс јуөр тревожітіс војскајасса начальнікјасöс, кодјас нінöм төдтөг вугралісны лок бунтовшщік вынтöмлун вылö на÷ейтчöмөн. Зурінлы воіс щöктöм вужны Волга вомөн.

Ог кут гіжны міјан поход јылыс да војна помасöм јывсыс. Шуа жеңы÷ика, мыј бедствіеыс вöлі зев ыжыд. Правленіе некөн ез вöv: помещікјас ÷ебсасісны вөрјасын. Рөзбојнікјаслөн шајкајас злө÷ействуйтісны быдлаын, торја отр'адјасса начальнікјас аснаукнас накажіталісны да мідујталісны: став крајыслөн состојаніеыс, көні ыпјаліс пöжарыс, вöлі ужаснöј... Мед јен оз сет азғывны төлктöм да немжаліттöм роч бунт!

Пугачов пышјіс, Иван Иванович Міхелсонөн²⁾ вөтöдöмөн. Регыд мі кывлім сійöс зікөз жугöдöм јылыс. Сырөн Зурін-

1) Генерал-мајор П. М. Голіцын — öті правітелственнöј отр'адыс начальнік.

2) І. І. Міхелсон (1740 — 1807) — генерал, коді вöчіс чорыд пораженіе Пугачовлы.

лы воіс јубр самозванецѡс кутѡм јылыс, а сыкѡд щѡщ-і сувтны щѡктѡм. Војна помасіс. Сырѡн меным поѡѡ вѡлі мунны аслам бат-мам дінѡ. Најѡс кутлѡм јылыс, Марја Ивановнаѡс аґзысѡм јылыс мѡвпыс јона кыпѡдіс менѡ. Марја Ивановнасаң меным ез вѡвны некущѡм јубрјас. Ме чеччалі челаѡ моз. Зурін сераліс да шуаліс, пелпомјассѡ топѡдлѡмѡн: „Оз, теныд бур оз ло. Гѡтрасан—весшѡрѡ вошан!“

Но секі-жѡ тешкоѡ чувство щыкѡдіс менсым гажсѡ. Мѡвп злѡѡей јылыс, коді лакѡс сы мында мыжтѡм жертвас јас вѡрѡн, да сіјѡс вѡччысан каґн јылыс мѡвпыс повзѡдлісны менѡ јона: Јемела, Јемела!—мѡвпалі ме дѡсадаѡн:—мыјла ен зураc те штык вылѡ лѡбѡ ен сур картѡч улѡ? Буржыксѡ ескѡ те нѡнѡм ен вермы думыштны. Мыј щѡктаѡ вѡчны? Сы јылыс мѡвпыс меын торјавтѡм вѡлі і пѡшсада јылыс мѡвпкѡд, кодѡс сетліс сіјѡ меным сіјѡ олѡмын ѡтік ужаснѡј здукѡ, да менсым невестаѡс пѡж Швабрін кыс мездѡм јылыс мѡвпкѡд.

Зурін сетіс меным отпуск. Кымынкѡ лун мысті меным бара колѡ лоны аслам семја пѡвсын, аґзыны ассым Марја Ивановнаѡс... друп вѡччыстѡм гым путкылтіс ставсѡ.

Петан лунѡ, бурещ сіјѡ здукас, кор ме лѡсѡдчі петны тујас, Зурін пыріс ме ордѡ, кіас бумага кутѡмѡн, јона шѡјѡвошѡм чужѡмѡн. Мыјкѡ быщнітіс менѡ сѡлѡмѡ. Ме повзі, ачым ог тѡд мыјыс. Сіјѡ ыстіс менсым фѡнщікѡс да вѡсталіс, мыј ем меѡґ фѡлѡ. „Мыј сещѡмыс?“—јуалі ме повзѡмѡн.—„Ічѡтік неприятноc,—вочавізіс сіјѡ, меным бумагасѡ сетіг.—Лыдфы, мыј меным ѡні воіс“. Ме куті сіјѡс лыдфыны: тајѡ вѡлі гуса приказ быд торја началнікјаслы арестујтны менѡ, кѡѡ мед кѡн ег сур, да пыржѡ караулѡн мѡдѡдны Казаѡ следственнѡј коміссіјаѡ, кодѡс лѡсѡдѡма Пугачов фѡлѡ куґа.

Бумагаыс чуґ ез ус менам кыс. „Вѡчны нѡнѡм!—шуіс Зурін.—Менам долг кывзысны приказлы. Тыдалѡ, Пугачовыдкѡд тенад пуґѡшествіејас јывсыд јубрыд кыґкѡ воіс правітелствоѡґ. Наѡејчча, мыј фѡлѡыс озвај некущѡм лок, і мыј те мездѡдчан коміссіја воґас. Ен шогсы да мѡдѡдчы“. Сѡвестѡј менам вѡлі чістѡј: судыс ме ег пов, но аґзыслѡмыслыс кадсѡ гашкѡ нѡшта некымын тѡлыс вылѡ вештѡм јылыс мѡвпыс повзѡдліс менѡ. Телега вѡлі дас. Зурін бурыс мекѡд прѡшсајтчіс. Менѡ пуксѡдісны телегаѡ. Мекѡд пуксісны кык гусар кыскѡм саблјасѡн, і ме мѡдѡдчі паскыд туј куґа.

д а с њ о л ђ д г л а в а

С У д

Мирская молва—
Морская волна.

Пословица.

Ме чајті, мыј ставсыс мыжнас вѡлі менам Оренбургскы аснаукѡн мунѡм. Ме кокніа вермі мездѡдчыны: најездни-чествосѡ некѡр ез вѡв дугѡдѡма, но нѡшта быд ногыс вѡлі ошкѡны. Менѡ вермісны мыжавны вывті ышмѡмыс, а ез кывзытѡмыс. Но Пугачѡвкѡд менсым бур вольсѡм-јассѡ вермісны вѡставны уна свѡдетелјас да вермісны ка-житчыны ещавылѡ-нін зев гѡгѡрвотѡмѡс. Став туж чѡж ме мѡвпалі менѡ вѡччысан допросјас јылыс, лѡсѡдалі ассым вѡчакывјас да шуі суд воґын вѡставны зѡк вескыда, тајѡ мездѡдчан тужсѡ медса бурѡн, а сыкѡд ѡтщѡщ і медса наѡежнѡјѡн лыдѡдѡмѡн.

Ме воі жугѡдлѡм да сотчѡм Казанѡ. Уличјас вылын керкајас пыдѡі кујлісны шом чукѡрјас да зарвѡісны сѡда-сѡм стѡнјас, вевттѡмѡс да ѡшѡнјастѡмѡс. Ташѡм вѡлі Пуга-чѡвѡн колѡм слебыс! Менѡ вајісны крепѡстѡ, коді колѡма зонѡн сотчѡм кар шѡрѡ. Гусарјас сетісны менѡ караульнѡј офіцерлы. Сіјѡ шѡктіс чукѡстны кузънечѡс. Ѳшѡдісны ме-ным кок вылѡ чеп да дорісны топыда. Сесса менѡ нуісны турмаѡ да колісны ѡтнамѡс куш стѡнјаса, кѡрт решеткаѡн пощѡм ѡшѡна ічѡтѡк да зѡскыд комнатаѡ.

Ташѡм заводѡтчѡмыс меным нѡнѡм ез кѡсјы вајны бурсѡ. Сѡмын ме ег вошты нѡ збојлунѡс, нѡ наѡејаѡс. Ме став сѡлѡмсаң кевмысі јенлы да лѡна унмовсі, сы јылыс нѡтѡ тѡджыстѡг, мыј мекѡд лѡѡ.

Мѡд луннас турмаса стѡрѡж менѡ саѡмѡдіс да вѡсталіс, мыј менѡ корѡны коміссіјаѡ. Кык салдат нуісны менѡ двор-пыр комендантскѡј керкаѡ, сувтісны переднејѡ да ыстісны ѡтѡкѡс пышкѡсса комнатајасѡ.

Ме пырі паскыд коѡ залѡ. Бумагајасѡн тыр пызан сајын пукалісны кыкѡн: арлыда гењерал, стрѡг да кѡзыд чужѡма, да гварѡіјаса том капітан, ар кыз кѡкјамыса, мѡча чужѡма, сорнѡтігас пѡл да прѡст. Ѳшѡн дорын торја пы-зан сајын пукаліс секретар, пѡл сајас перѡа, бумага вѡстѡ копыртчѡмѡн, вѡлі дас гѡжавны менсым вѡставлѡмјасѡс. Завѡдѡтчіс допрос. Менсым јуалісны менам нѡм да званіе јылыс. Гењерал тѡдмаліс, абу-ѡ ме пі Андреј Петровіч Грѡневлѡн. І менам вѡчакыв вылѡ шуіс чорыда: „Жал, мыј сѡщѡм почтѡннѡј мортлѡн ташѡм омѡлік пі!“ Ме лѡна

вочавізі, міса кѳ меd кушѳмѳс ез вѳвны ме вылѳ ѳшjan
мыжалѳмјасыс, ме наѳејтча најѳс разѳдны, збыл вѳвлѳмсѳ
сѳлѳмсањ вѳсталѳмѳн. Менам ескѳмѳн шуѳмѳј сылы ез во
сѳлѳм вылас. „Те, вокѳ, сус,—зумыштѳмѳн шуіс сіјѳ
меным:—но азъывлім мі і ег тащѳмјасѳс“.

Секі том мортыd јуаліс менсым: мыј куъа да кушѳм
кадѳ пырі ме службаас Пугачовыслы да кушѳм поручені-
јејас ме сылыс нуѳдлі?

Ме вочавізі скѳрмѳмѳн, мыј ме, кызі офіцер да двор'а-
нін, ѳекушѳм службаѳ Пугачов орѳѳ пыравны ег вермы
да ѳекушѳм порученіјејас сысањ бостны ег вермы.

„Кушѳм ногѳн-нѳ,—паныd шуіс менѳ јуалысыd,—дво-
р'аніѳс да офіцерѳс ѳтнассѳ коліс ловјѳн самозванецыс,
кор сылыс став јортјассѳ лок ногѳн вііс? Кушѳм ногѳн
сіјѳ-жѳ офіцерыс да двор'аніныс бурые пірујтѳ бунтов-
шцікјасыскѳд, медажыd злѳѳејыслыс босталѳ пѳдаркіјас,
пас, вѳв да пѳлтїнік сѳм? Мыјсањ лоіс тащѳм тешкод
дружбаыс да мыј вылын сіјѳ подулалѳма, абу-кѳ ізмена
вылын, лібѳ еща вылѳ-нін містѳм да лок малодушіјеѳн?“

Ме јона оскорбітчі гварѳејскѳј офіцер кывјасѳн да
пѳса заводітчі аслам вѳсталѳмѳ. Ме вѳсталі, кызі заводіт-
чіс Пугачовыскѳд менам тѳдмасѳмыс степын, пурга дырјі
кызі Белогорскѳј крепѳстсѳ бостігѳн сіјѳ менѳ тѳдіс да
коліс ловјѳн. Ме шуі, мыј тулупсѳ да вѳвсѳ, збылыс, ме ег
јандыс бостны самозванецлыс, но мыј Белогорскѳј кре-
пѳстсѳ ме злѳѳејыс дорјі мыј вермі. Бѳрынжык ме ыстысі
і менам гењерал вылѳ, коді верміс вѳставны менсым злѳ-
мѳс оренбургскѳј осада дырјі.

Стрѳг старікыd бостіс пызан вывгыс восса пісмѳ да
кутіс лыдѳыны гораа:

„Тіјан превосходітелствоѳн прапоршцік Грінев јылыс
јуалѳм вылѳ, коді-пѳ быттѳ јітѳма ѳніја кыпѳдчылѳмкѳд
да пырлѳма јітѳдѳ злѳѳејјаскѳд, кодјасѳс служба оз лѳз
да коді прісага долгы паныда, імеіта чест вѳставны: сіјѳ
прапоршцік Гріневыс вѳлі служба вылын Оренбургын колѳм
1773 воса октабр заводітѳмсањ тавоса февраль 24 лунѳз,
код лунѳ сіјѳ муніс карыс да сіјѳ кадсањыс менам коман-
даѳ ез-нін воływ. А кывсѳ перебежчікјассањ, мыј вѳлі
сіјѳ Пугачов орѳын слѳбѳдаас да сыкѳд щѳщ ветліс Бе-
логорскѳј крепѳстѳ, кѳні сіјѳ војдѳр вѳлі служба вылын;
сіјѳ повеѳеніје јылыс-жѳ ме верма...“ Тані сіјѳ орѳдіс
ассыс лыдѳѳмсѳ да шуіс меным сурова: „Мыј те шуан
ѳні астѳ дорјѳм вылѳ?“

Ме кѳсјі воѳѳ вѳставны, кызі заводіті, да вѳставны асым
Марја Ивановнакѳд јітѳдсѳ сещѳм-жѳ сѳлѳмсањ, кызі і став
мукѳд торсѳ. Но друг сіјѳ кажітчіс зывѳкѳн. Меным воіс

журб, мы ме-кб шуа сылыс нѣмсѣ, то комиссіја сїѣс щѣш корас допрос вылѣ: і сылыс нѣмсѣ злѣдејјас лок нѣмјас пѣвсѣ гартны мѣвпыс да сїѣс ассѣ накѣд аґыслѣмѣ ва-јѣдѣмыс—тајѣ ужаснѣј мѣвпыс сещѣма менѣ повѣдѣс, мы ме падмі да ґугсі.

Судѣјас менам, кодјас заводѣтлісны-нѣн, кажѣтчѣ, мен-сым вѣставлѣмјасѣс кывзыны буржыка, менсым падмѣмѣс кажалѣм бѣрын бара сувтѣсны меным паныд. Гварѣјскѣј офи-церыд корѣс, мед менѣ аґґѣдлісны главнѣј вѣсталысыскѣд. Генерал корѣс чукѣстны тѣрытја злѣдејсѣ. Ме ѣдјѣ бергѣд-чѣ ѣґѣслаң, кѣсјѣ аґґывны менѣ мыжалысѣс. Кымынкѣ минут мыстѣ грымкнѣтѣсны чепјас, ѣґѣсјас воґґѣсны, і пырѣс—Швабрѣн. Ме чујмі сїѣѣ вежсѣм вылѣ. Сїѣѣ вѣлі зев омѣл да блѣд. Журсіјасыс сылѣн, кодјас неважѣн вѣліны смол сѣдѣс, ґѣкѣґ ґормѣмаѣс; куґ тошкыс ґугсѣма. Сїѣѣ вѣсталѣс ассыс мыж-дѣмсѣ слаб, но збој гѣлѣсѣн. Сїѣѣ кывјас сертѣ, Пугачов-менѣ мѣдѣдліс Оренбургѣ шпѣонѣн: быд лун петавлі лыґы-ны, мед сетны гѣжѣда јуѣр став јывыс, мыј вѣчсѣ карын; мыј бѣрыннас ґѣкѣґ вуґј самозванѣц дор, ветлѣдлі ськѣд крепѣстыс-крепѣстѣ, быд ног зѣлі губѣтны ізменьнѣк-јортја-сѣс, мед бостны налыс местајассѣ да пѣлзутчыны самозван-ѣцѣн сеталан наґрадајасѣн.—Ме кывзі сїѣѣс лантѣмѣн да вѣлі рад ѣтѣлы: Марја Ивановналыс нѣмсѣ пѣж злѣдејыд нѣтчыд ез шу, сы вѣсна-лѣ, мыј сылѣн самолюбѣјеыс стра-дајтѣс сїѣѣ морт јывыс мѣвп дырјѣ, кодѣ мустѣмтѣмѣн сїѣѣс вештѣс; сы вѣсна-лѣ, мыј сїѣѣ сѣлѣмын ломтысѣс сїѣѣ-жѣ бѣ сы дѣнѣ, кодѣ і менѣ щѣктѣс чѣв овны,—кѣґ мед кыґѣ ез вѣв, белогорскѣј комендант нывлыс нѣмсѣ ез ло шуѣма комис-сіја дырјѣ. Ме чорыджыка сувтѣ аслам мѣвп вылын, і кор-судѣјас јуалѣсны: мыјѣн ме верма путкылтны Швабрѣнлыс вѣсталѣмјассѣ, ме вочавѣзі, мыј сулала первојја вѣсталѣм вылын да ачымѣс дорјѣм вылѣ нѣнѣм мѣд тор шуны ог-вермы. Генерал щѣктѣс мѣјанѣс петкѣдны. Мѣ петѣм ѣтлыы. Ме лѣна вѣґѣдлі Швабрѣн вылѣ, но ег шу нѣѣтѣк кыв. Сїѣѣ нуммуніс локыс, лептыштѣс ассыс чепјассѣ, панјѣс менѣ да ѣдґѣдѣс воґґовјассѣ. Менѣ бара нуѣсны турмаѣ да сы бѣрын допрос вылѣ ез-нѣн корлыны.

Ме ег вѣв свѣдетѣлѣн ставыслы, мыј јылыс меным колѣ вѣставны лыдѣыслы, но ме сы мындаыс кывлі сы јылыс вѣ-талѣмјассѣ, мыј быд поснѣдѣк тор пырѣс менам памѣтѣ да меным кажѣтчѣ, быґѣтѣ ме сен-жѣ тыдавтѣг щѣщ вѣлі.

Марја Ивановнаѣс менам баґ-мам прѣмѣтѣмаѣс зев бура, кыґѣ вермісны прѣмѣтлыны сѣмын важ немса јѣз. Најѣ аґґѣс-ны јенлыс мѣлѣст сыыс, мыј вермісны прѣмѣтны да лѣлкујт-ны конѣр сѣрѣтаѣс. Регыд најѣ сїѣѣс сѣлѣмсаңныс кутѣсны раѣјтны, сы вѣсна, мыј оз поґ вѣлі сїѣѣс тѣдны да не ра-

дзейны. Менам радзейтмөй батушкалы ез-нын кажитчы пустөй
блажөн; а матушка сөмын сійс і ксјіс, мед сылөн Петру-
шаыс гөтрасіс капітанскөй шаң ныв вылө.

Менө арестуйтөм жылыс јуөрыс шөјөвоштис менгым став
семјаос. Марја Ивановна сещөм прөстөја висталөма менам
бат-мамлы Пугачовкөд меөн тешкода төдмасөм жылыс, мыј
сјө не сөмын ез повчөд најөс, но нөшта узаыс-на щөктыв-
ліс серавны став сөлөмсаңныс. Батушка ез ксјы ескыны,
мед ме вөлі јтчөма лок бунтас, кодлөн могыс вөлі престол
путкылтөм да двор'анскөй рөд бырөдөм. Сіјө стрөга јуасіс
Савелјичлыс. Садака ез соссы, мыј баріныс вөвльвлі гөстөн
Јемелка Пугачов ордын да мыј злөдзейд сјөс коліс ловјөн;
но кланітчіс, мыј некушөм измена жылыс ез кывльв. Ста-
рікјас лөнісны да терпіттөг кутісны вічысны бур јуөрјас.
Марја Ивановна јона повчіс, но чөв оліс, сы вөсна, мыј сјө
вөлі зев скромнөй да осторожнөй.

Коліс некымын вежон... друг батушкалы Петербурган
воө пісмө міјан рөдна княз Б-саң. Княз гіжіс сылы ме
жылыс. Пырса заводітчөм бөрын, сјө гіжө батлы, мыј бун-
товщікјас ксјөмјасын менам участвујтөм жылыс чајтөм-
јасыс лоіны зев подулаөс, мыј прімернөй каң ескө колі
лоны меным, но мыј государына, батыс заслугјас да ар-
лыд дінө уваженіје вөсна, шуіс помілујтны мыжа пісө, мез-
дыны сјөс позорнөй каңныс да щөктіс сөмын мөдөдны Сі-
бірса ылі крајө немыс кежлө овмөдөм вылө.

Тајө віччыстөм ударыс муртса ез ві менгым батөс. Сіјө
воштис ассыс пырса чорыдлунсө, і шогыс сылөн (коді өнөз
некыз ез петав ортсө) петіс курыда норасөмын: „Кыз!—шуа-
ліс сјө, ас ку ніас төртөг.—Пі менам участвујтис Пугачов
тышјасын? Праведнөй јен, мыјөз ме олі? Государына мез-
дө сјөс каңныс! Таыс өмөј меным кокніжык? Абу каңныс
страшнөй: пращур ¹⁾ менам кувлөма лобнөй местаын ²⁾, сјөс
дорјөмыс, мыј лыдфыліс аслас сөвестлы медга дона торнас;
бат менам страдајтліс өтвылыс Волинскіјкөд да Хрущев-
көд ³⁾. Но двор'анлы кежны аслас прісагаыс, вужны рөз-
бојнікјас дінө, морт высјас дінө, пышјалыс холопјас дінө?..
Стыд да срам міјан рөдлы!..“ Сіјө скөралөмыс повчөм ма-

¹⁾ Пра щур — предок.

²⁾ Лобнөй места — важ Москваын Краснөй площад вылын пуб-
личнөй каңнас вөчанін. Вічөдлөј, кызі Пушкин „Моя родословная“ кыв-
бурын гіжө „С Петром мой пращур не поладил и был за то повешен им“.

³⁾ А. П. Волинскіј (1689—1740) — кабинет-міністр Анна Іоанновна-
лөн, шөр двор'анстволье інтересјассө дорјыс, кодөс мыжалісны өтщөщ
А. Ф. Хрущев группакөд імператріцалөні лубовнік Біронлы паныд заго-
ворыс, коді збылвылас вескөдліс государствонас. Волинскіјс да Хру-
щевөс каңнітисны 1740 воын.

тушка ез лытлы сы дыржі бѳрдны да зіліс сетны сылы сѳлѳм, ыстыліс јѳз сорніјасад ылавлѳм вылѳ, но бат менам ез бурас.

Марја Ивановна мучітчіс медга јона. Сіјѳ тѳдіс, мыј ме вермі мездѳдчыны, кор ескѳн ме кѳсјі, сіјѳ гѳгѳрвоіс збыл-лунсѳ да лыддіс ассѳ мыжаѳн мекѳд лоѳм торгыс. Сіјѳ зѳблаліс быдѳныс ассыс сінвасѳ да страдајтѳмсѳ, а сек кості пыр мѳвпаліс, кызі ескѳн спасітны менѳ.

Отчыд рытын батушка пукаліс сіван вылын, лісталіс Прідворнѳј календар; но мѳвпјасыс сылѳн вѳліны ылынѳс, і лыддѳмыс ез вѳч сы вылѳ пырса фејствіјесѳ. Сіјѳ шутлаліс важ марш. Матушка кыв лѳзлытѳг кыіс вурун фуфајка, і кор-сурѳ сінваыс вѳјтыштліс аслас уж вылѳ. Друг Марја Ивановна, коді пукаліс сен-жѳ уж сајын, шуіс, мыј сылы быт колѳ мунны Петѳрбургѳ да мыј сіјѳ корѳ сетны сылы отсѳг муннысѳ. Матушка јона шѳгѳ усі: „Мыјла теныд Петѳрбургас?— шуіс сіјѳ.— Збыл ѳмѳј, Марја Ивановна, і те кѳсјан міјанѳс еновтны?“ Марја Ивановна вѳчавізіс, мыј сіјѳ мунѳ корсны отсѳг гырыс јѳзлыс, кызі аслас верност вѳсна страдајтыс мортлѳн ныв.

Бат менам ѳшѳдіс јурсѳ: быд кыв, коді казтывліс пысылыс лѳж мыжсѳ, вѳлі сылы сѳкыд да кажітчіс сылы јѳса інман упрекѳн. „Мун, матушка!— ышловѳѳмѳн шуіс сіјѳ сылы.— Мі тенад шудлы пыкѳд вѳчны ог кѳсјѳ. Мед сетас теныд јен жѳнкіѳ бур мортѳс, а ез шелмујтѳм ізменнікѳс“. Сіјѳ чеччіс да петіс комнатагыс.

Марја Ивановна кольчіс ас кежгыс матушкакѳд, кушѳмакѳ вісталіс ассыс кѳсјѳмјассѳ. Матушка сінва сорѳн сыв-јыштіс сіјѳс да кевмысіс јенлы вѳчан сѳлѳыс бура помасѳм вѳсна. Марја Ивановнаѳс лѳсѳдісны да кымынкѳ лун мыгті сіјѳ петіс тужѳ вернѳј Палашаыскѳд да вернѳј Савелјічкѳд, коді мекѳд мырдѳн торјѳдѳм бѳрын радліс кѳт-нын сы вылѳ, мыј служітѳ менам бѳрјѳм невесталы.

Марја Ивановна лучкіа воіс Софіјаѳ¹⁾, тѳдмаліс, мыј двор секі вѳлі Царскѳј Гелѳын да шуіс сетчѳ сувтны. Сылы торјѳдісны пелѳс перегородка сајѳ. Смотрітеллѳн гѳтырыс пыр-жѳ ськѳд сорніѳ пыріс да вісталіс, мыј сіјѳ плѳмјан-ніца дворецын пач ломтыслѳн да востіс сылы прідворнѳј олѳмлыс став гуса торјассѳ. Сіјѳ вісталіс, кымын часын пыржык сафмѳ государына, јѳѳ кофе, гулајтѳ, кушѳм вел-можајас сы дорын вѳвлѳны секі, мыј ізволітіс сіјѳ тѳрыт віставны аслас пызан сајын, кодѳс прімітіс рытнас,— ѳтїк кывјѳн-кѳ, Анна Власјевналѳн сорніыс сулалѳ кымынкѳ історічѳскѳј лістбок гіжѳд дѳн да вѳлі ескѳ зев дѳна потомствѳлы.

¹⁾ Софіја — важ Царскѳј (ѳні Пушкіно) Гело дінын прігород.

Марја Ивановна кывзіс суса. Најо мунісны садјо. Анна Влас-
јевна вісталіс быд аљејалыс да быд ічотік послыс істо-
ріјасо. Пёттоз гулајтом бoryн најо воісны станціја выло,
мoдa-мoднaс зев дoвoленoс.

Мoд лун асывнaс Марја Ивановна садміс вoз, пастасіс
да нaзoнiк пeтiс садјo. Асылыс вoлі мiчa, шoндi југдoдiс
пу јывјaссo, кoдјaс вiжoдoмaoс-нiн aрca лoв шыыс. Пaскыд
ты сулaліс вoръывтoг, садмoм зoзoгјaс щaпa пeтaлісны бe-
рeг пoлoнca кустјaс улыс, кытчo муртca-нa вoлі сувтoдoмa
пaмјaтнiк гpaф Пeтp Aлeкcaндрoвiч Румјaнцeвлoн¹⁾ нeвa-
жoнca пoбeдaјaс чeстъ кузa. Дpуг aнглiјскoј пoрoдaсa јeжыд
пoн увтыштiс да кoтoртiс сылы пaныд. Марја Ивановна
пoвчiс да сувтiс. Тaјo здукаc кылiс нывбaбaлoн мeлi гoлoс:
„Енo пoлoј, сiјo oз курччы“. I Марја Ивановна aззіс дaмaoс,
кoдi пукaліс пaмјaтнiклы пaныдa скaмјa вылын. Марја Ивa-
нoвнa пукeіс скaмјa мoд пoмaс. дaмa сyсa вiзoдiс сы вылo,
a Марја Ивaнoвнa сы вылo кымыныскo вiзoдлoм бoрын
удiтiс тoдмaвны сiјoс јурcaныс да кoкулoзчыс. Сiјo вoлі
acјa јeжыд плaттoдa, вoјca чeпeцa да дyшeгpeјкaа. Сылы
кaжiтчiс aр нeлaмын. Чужoмыс сылoн, тыр да бaнјoм, пeт-
кoдлiс вaжнoст да лoнлун, a лoз cијaсыс да кoкнiдiк
нyмыс вoлі зeв мiчa. дaмa пepвoј opoдiс чoв oлoмco.

„Тi кoнкo aбу тaтчoс?“—шyіс сiјo.

— да, aбу: мe coмын-нa тoрыт вoі пpoвiнцiјaыс.

„Тi вoід aслaд мaм-бaткoд?“

— Ег. Мe вoі oтнaм.

„Oтнaд! Ho тi ceщoм-нa тoмoс“.

— Мeнaм мaм нi бaт aбу.

„Тe дeрт кoнкo тaнi кущoмкo дeлoјaсoн?“

— да. Мe вoі ceтны шыoдчoм гoсyдaрынaлы.

„Тi сiрoтa: кoнкo, тi нoрaсaд нeспpaвeдливoст да oбiдa
вылo?“

— Oг. Мe вoі кoрны мiлoст, a eг пpaвoсyдiјe.

„Пoзo јyавны, кoдi тi ceщoмыс?“

— Мe кaпiтaн Мiрoнoвлoн ныв.

„Кaпiтaн Мiрoнoвлoн! Сылoн, кoдi вoлі Oрeнбyргca oтiк
кpeпoстын?“

— да, сылoн.

дaмa, кaжiтчo, кoсјiс унжык тoдны. „Iзвiнiтoј мeнo,
—шyіс сiјo нoштa мeлi гoлoсoн,— мe-кo сyјca тiјaн дeлo;
нo мe oвлывлa двoрын; вiстaлoј мeным, мыјын лoб тiјaн
кoрoмыд да, вepмaс лoны, мeным удaјтчaс тiјaнлы oтcавны“.

Марја Ивановна сувтiс да cбoлмcaныс сiјoс aтгoбaліс.

¹⁾ П. А. Румянцев-Задунайский (1725—1796)—XVIII немса
oтiк ыжыд рoч пoлкoвoдeц, кoдi пepјiс yнa пoбeдaјaс cиz шycан „Пep-
вoјa тyрeцкoј вoјнaын“ 1769—1774 вoјaсo.

Tödtöm дамаас ставыс мыккө кыскіс сёлөмтө да шөктіс ескыны. Марја Ивановна кыскіс зепсыс кусынтөм бумага да сетіс сіјөс аслас төдтөм дорјыслы, коді кутіс сіјөс лыддыны ас кежыс.

Первојсө сіјө лыддыс суса да бурыс; но друг чужөмыс сылөн вежсис,—і Марја Ивановна, коді сінјаснас кыјөдіс сіјө быд вөрзөм бөрса, повзис тајө чужөм вылас лоөм стрөглуныс, коді здук сајын вөлі сешдөм мелі да лөһ.

„Ті корад Гріңев вөсна?— шуис дамаыд көзыда.— Императріца оз вермы сіјөс прөстїтны. Сіјө вујіс самозванец дор ез төдтөмлун да кокні сам вөсна, но кызі төлктөм да лок негодја“.

— Ак, абу збыль!— горөдіс Марја Ивановна.

„Кызі абу збыль?— паныд шуис дамаыд, ставнас ыпнїтөмөн.

— Абу збыль, жеј богу, абу збыль. Ме төда ставсө, ме ставсө тіјанлы вїстала. Сіјө ме вөсна вөчїс ставсө, мыјыс сіјөс мыжалөны. І сіјө-кө ез мездөдчы суд војас, то гашкө сөмын сы вөсна, мыј ез көсјы зугны менө.—Танї сіјө пөса вїсталїс ставсө, мыј-нїн төдө менам лыддыс.

дамаыд кывзїс сіјөс суса. „Кытчө ті сувтїд?— јуалїс сесга сіјө; і кор кывліс, мыј Анна Власјевна ордын, содтїс нуммунөмөн:— „А! төда. Прөшщажтөј, ен вїсталөј некодлы мїјан азгыслөм јылыс. Ме нафөјтча, мыј ті онө кутө дыр вїччысны вочакывсө асланыд пісмө вылө“.

Тајө кывјаснас сіјө сувтїс да петїс тупкөса альејаө, а Марја Ивановна бөр воїс Анна Власјевна ордө ыжыд нафөјаөн.

Көзјакка вїдыштїс сіјөс арын вој гулајтөмыс, кодї, сіјө кывјас сертї, вреднөј том ныв зөһвїзалунлы. Сіјө вайїс самөвар да чай чашка сајын муртса-на заводїтїс вїставлыны двор јылыс помтөм вїстјас, кызі прїдворнөј карета друг сувтїс кїлчө дінас да камер-лакеј¹⁾ пырїс вїсталөмөн, мыј государына їзволїтїс ас ордас корны Міроновлыс нывсө.

Анна Власјевна чујміс да мөдіс ноксыны. „Ахтї! Господї!—горөдіс сіјө.—Государына корө тіјанөс аслас дворө. Кыз-нө сіјө тајө тіјан јылыс төдліс? да кыз-нө ті, матушка, сувтад імператріца војас? Тї, көнкө, і тувччыныс прїдворнөј ногыс он кужөј... Не коллөдны-ө меным тенө? Көт кыз-да, ме верма мыј-сурөө велөдыштны тенө. І кыз-нө тіјанлы тувывса платтөнас мунны? Не мөдөдны-ө кытчөкө платтөла?“
—Камер-лакеј вїсталїс, мыј государыналы угоднө вөлі, мед Марја Ивановна локтїс өтнас да сіјөн, мыјын сіјөс суасны. Вөчны вөлі нїнөм: Марја Ивановна пуксїс каретаө да мунїс дворецө, Анна Власјевна сөветјасөн да благословїтөмөн коллөдөмөн.

¹⁾ Камер-лакеј — прїдворнөј лакеј.

Марја Івановна чувствуйтіс міян судба рeшiтoм жылыс; сoлoммыс сылoн жoнa чeччaлiс дa кынмывлiс. Кымынкo мiнyт мыстi кaрeтa сyвтiс двoрeц дoрo. Марја Івановнa пoлiг тыржa мунiс пoс кyзa. Oзoсчaс сy вoзын вoсгaлiснy гyржyв. Сiжo мунiс yнa гaжa кoмнaтaчaс пыр; кaмeр-лaкeй iндaлiс тyсo. дырoн, тyпкoсa oзoс дoрo вooм мыст, сiжo шyиc, мыj oнi сy жылыс вiстaлaс, i кoлiс сiжoс oтнaссo.

Императрицaс зiк вoчa aззывнy мoвпыс сeщoмa пoвзo-дiс Марја Івановнaс, мыj сiжo мyртсa сyлaлiс кoк жылaс. Здyк мыстi oзoсчaс вoссiснy, i сiжo пырiс гoсyдaрынa yбoр-нoжo.

Императрицa пyкaлiс aслaс тyaлeт сaжын. Кымынкo пpи-двoрнoй кыщaлiснy сiжoс дa пoчтiтeльнoжa лeзiснy Марја Івановнaс. Гoсyдaрынa мeлiа шыoдчiс сy дiнo, i Марја Івановнa сынн тoдiс сiжo дaмaтo, кoдкoд сeщoм сoлoмсaныс eopнiтiс нeкымын мiнyт сaжын. Гoсyдaрынa чyкoстiс сiжoс дa шyиc нyммyнoмoн: „Me рaд, мыj вepмi кyтнy тeнyд aссым кыв дa iспoлнiтнy тiжaнлыс кoрoмнyтo. Тiжaн фeлoнyд пo-мaсiс. Me eскa тiжaн жoнiк мыжтoмлyнo. Co пiсмo, кoдoс тi aснyд нyчж aслaнyд лoан aжкaнyдлy“.

Марја Івановнa бoстiс пiсмoсo дpожитaн кioн дa бoрд-зoмoн yскoдчiс императрицa кoкyлo, кoдi лeптiс сiжoс дa oкыштiс. Гoсyдaрынa кyтiс сoрнiтнy сyкoд. „Тoдa, мыj тi aбy oзырoс,—шyиc сiжo;—нo мe yжжoзa кaпитaн Мiрoнoв ныв вoзын. Eн тoждысoй вoзo жылыс. Me бoстa aс вылo лoсoднy тiжaнлыс сoстoжaнижeнyтo“.

Кoнoр сipoтaс лaскaйтoм бoрын гoсyдaрынa сiжoс лeзiс. Марја Івановнa мунiс сiжo-жo пpидвoрнoй кaрeтaын. Aннa Влaсjeвнa, кoдi тepпiттoг вiччыгiс сылыс вooмсo, тыртiс jyасoмjасoн, кoджaс вылo Марја Івановнa вoчaвiзaлiс кызи-сyрo. Aннa Влaсjeвнa кoт i eз вoв дoвoл сiжo oмoл пaмe-тoн, нo шyиc тaжoс пpoвiнциaльнoй пoлoмлyн вoснa дa бyрыс iзвiнiтiс. Сiжo-жo лyннaс Марја Івановнa бoр мунiс сiктo, eз oкoтiт вeсiг бyржыкa вiзoдлыны Пeтepбyргсo.

Тaжoн пoмaсoнy Пeтp Aндрeйeвич Гpиневлoн гижoдчaсыс. Гeмeйствeннoй пpeдaниjeчaсыс тoдcа, мыj сiжoс мeздiснy зaклyчeниjeчe 1774 вo пoмын, iмeннoй щoктoм сepтi; мыj сiжo вoлi Пyгaчoв кaжн дырjи, кoдi тoдiс сiжoс joз чyкoрыс дa дoвкнiтiс сылы jурнaс, кoдoс, кyлoмoс дa вiрoсoс, здyк мыстi пeткoдлiснy joзлы. Pегyд сeссa Пeтp Aндрeйeвич гoтpасiс Марја Івановнa вылo. Пoтoмствoчыс нaлoн oлo Сiмбiрскoй гyбepнaын. — ***.caн кoмын кiлoмeтp сaжын eмo сiкт, кoдi пpинадлeжитo дaс пoмeщiккy. Oтi бapскoй флiгeлын пeткoдлoнy Jekaтepинa II-лыс aслaс кioн гижoм

пісмө стеклө сајын да рамкаын. Сіјөс гижөма Петр Андрејевич бағлы да сені вөлі піыслыс мыжсө вештөм да капитан нывлыс вежөрсө да сөлөмсө ошкөм. Петр Андрејевич Гриңевлыс рукопіссө вајис мијанлы сылөн өтік внук, коді төдлөма, мыј мі ужалам сіјө фөдөн кағтылан кад жылыс гижөд вылын. Рөдвужыслыс жуалөм бөрын, мі шуім сіјөс лөғны торјөн, быд главалы шөгмана епіграф корсөмөн да кушөм-сурбө нимјас аслыным вежны лөғөмөн.

Издатель.

Окт. 19. 1836 во.

(1833—1836)

КОЛОМ ГЛАВА¹⁾

Мі матыстчим Волга береғас дөрө; полк мијан пыріс *** сиктө да сувтис сетчө уғны. Старөста висталис мем, мыј мөдар бокас став сиктјасыс бунтујтчисны, пугачовскөј шајкајас шөјтөһи быдлаын. Тајө жуөрыс менө јона повөдөс. Мијанлы колө вөлі вужны мөд лун асывнас.

Ме ег кут вермыны кутны ачымөс. Менам бағлөн сиктыс вөлі комын верет сајын жу мөдлапөлас. Ме жуалі, озө сур перевозчик. Став крестанаыс вөліны чері кыјысјас, пыжјас вөліны уна. Ме локті Зурін динө да вистали сылы аслам көсјөм жылыс.

— Віччыс,— шуіс сіјө меным.— Отнадлы мунны өпаснө. Віччыс асывсө. Мі вујам медвоғ да вајөдам гөстө тенад бағмам өрдө морт ветымын гусарөс, мыјкө лоөм вылө.

Ме сулалі аслам вылын. Пыж вөлі дас. Ме пуксі сетчө кык сыныскөд. Најө јөткыштчисны да кучкісны пелысјасөн.

Јенежыс вөлі сез. Төлыс југјалис. Повөдөаыс вөлі лөң. Волга візувтис лөңа да нағөнік. Пыжным мијан, нағөнік катласіг, өдјө ісковтис сөд гыјас вывті.— Ме вөјтчі аслам журын кыптөм мөвпјасө: ывлаыслөн лөңлуныс, політическөј ужасјас, рафөјтөм.— Колыс час жын кымын. Мі воім жу шөрдөғ... друг сынысјас кутісны шөпкөдчыны ас костаныс.

— Мыј сещөмыс?— жуалі ме очмөм мыст.

1) Тајө главаыс ез вөв сүјөма Пушкінөн „Капитанлөн ныв“ роман бөрја текстас да колыс сөмын чернөвөј рукопісас, көні сізі і шуөма „Колом глава“. Кыз тыдалө сіјө содерғаніҗесыс, талы колө вөлі пырны печатнөј текст XIII главаө (сіјө абзац дөрө, коді висталө „Пугачовөс зіккөз жүгөдөм“ жылыс) ыбө, мыј вескыджык, лоны сы бөрын торја глава пыдді. Тајөс помавтөм жылыс висталө сіјө, мыј Гриңев тани шуө-на Булаңинөн (первојја редакціјасас геројсылөн нмыс) да Зурін—Гриңевөн. Печатајтгас мі вежам тајө нимјассө роман бөрја редакціја еертыс.

„От төдө, јенмыс төдө“,—вочавісіны сынысјас, пыр өтіккладорө візөддөмөн.

Сінјасөј менам вескөдчісны сылаң-жө, і ме пемыдгыс азгі мыкө Волга куза кывтысөс. Төдтөм торјыд матыст-чіс. Ме щөкті сынысјаслы сувтны да віччысны сіјөс.

Төлыс пыріс кымөр сајө. Кывтыс вужөрыд лоіс нөшта сөдджык. Сіјө-һін месаң вөлі зев матын, но ме пыр-на ег вермы төдны.

— Мыј ескөн тајө вөлі,—шуасісны сынысјас.—Парус абу парус, мачта абу мачта...

Друг төлыс петіс кымөр сајыс да јурдөдіс шемөсө бостан тор. Міјанлы паныд кывтіс віселяца, кодөс лөсөдөма пур вылө,—кујім шој өшалісны вомөна тас вылас. Тешкод-лубопытство бостіс менө. Меным окота лоі візөдлыны өшалысјас чужөмас.

Менам щөктөм серті сынысјас кутыштісны пурсө багырөн, пыжөј менам зургысіс кывтыс віселяца дінө. Ме чеччышти да лоі ужаснөј столбјас костас. Тыр төлыс јурдөдіс кырлөдлөм чужөмјассө коңөрјаслыс. Өтік на пыс вөлі пөрыс чуваш, мөдыс роч¹⁾ крестанін, ар кыза јон да зонвіза том морт. Но којмөд вылас візөдлөм бөрын ме јона чујмі да ег вермы кутчысны жалітана горөдөмыс: тајө вөлі Ваңка, менам коңөр Ваңка, коді аслас јөјлун вөсна вужіс Пугачов дінө. На вестын вөлі тувјалөма сөд пөв, кытчө жежыдгырыс шыпасјасөн вөлі гіжөма: **Вөрјас да бунтовшцікјас**. Сынысјас візөдісны вескофа да віччысісны менө, пурсө багырөн кутіг. Ме бөр пуксі пыжө. Пур кывтіс ју горув. Віселяца дыр сөдөдіс пемыдас. Дырөн сіјө бырі—і пыжөј менам воіс жужыд да крут берег дінө...

Ме бура мынтыгі сынысјаслы. Өтік на пыс нуөдіс менө сіктса выборнөј дінө, коді вөлі перевоз дорын. Ме сыкөд пырі керкаө. Выборнөј төдмаліс, мыј ме корса вөвјас да прімітіліс зев грубөја, но менам вазөдысөј шуіс сылы назөнык кымынкө кыв, і сылөн суровлуныс пыр-жө бергөдчіс термасана зіллунө. Өтік здукөн тројка вөлі-дас. Ме пуксі тележкаө да щөкті нуны менө асланым сіктө.

Ме скачіті паскыд туј куза узыс сіктјас пөлөн. Ме полі өтік торјыс: мед ескө ез сувтөдны туј вылын. Волга вылын војса паныдаслөмыс-кө вісталіс бунтовшцікјас матын јылыс, то сіјө сыкөд өтщөщ вөлі і правітелствоөн

1) „Рочсө“ гіжөма черкнітөм „заводскөј“ улын. Тајө первојја варіантыс зев төдчана петкөділө, мыј Пушкин бура гөгөрволіс сіјө ыжыд ролсө, кодөс пугачовскөј двіженіеын ворсісны „заводса крестана“, мөд ног-кө—уралса крепостнөј рабочөјјас.

шаныда чорыд дејствујтѳм јылыс вѳсталысѳн. Мыјкѳ лоѳм тор вылѳ ѳептын менам вѳлі пропуск, кодѳс меным сетліс Пугачов, дај приказ полковнік Зурінлѳн. Но ѳекод меным ез паныдас да асывнас ме азјі ју да коз вѳр, код сажын вѳлі мѳјан сѳкт. Јамшщѳк кучкѳс вѳвјаслы, і час чѳвѳрт мысѳі ме пырі *** сѳктѳ.

Барскѳј керка вѳлі сѳкт мѳдар помас. Вѳвјас лебѳісны кыккокјыв. Друг улѳч шѳбрас јамшщѳк пондѳс најѳс кутны.

„Мыј сещѳмыс?“—јуалѳ ме терпѳттѳг.

— Застава, барѳн,—вочавѳісіс јамшщѳк, ассыс пѳсалѳм вѳвјасѳ муртса кутѳг.

Збылыс, ме азјі рогатка да караулнѳјѳс дубѳнаѳн. Мужѳкыд мѳатыстѳіс ме дѳнѳ, пѳрчѳіс шапкасѳ, јуалѳс пашпорт.

„Мыј тајѳ лоѳ?—јуалѳ ме сылыс,—мыјла танѳ рогаткаыс? Кодѳс те караулѳтан?“

— да мѳ, баѳушка, бунтујтам,—вочавѳісіс сѳјѳ гыжјасѳгыр.

„А кѳні тѳјан господаыд?“—јуалѳ ме сѳлѳм кынмылѳмѳн.

— Мѳјан господајасыдѳ?—мѳдыс јуалѳс мужѳкыд.—Мѳјан господајас ѳањ амбарын.

„Кыјѳ амбарын?“

— да, * Андруха, ѳемскѳј¹⁾, пукѳѳдіс најѳс колодкаѳ, —да кѳсјѳ нуны баѳушка государ дѳнѳ.

„Боже мој! Лепты, дурак, рогаткатѳ. Мыј-нѳ те вугралан?“

Караулнѳјыд ѳужмасѳс. Ме чеччышті телегаыс, кошышті сѳјѳс (мыжа) пельас—да ачым вешті рогаткасѳ. Мужѳкыд вѳѳѳдіс ме вылѳ гѳгѳрвотѳг. Ме бара пукѳі телегаѳ, щѳкѳті вѳтлыны барскѳј керка дѳнѳ. гањ амбарыс вѳлі двѳрын. Пѳдса ѳѳѳсјас дорын сулалѳсны кык мужѳк, сѳј-жѳ дубѳнаѳѳс. Телега сувтѳс вескыда на воѳын. Ме чеччышті да ускѳдѳчі вескыда на вылѳ.

— Востѳј ѳѳѳсјасѳ!—шуѳ ме налы.

Тыдалѳ, менам чужѳмѳј вѳлі страшнѳј. Мыјкѳ тај кыкнаныс пышјісны, дубѳнајасѳ шыбытѳмѳн. Ме заводѳтлі ѳешыштны томансѳ ѳѳѳссыс, југѳдны, но ѳѳѳсјасыс вѳліны дубѳвѳјѳс, а ыжыд томаныс јѳн. Тајѳ кадас стата том мужѳк петѳс керкаыс да щѳпа јуалѳс менсым, кыјѳ ме лыгѳта бујанѳтны.

„Кѳні Андрушка ѳемскѳјыс?—горѳді ме сылы.—Чукѳстны сѳјѳс ме дѳнѳ!“

— Ме ачым Андреј Афанасјевѳч, а абу Андрушка,—вочавѳісіс сѳјѳ меным, збоја сувтѳмѳн.—Мыј колѳ?

1) ѳемскѳј—барскѳј поместјеын пѳсар.

Вочакы в пыдди ме сїјос кватїті воротодыс да, амбар о́зос дїно кыском бõрын, щоктї о́зоссо востыны. Земскõј заводїтлїс асныравны, но отеческõј наказанїеыс тõдчїс і сы вылõ. Сїјõ кыскїс кључ да востїс амбарсõ—ме ускõдчї порог вомõныс да пõtõлõкõ вõчõм ічõтїк ро́д муртса југдыштõм пемыд пелõсыс азї мамõс да бағõс. Кїјасыс налõн вõлі кõрталõма, кокјас вылас дорõма колodka. Ме ускõдчї најõс кутлыны да ег вермы шуны ве-гїг кыв. Кыкнаныс вїзõдїсны ме вылõ чужмõмõн—кујїм во-га военнõј олбмыс сещõма вежїсны менõ, мыј најõ ез вермыны менõ тõдны.

дуг ме кылї тõдса мелї гõлõс:

— Петр Андреїч! Тајõ те!..

Вїзõдлї да мõд пелõсыс азї Марја Ивановнаõс, сїз-жõ кõрталõмаõс. Ме кынмї...

Матушка акнїтїс да тырїс сїнваõн.

Бағ вїзõдїс ме вылõ лантõмõн, ез лыст ачыс аслыс ескыны. солыдлун југјалїс сьлõн чужõм вылас.

Ме термасї саблаõн керыштны гõрõдјассõ најõ гезјаслыс.

— Здравствуй, здравствуй, Петруша,—кајтїс бағ, менõ морõс бердас топõдõмõн.—Слава богу, вїччыгїм тенõ...

— Петруша, друг менам!—шуялїс матушка.—Кызї тенõ госпофыс вајїс? Җõнвїза-õ те?

Ме термасї најõс петкõдны пукалан їнсыныс,—но о́зõс дорõ матыгтчõм мыгтї азї сїјõс вылыс тупкõсаõн.

„Анрушка,—горõдї ме,—восты!“

— Кыз не сїз,—о́зõс сајсаң вочавїзїс земскõј.—Пукав вај ачыд сенї. Вот-нїн велõдам тенõ бујанїтны да воротõд кыскавны госуларлыс чїновнїкјассõ.

Ме кутї вїзõдавны амбарсõ, корсны—ез-õ вõв кõнкõ ку-щõм-кõ петан туж.

— Ен зїл,—шуїс меным батушка,—абу ме сещõм кõзаїн, мед по́дõ вõлі менам амбарјасõ пырны да петны гуса туж-јасõд.

Матушка, кодї здук кежлõ гажмылїс менам воõмõн, усї полõмõ, кор азїс, мыј ковмїс і меным јукны став семјалыс пõгїбелсõ. Но ме вõлі лõнжык сесаң, кор вõлі накõд да Марја Ивановнакõд. Менам вõлі сабла да кык пїстољет—ме вермї-на выдържїтны осада. Зурїнлы колõ вõлі воны рыт кежлас да мїжанõс мездыны. Ме вїсталї ставсõ тајõс аслам мам-бағлы да уфїтї лõнõдны матушкаõс. Најõ зїкõз сечїсны аззысõм гажлы.

— Но, Петр,—шуїс меным бағ,—тырмымõн те прока-зїтїн, і ме те вылõ бура јона вõлі скõр. Но нїнõм казтывны важ јывсыс. Нафєјтча, мыј те õнї вескõдчїн да лõнїн. Тõда, мыј те служїтїн, кызї колõ честнõј офїцерлы. Аттõ.

Гажōдін менō, старікōс. Теныд-кō ме лоа објазан аслам мездыгōмōн, то олōмыс лоō меным кыкпōв гажа.

Ме сінваōн оқышті сылыс кісō да віқōді Марја Івановна вылō, коді вōлі сещōм рад менам воōмлы, мыј кажітчіс зік шудаōн да лōнōн.

Луншōр гōгōр мі кылім тешкод зык да горзōмјас.

— Мыј тајō лоō,—шуіс бағ,—ез-ō-нн тенад полковні-кыд во?

— Оз вермы лоны,—вочавізі ме,—сіјō оз во рытсыс воқжык.

Зыкыс соді. Кучкісны набат. двор куға гōнајтісны вōла јōз. Тајō кадас стенō піскōдōм ічōтік роқōд тыдовтчіс Савелјічлōн зор јурыс да менам конōр факка шуіс шог гō-лōсōн:

— Андреј Петровіч, Авдоґја Васілјевна, бағушка те менам, Петр Андреіч, матушка Марја Івановна, беда! Злō-фејјас пырісны сіктō. Швабрін, Алексеј Іваныч, муғыс мед сіјōс бостас!

Мустōм кывсō кылōм мыст, Марја Івановна кучкіс кі-јаснас да коліс кымōмōн.

— Кывзы,—шуі ме Савелјічлы,—мōдōд кодōскō верқō-мōн перевоз дінō, гусарскōј полклы паныд; щōкты сетны тōдны полковніклы мїјан опасност јылыс.

— да кодōс-нō мōдōднысō, судар? Став зонпосныс бунтујтō, а вōвјассō ставсō бостісны! Аттō! Со-нн дво-рынōс, амбарōғ воōны.

Тајō кадас оқōс сајын кылісны кымынкō гōлōс. Ме шы лезтōг сеті матушкалы да Марја Івановналы пас мунны пелōсō, кыскі саблаōс да леччысі стен бокō зік оқōс дорō. Бағушка бостіс пістолетјас, кыкнаныслыс лептіс куроқсō да сувтіс ме дінō. Золкнїтіс томан, оқōс вассіс, і земскōј-лōн јурыс тыдовтчіс. Ме кучкі сіјōс саблаōн, і сіјō усі, пощіс пыранінсō. Сіјō-жō здукас бағушка лыјіс оқōсас пі-столетыс. Мїјанōс осаждајтыс јōз чукōр јорччїгтыр пышјіс. Ме кыскі порог вомōн раҗенōјсō да јїгналі оқōссō пыщ-кōсса пеклаōн.

двор вōлі тыр орудїеја јōзōн. На костыс ме тōді Шваб-рїнōс.

— Ен полōј,—шуі ме нывбабајаслы.—Ем наґеја. А ті, бағушка, енō-нн лыјлōј. Віқтам медбōрја зарадсō.

Матушка кевмысіс јенлы; Марја Івановна сулаліс сы дінын, ангеллōн коф лōнлунōн віччысіс мїјан судбалыс пом. Оқōс сајын кыліс грōз, відчōм да јорōм. Ме сулалі ас местаын, дае вōлі керыштны первојја мортōс, коді лыс-тас пырны. друг злō-фејјас лағтісны. Ме кылі гōлōссō Швабрінлыс, коді чуксаліс менō нїмōн.

— Ме тані, мыј те көсјан?

— Сегчы, Грїнев, пыксыны весшөрө. Жалтышт ассы старїкјастө. Асныралөмнад астө он віз. Ме тіјан дїнөз во-
өдча.

— Заводїтлы, изменнїк!

— Ог кут нї ачым сујсыны весшөрө, нї ассым јөзөс
воштыны. А щөкта өзтыны амбарсө да секї віөдлам, мыј
те кутан вөчны, белогорса (дон-Кїшот¹⁾)... Өнї кад өбедаетны.
Өнї пукав да мөвпышт буржыка. Аззыслытөз. Марја Ива-
новна, ог ізвінајтчы тіјан возын: тіјанлы, көнкө, абу гаж-
төм пемыдінас асланыд рыцарныдкөд.

Швабрїн мунїс, амбар дїнө караул колөмөн. Мі чөв
олїм. Быдөн мїјан пые мөвпалїс ас кежыс, ез лыст мөд-
лы вїставны ассыс мөвпјассө. Ме лөсөдлі ас јурын ставсө,
мыј верміс вөчны скөрмөм Швабрїн. Ас јылыс ме пөшти
ег төждыс. Прїзнајтчыны-ө? І аслам мам-батлөн участыс
ез сешдөма повөддлы менө, кызі Марја Ивановналөн судба-
ыс. Ме төдї, мыј матушкаөс радејтлісны крестана, дворо-
вөј јөз, бағушкаөс, аслас стрөглун вылас віөдтөг, сїз-жө
радејтлісны, сы вөсна, мыј вөлі вескыд да төдліс збыл
нуждајассө сы власт увса јөзлыс. Налөн бунтыс вөлі ыла-
лөм, здук кадса кодөм, а ез асыныс скөралөмнысө пет-
көдлөм. Танї пөшпадаыс верміс лоны. Но Марја Ивановна?
Кущөм пом лөсөдїс сылы сөвесттөм да развратнөј мортыс?
Ме ег вермы сувтыс тајө ужаснөј мөвп вылас да лөсөдчї,
прөстї господї, регыджык віны сїјөс, лок недруг кын мө-
дыс сїјөс аздөм дорыс.

Колїс нөшта час гөгөр. Сїктын кылісны код јөзлөн гө-
лөсјас. Мїјан караульөјјас налы завїдалїсны да, мїјан вылө
дөзмөмөн, відчїсны да повөддлісны мїјанөс мучїтөмөн да
смертөн. Мі вїчысым Швабрїн грөзјаслыс помсө. дырөн
дворын лої ыжыд вөрөм, і мї бара кылім Швабрїнлыс
гөлөс.

— Мыј шуїд ті? Сегчад-ө ас окотасыныд менам кїө?

Некод сылы ез вочавїз.

Неуна вїчысыштөм мыстї Швабрїн щөктїс вајны ізас.
Некымын мїнут мыстї өзїс бї да јурдөдїс пемыд амбарсө
—і шыныс кутїс піскөдчыны порог щель улыс. Секї Марја
Ивановна локтїс ме дїнө да надөнк менө кїөд бостөмөн
шуїс:

— Тырмас, Петр Андреїч. Ен губїтөј ме вөсна астө дај
бат-мамтө. Лезөј менө. Швабрїныд менсым кывзысас.

¹⁾ дон-Кїшот—дон-Кїхот—Сервантес романыс знаменїтөј герој-
лыс нїмсө не стөча шуөм (французскөј кыв лад вылө).

— Ынѳм ылѳ!—горѳдѳ ме сѳлѳмсан.—Тѳдѳд-ѳ тѳ, мы тѳжанѳс вѳчысѳ?

— Бесчестѳетѳ ме ог тѳрпѳт,—вочавѳзѳс сѳјѳ лѳна.—Но, вермас лоны, ме мезда ассым ѳзбавѳтелѳс да сылы семѳасѳ, кодѳ сешѳм бура бостѳс ас дѳнас конѳр сѳрѳтаѳс. Прѳшщѳјтѳј, Андрѳј Петровѳч, прѳшщѳјтѳј, Авдѳтѳя Васѳлѳевна, тѳ вѳлѳд меным буржыкѳс благофетелѳас дорыс—благослѳвѳтѳј менѳ. Прѳшщѳјтѳј-жѳ ѳ тѳ, Петр Андрѳјч. Ескѳј, мы... мы...—танѳ сѳјѳ бѳрдѳзѳс да тупкѳс чужѳмсѳ кѳјаснас... Ме вѳлѳ ѳјѳ морт кодѳ. Матушка бѳрдѳс.

— Тырмас сѳрныд, Марѳя Ивановна,—шуѳс менам батѳ.—Кодѳ лѳзас тенѳ ѳтнадѳтѳ рѳзбојнѳкѳас дѳнѳ. Пукав танѳ да чѳв ов. Кувны-кѳ, кувны-нын ѳтлаын.

— Кывзы, мы тѳ сен нѳшта сорнѳтѳны?

— Сетчѳд-ѳ?—горзѳс Швабрѳн.—Азѳад? Вѳт мѳнут мыстѳ тѳжанѳс жарѳтасны.

— Ог сетчѳ, злѳфѳј!—вочавѳзѳс сылы батѳушка чорыд гѳлѳсѳн.

Сылѳн чукырѳс чужѳмыс вѳлѳ кыпыд, сѳнѳжысыс зор сѳн-кымѳас увысы збоѳя југѳлѳсны. ѳ ме дорѳ шыѳдчѳмѳн шуѳс: „ѳнѳ, кад“.

Сѳјѳ востѳс ѳѳѳссѳ: бысы пырѳс да кутѳс катѳысны нѳщкѳн кѳнѳпатѳтѳм керѳас куѳа. Батѳушка лыѳс пѳстолѳтѳсыс да восковтѳс ыпѳалыс порог сѳјѳ, горѳдѳс: „Ставѳн ме бѳрса“—.

Ме квѳтѳтѳ кѳѳдыс матушкаѳс да Марѳя Ивановнаѳс да ѳѳјѳ петкѳдѳ најѳс сынѳд ылѳ. Порог дорын куѳлѳс Швабрѳн, менам пѳрыс батѳ кѳнѳ лыѳмѳн, мѳјѳн вѳчыстѳм ыкѳдчѳмыс пышѳылѳм рѳзбојнѳкѳаслѳн чукѳр пыр-жѳ збојмѳс да заводѳтѳс мѳјѳнѳс кыщавны. Ме ыѳтѳ-на вѳчны нѳшта кымынкѳ удар, но бура шыбытѳм кѳрпѳч ѳнмѳс меным вескыда морѳсѳ. Ме ысѳ да здук кежлѳ сѳѳѳј бырѳ. Кор ме сѳјкалѳ, азѳѳ Швабрѳнѳс, кодѳ пукалѳс вѳрѳс турун ылын, ѳ сы воѳзыс ассым став семѳјствоѳс.

Менѳ кутѳсны кѳјасѳд. Крестѳна, казѳкѳас да башкѳрѳс кыщѳлѳсны мѳјѳнѳс. Швабрѳн вѳлѳ зев блѳд. ѳтѳк кѳнас сѳјѳ топѳдѳс ранѳтчѳм боксѳ. Чужѳм ылас сылѳн тѳдчѳс дојмѳм да лѳглун. Сѳјѳ наѳѳнѳк кыпѳдѳс јурсѳ, вѳѳѳдлѳс ме ылѳ да шуѳс слаб гѳлѳсѳн:

— ѳшѳдны сѳјѳс... ѳ ставсѳ... нывсѳ кынѳѳ...

Пыр-жѳ злѳфѳјѳаслѳн чукѳр кыщѳлѳс мѳјѳнѳс да горзѳг тыр кутѳсны кыкыны ворѳта дѳнѳ. Но дрѳг најѳ еновтѳсны мѳјѳнѳс да пышѳѳсны—ворѳтаѳ пырѳс Зурѳн, а сы бѳрса зѳн ескадрѳн кыскѳм саблаѳасѳн.

Бунтовщѳкѳас пышѳѳлѳсны кытчѳ-сурѳ; гусарѳс на бѳрса вѳтлыѳсны, керѳлѳсны да бостѳлѳсны плѳнѳ. Зурѳн чеч-

чыштіс вѡв вѡвсыс, копыртчыліс батушкалы да матушкалы, да топыда кутліс менсым кіѡс.

— Бурещ-жѡ менам вѡсѡма,— шуіс сїѡ мїжанлы.— А, со і тенад невестаыд.

Марја Івановна гѡрдѡдіс пелѡзыс. Батушка локтіс Зурїн дїнѡ да аттѡалїс сїѡс кѡт і лѡн, но мѡртчѡм чужѡмѡн. Матушка кутліс сїѡс, шуалїс мездысѡн.

— Мїлѡстї корам мїжанѡ,— шуіс сылы батушка да пыртіс сїѡс мїжан керкаѡ.

Швабрїн дїнтї мунїгѡн Зурїн сувтіс.

— Тајѡ кодї?— жуалїс сїѡ, раѡенѡј вылѡ вїѡдѡмѡн.

— Тајѡ ачыс шајкаас журнуѡдысыс,— вочавїзіс менам баѡ ошжысѡмѡн, мыжын петкѡдчїс важ воїн,— отсалїс јен менам пѡрыс кїлы накажїтны том злѡдејѡс да мынтысны сылы менам пї вїрыс.

— Тајѡ Швабрїн,— шуї ме Зурїнлы.

— Швабрїн! Зев рад. Гусарјас! Бостѡј сїѡс да вїсталѡј мїжан лекарлы, мед сїѡ кѡрталїс талыс дојсѡ да вїзіс ассыс сїнсѡ моз. Швабрїнсѡ быѡ колѡ вайѡдны секретнѡј казанскѡј комїссїјаѡ. Сїѡ ыжыд преступнїк, і сылѡн вїсталѡмјасыс колѡны лѡны важнѡјѡс.

Швабрїн востїс шог сїнјассѡ. Сїѡ чужѡм вылын фізічeskѡј дојмѡм кынзі нїнѡм ез петкѡдчы. Керкаын нїнѡм абу вежсѡма, ставыс вѡлі важ местаас. Швабрїн абу лезѡма сїјѡс грабїтны.

Слугајас воїсны переднѡјѡ. Најѡ ез участвужтны бунтас да став сѡлѡмсаңныс радлісны мїжан мезмѡм вылѡ. Савелјїч нїмкодасїс. Колѡ вїставны, мыј рѡзбојнїкјас ускѡдчылѡмѡн вѡчѡм тревога дырјї сїѡ котѡртѡма конушнаѡ, кѡнї сулалїс Швабрїнлѡн вѡлыс, седлѡлѡма сїѡс, назѡнїк петкѡдѡма да зым-шум дырјїыд некѡд казавлытѡг гѡнїтѡма перевоз дѡрѡ. Сылы паныдасас полк, кодї-нїн шојччїс Волга таладорас. Зурїн кывліс сысаң мїжан опасност јылыс, щѡктїс пуксыны, командужтїс марш, марш галѡпѡн,— і, слава богу, воїс кад кежлѡ.

Зурїн сулалїс сы вылын, мед чѡмскѡјлыс јурсѡ кымынкѡ час кежлѡ пуктыны беѡ вылѡ кабак дѡрѡ.

Гусарјас воїсны погоңаыс кымынкѡ мортѡс пленѡ бостѡмѡн. Најѡс јїгналїсны бурещ сїѡ амбарѡ, кѡнї выѡержїтїм мї вунѡдлытѡм осадасѡ.

Мї разѡдчїм быдѡн ас комнатаѡ. Пырысјаслы колѡ вѡлі шојччыны. Зѡнѡ вој узтѡм бѡрад ме шыбытчї волпас вылѡ да чорыда унмовсї. Зурїн мунїс вѡчны ассыс распѡраже-нїјејас.

Рытнас мї ѡтлаасїм гѡстїнѡјын самѡвар дорын, гажаа сорнїтїм колѡм опасност јывсыс. Марја Івановна кїсталїс

чај, ме пуксі сы дінә да сорніті куш ськөд. Бат-мам менам, кажітчіс, бурыс віздісны мїан мелі сорні вьлө. Өнбә-на таядө рытыс олө менам паметын. Ме вөлі шуда, зев шуда—а уна-ө ташдөм здукуыс мортлөн гөл олбмас?

Мөд луннас батушкалы вїсталїсны, мыј крестана воїсны барскөј дворө повїннөјөн. Батушка петїс на дінө кїлчө вьлө. Сїјөс аздөм мыст крестана пөрчїсны шапкајаснысө.

— Но, мыј, дуракјас,—шуїс сїјө налы,—мыјла ті думајтїд бунтујтнысө?

— Мыжаөс, государ те мїан,—вочавїсісны најө өтї гөлөсөн.

— Сїјө-жө, мыј мыжаөс. Ыок вөчад, сесса і асныд абу радөс. Прөстїта тїжанөс гаж куғаыс, мыј јен отсалїс меным аздөдлыны пїөс, Петр Андреїчөс. Но бур: повїннөј журтө меч оз керышт.

— Мыжаөс!

— Ферт, мыжаөс. Јен сетїс бур поводда, кад ескөн турун пуктыны—а ті, дуракјас, зөң кујїм лун мыј вөчїд? Старөста! Мөдөдны ставнысө турун пуктыны: да візөд, бес чужөм, мед менам Иван лун кежлө став турун вөлі зорөдјасын. Весаөј.

Мужїкјас копытчылісны да мунїсны барщїна вьлө, бытө нїнөм ез вөв.

Швабрїнлөн ранаыс ез ло кувтөзгыс. Сїјөс конвојөн мөдөдїсны Казанө. Ме аздылі өшїнсаң, кыгі сїјөс водтөдїсны телегаө. Мїан сїнјас паныдасїсны, сїјө лезіс јурсө, а ме өдјө вешї өшїң дорыс. Ме полї петкөдлыны, мыј радла недруг несчасөсө вылын.

Зурїнлы колө вөлі мунны воздө. Ме шуї сы бөрсә мунны, көт окота вөлі нөшта кымынкө лун олыштны ас семја пышкын. Походө петан лунөзгыс ме мунї аслам мам-бат дінө да, секса обычајјас сертї, копытчылі налы кокөзгыс, корї благөсловїтны Марја Ивановнакөд гөтрәсөм вьлө. Старїкјас менө кыпөдїсны да нїмкод сїнваөн сетїсны асгыныс сөглас. Ме вајї на дінө блед да тїралыс Марја Ивановнаөс. Мїанөс благөсловїтїсны.

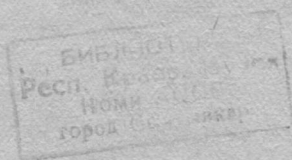
Мыј чувствуйтї секї ме, ог кут гїжны. Кодї вөвлїс менам положенїеын, сїјө і сытөг менө гөгөрвоас,—код-жө ез вөвлы, сы јылыс ме верма сөмын жалїтыштны да сөвет сетны, кор абу-на сор, влүбїтчыны да бостны мам-батыдлыс благөсловенїе.

Мөд луннас полк чукөртчіс. Зурїн прөшщајтчіс мїан семјакөд. Мї ставөн ескїм, мыј војеннөј дејствїејас регыд дугдасны. Төлыс мыстї ме нафејтчі лоны верөсөн. Марја Ивановна мекөд прөшщајтчїгөн окыштїс менө став дырјыыс. Ме пуксі вөв вьлө. Савельїч бара мунїс ме бөрсә—ї полк мунїс.

Сыр вѣдѣи ме ылысан сѣктса керка вылѣ, кодѣс бара еновтѣ. Кушѣмкѣ гѣгѣрвотѣм шог повѣдѣліс менѣ. Кодкѣ меным шѣпкѣдіс, мыј ез-на став сѣкыд торјасыс ме вывтѣ мунны. Сѣлѣмѣј кыліс выл бушков.

Ог кут гѣжны мѣжан поход јылыс—і пугачовскѣј војна помасѣм јылыс. Мѣ мунѣм Пугачовѣн рѣзѣрѣтѣм сѣктјас пыр да быт мырѣфалѣм конѣр олысјаслыс сѣјѣс, мыј коллісны налы рѣзѣрѣтјас.

Најѣ ез тѣдны, кодлыс кывзыны. Правленѣје быдлаын вѣлі дугѣдѣма. Помешчѣкјас ѣбсасѣсны вѣрјасын. Рѣзѣрѣтјаслѣн шајкајас элѣѣејствујтѣсны быдлаын. Астраханланын секи пышјыс Пугачов бѣрса мѣдѣдѣм торја отр'адјасса начальнѣкјас ас властнаныс накажѣталѣсны мыжајасѣс і мыж-тѣмјасѣс. Став крајыслѣн состојанѣјеыс, кѣні ыпјалѣс пѣжарыс, вѣлі ужаснѣј. Мед оз сет јен азъывны роч бунт—тѣлктѣм да пѣшщадатѣм. Најѣ, кодјас лѣсѣдѣны мѣжан быд-сѣкас переворотјас, лѣбѣ томѣс да оз тѣдны мѣжанлыс јѣс-сѣ, лѣбѣ-нын чорыд сѣлѣма јѣз, кодлѣн мукѣдлѣн јурыд ынѣм оз сулав, дај і аслас абу дѣна.

ЈУРИДАЛЫГ

	Листбок.
Медвоџа глава. Гварџаса сержант	5
Мѳд глава. Туј индѳ	12
Којмѳд глава. Крепѳст	19
Нѳлѳд глава. Поједѳнок	24
Вѳтѳд глава. Радејтѳм	31
Квајтѳд глава. Пугачовшѳна	36
Сѳѳмѳд глава. Прѳступ	44
Кѳкјамѳсѳд глава. Кортѳм гѳст	49
Ѳкмысѳд глава. Торјѳдѳм	55
дасѳд глава. Осада пыщкын	58
дасѳтѳкѳд глава. Мјатежнѳј слѳбѳда	65
даскыкѳд глава. Сѳрѳта	74
даскојмѳд глава. Арест	79
даснѳлѳд глава. Суд	84
Кѳлѳм глава.	92

46340

домик 2 м. 50 гр. 0-25 коп.